Poštarina plaćena u gotovu.

RAD I DRUŠTVO

MJESEČNIK ZA SUVREMENU SOCIJALNU POLITIKU

Uređuje: Dr. Ing. Ernest Marks

SADRŽAJ:

Veljačić: PODJELA RADA

Xenos: HIJERARHIJA I DRUŠTVENI RED

Marković: SOCIJALNA POLITIKA U DANAŠNJEM VREMENU

Salazar: NOVI RED U PRIVREDI

Battaglini: FAŠISTIČKA REFORMA KAŽNENOGA PRAVA

Huber: IZGRADNJA NJEMAČKOG DRŽAVNOG USTAVA

PRIKAZI: Problem prostitucije (Spectator). Radni sudovi (Ž. Kariolić). Temelji, izgradnja i gospodarski poredak nacionalsocijalističke države (Zl. Gašparović). Arhiv socijalne štampe (J. Š.).

DRUŠTVOVNO-GOSPODARSKI PREGLED

Indeks troškova života za studeni i prosinac 1941.

IZDAJE:

RADNIČKA KOMORA

Odgovara povjerenik Vjekoslav Blaškov

Broj 11-12 (7-8) ZAGREB God. II. (I.)

STUDENI-PROSINAC

ARBEIT UND GESELLSCHAFT

MONATSSCHRIFT FÜR ZEITGEMÄSSE SOZIALPOLITIK

Herausgeber: Die Arbeiterkammer in Zagreb, Krešimirov trg 6, verantwortlich der kommissarische Leiter der Arbeiterkammer Vjekoslav Blaškov. Schriftleiter: Dr. Ing. Ernst Marks. Jährlich Kuna 144. Einzelpreis Kuna 12·—

HEFT 11-12 (7-8). NOVEMBER-DEZEMBER 1941.

INHALT:

Veljačić:	DIE ARBEITSTEILUNG
Xenos:	DIE HIERARCHIE UND DIE GESELLSCHAFTS-ORDNUNG
Marković:	SOZIALPOLITIK IN DER GEGENWART
Salazar:	DIE NEUE ORDNUNG IN DER WIRTSCHAFT
Battaglini:	DIE EASCHISTISCHE REFERM DES STRAFRECHTES
Huber:	DER AUFBAU DER DEUTSCHEN STAATSVERFASSUNG

RUNDSCHAU: Problem der Prostitution (Spectator). Arbeitsgerichte (Ž. Kariolić). Grundlagen, Aufbau und Wirtschaftsordnung im nationalsozialistischen Staates. (Zl. Gašparović). Archiv der sozialen Presse (J. Š.).

SOZIALE UND WIRTSCHAFTLICHE BERICHTE.

Index der Lebenserhaltungskosten für November und Dezember.

R A D I D R U Š T V O

MJESEČNIK ZA SUVREMENU SOCIJALNU POLITIKU

GOD. II. (I). STUDENI - PROSINAC 1941. BROJ 11-12 (7-8)

Čedomil Veljačić:

PODJELA RADA

ODNOS EKONOMSKE I SOCIJALNO-MORALNE SOLIDARNOSTI

Na problem podjele rada osvrće se već Aristotel (1). U novije doba se raspravlja o podjeli rada najprije na području političke ekonomije. Tu joj klasičnu formulaciju daje Adam Smith (2). Podvrgavajući i moralnu stranu solidarnosti pod ekonomske pokretne snage podjele rada, Marxova doktrina vulgalizira ekonomističko stanovište Smithovo. No usprkos popularnog stanovišta, koje i do danas prevladava, da je podjela rada uglavnom samo problem ekonomske tehnike, sociolozi krajem prošlog stoljeća, osobito t. zv. socijalni etičari, prebacuju problematiku podjele sve više na socijalno-moralno područje (3), tako te se razvija neka dijalektička polarnost između ekonomističkog i etičkog shvaćanja solidarnosti. U to doba (1893.) javlja se najznačajnija i najširа koncepcija i obradba problema — Durkheimova (4). Durkheimov stav bio je omogućen tek sa stanovišta, koje je moderna sociologija dosegla razvojem socijalne morfologije. Socijalna morfologija, kako se rada u to doba s jedne strane kod Durkheima a s druge kod Simmela — bez obzira na filozofske razlike u stanovištu sociologa koji je izgrađuje — zapravo je materijalna logika sociološke znanosti; na njenoj metodološkoj vrijednosti se osniva znanstvena samostalnost sociologije. — Uspoređivanje postupaka i rezultata Durkheimovih sa Simmelovim pokazat će nam najbolje da znanstvena vrijednost Durkheimova rada nije u samom pozitivističkom stanovištu, nego u metodološkoj tendenciji kod određivanja područja sociologije i ograničenja prema ekonomiji, povijesti, antropogeografiji, moralu, pa i psihologiji, kao susjednim područjima nove znanosti. Osobitost toga područja a i potreba specifične metode očituje se tek iz strukture socijalne morfologije, a ne obratno — nije socijalna morfologija produkt stanovite metode ili čak stanovišta, kako se obično misli. Neminovnost filozofskih stanovišta i razlika ne znači mnogo. Kad se, međutim, govori o istom kompleksu u sociologiji, onda obzirom na našu temu treba priznati samo jedno — da Durkhheimov rad nije imao programatsko obilježje. Možda se nigdje ne vidi to tako jasno kao u njegovoj teoriji

1) Nikomahijska etika, E 1133a.
2) An inquiry into the nature and causes of the wealth of Nations, London 1776.
3) Za problem sociološke etike v.: G. Cohn, Ethik und Soziologie.
4) De la division du travail social. I, izd. 1893., II. izd. 1902. povećano važnim predgovorom o profesionalnim grupama. (V. o tome moj članak »Teorija društvenih klasa u francuskoj sociološkoj školi« u »Ekonomistu« broj 1—3 1941. (VII.).

podjele rada, kada je usporedimo s dotadanjim stanjem problematike, koje je, kako smo rekli, tada počelo da poprima oblik nekog dijalektičkog antagonizma.

Smithova teorija. — U krupnim crtama nju se može obilježiti trim primjerima i jednim principom. Tri su primjera: tvornička igla, kovačev čavao i odijelo nadničara. Zahvaljujući podjeli rada 18 radnika proizvode skupa oko 200 puta više igala, nego kad bi svaki radio sam za sebe, tvornički organizirani kovač proizvodi gotovo 10 puta toliko čavala dnevno koliko obični kovač, a prosti je radnik prosječno obučen, nastanjen i hranjen bolje nego kakav vladar divljeg afrikanskog plemena. Princip, kojemu zahvaljujemo to povećanje općeg bogatstva, je izmjena dobara uslijed podjele rada (5).

Glavni prigovor Smithovoj teoriji postavlja već historička škola (6) ističući jednostranost isključivo ekonomističkog stanovišta. Ovakove ekonomističke teorije nastaju na taj način da se jednostavno generalizira sadašnjost, prilike u kojima mi živimo. No teorije, koje imaju opću i trajnu sociološku važnost, moraju nužno imati i neku dublju pozadinu i kompliciraniju prošlost, koja ih determinira ne samo u nastanku nego i u obliku i u ekstenzitetu. — Da pojedinci steknu naviku i sposobnost razmjenjivati dobra, potreban je čitav niz preduvjeta, koji ni iz daleka nisu sjedinjeni u svakom slučaju ondje gdje nalazimo neku podjelu rada. Tako na pr. u vrlo kompliciranoj rimskoj civilizaciji izmjena u pravom smislu, kupnja i prodaja, relativno je rijedak i vanredno svečan akt. No podjela rada je ipak postojala i to često do vrlo dalekih granica specijalizacija. Ali, između roba, koji vrši neki određeni posao po nalogu oca obitelji samo za tu obitelj i radnika, koji ide nuditi svoju radnu snagu od tvornice do tvornice, kako ga nosi fluktuacija svjetskog tržišta, leži čitav svijet ekonomskih revolucija (7). — Ekonomistička teorija uzima nuzgredno obilježje — razmjeru dobara — za bit historijski mnogo složenije i dublje pojave. — No ni historijska škola zbog svog straha pred generalizacijom i apstrakcijom nije uspjela da nam pokaže u kaosu dokumenata logički moguće tipove i uvjete, koji se daju izvesti iz historijskog znanja o podjeli rada. Tako je upravo sociološka spoznaja zamagljena uslijed pomanjkanja jasnih materijalno-logičkih kriterija. Pozitivna tečevina historijske škole bila je uglavnom, da podjela rada nema svoj postanak da zahvali razmjeni ekonomskih dobara, nego moralnoj solidarnosti, koja je u čovjeku ukorijenjena u obliku altruističkih čuvstava. Takovo shvaćanje o altruizmu nalazimo kod Comtea, a i kod Spencera. No »mutualizam« nije ostao samo sociološka tema u najužem smislu, iz njega se razvija novi tip etike krajem prošlog stoljeća, koji se naziva »sociološkom etikom« (8). Ta »sociološka etika« nije isto što i znanost o socijalnom kompleksu moralnih činjenica, koja može da bude grana sociologije, kako je zamišlja na pr. L. Lévy-Bruhl ili A. Bayet (9). »Socio-

5) Usp. C. Bouglé, Qu' est-ce que la sociologie?, od str. 100 dalje.

6) Up. na pr. K. Bücher, Die Entstehung der Volkswirtschaft, 1893.; G. Schmoller, Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre, 1900.

7) Bouglé, op. c., str. 106.

8) V. bilj. 3.

9) Up.: L. Sévy-Bruhl, La morale et la science des moeurs, Paris 1902.; A. Bayet, L'idée du bien, Paris 1908. i La science des faits moraux (1935.); G. Gurvitch, Morale théorique et science des moeurs, Paris 1937.

loška etika« je normativna primjena sociooloških spoznaja i koncepcija (na pr. principa solidarnosti) na moral, dedukcija moralnih principa iz sociooloških stanovišta. Po nauci socijalnih etičara iz društvene solidarnosti ne nastaje samo ekonomsko-politička podjela rada, ona nije samo uvjet jačem razvoju materijalne kulture, nego ona prvenstveno ostvaruje »moralni kosmos« uzajamnim djelovanjem individualnih svijesti jednih na druge (Schaeffle). Srodno svaćanje nalazimo kod Kropotkina. U idealiziranju socijalne solidarnosti, koju smo upoznali uglavnom kao subjektivnu psihološku kolateralu objektivne podjele rada u najširem smislu, išao je možda najdalje G. Tarde svojom teorijom da je »socijalno stanje kao i hipnotičko stanje samo oblik sna, sna nalaganja i sna akcije. Imati samo sugerirane ideje, a smatrati ih spontanima, to je iluzija somnambula isto kao i socijalnog čovjeka.« — I tako konačno od Smithovog shvaćanja da je solidaritet podjele rada samo efekat ekonomske razmjene dobara, dolazimo malo po malo do nazora sklonih da i tehničku podjelu rada izvedu iz nekih prirođenih psihičkih etičkih osobina čovjekovih.

Marxistička teorija podjele rada sintetizira Smithov ekonomizam s tečevinama historijske metode. — Ona potpuno odbacuje stanovište da je psihološki moralni autoritet onaj, koji omogućuje i organizuje podjelu rada bilo kao dispoziciju bilo kao svjesna volja. Mehanizam podjele rada mora biti nezavisan od moralnog poticaja, moralni poredak upravo nužno rezultira iz podjele rada, koja postaje primarna, a koju pokreće neka druga mehanička nužda. Ta nezavisnost od moralnog poticaja u prvom redu, ali i od ograničenog neposrednog interesa, koji i po marxističkom shvaćanju prolazi kroz historijske komplikacije i reflektira se u mnogostrukim »nadgradnjama« psihičke socijalne prirode, ta nezavisnost ipak nije potpuna, jer metafizika marxizma nije dovoljno široka da bi neki fenomen, u kojemu uvida relativnu samostalnost, obradivala specifičnom metodom, adekvatnom osebujnosti samog predmeta u prvom redu, nego je prinuđena da sve fenomene socijalnog života bez daljnjega i počevši od samog osnova svede na ekonomsko područje.

Durkheimova teorija nastoji prva da težište problema podjele rada postavi upravo u ono, što je na problemu osebujno, što se ne da svesti niti na posve ekonomske niti na moralne osnove ljudske psihe. Durkheim ovdje nalazi samostalni predmet samostalne znanosti — sociologije. Iako je sa stanovišta političke ekonomije ili znanosti o moralu nesumnjiva stanovita zavisnost podjele rada od ekonomskih i moralnih faktora, još uvijek je s nekog trećeg stanovišta moguće predpostaviti isto takovu relativnu zavisnost ekonomskog i moralnog života od podjele rada, koja postaje primarna, a pokreće je neka specifična »mehanička« nužda, neka objektivna socijalna gravitacija sui generis. — To je ukratko Durkheimovo stanovište. To stanovište je metodičko, a nije više metafizičko. Takova je barem intencija. Vidi se to po tome, što za Durkheima podjela rada i moralna solidarnost prestaju biti dogmatike i postaju otvoreno pitanje i zadatak socijalne morfologije. Ovakovo shvaćanje odrazilo se je i posredno, po konzekvencama, koje je morala povući nova znanost o moralu. Tako je Durkheimovo proučavanje podjele rada bilo ujedno i prvi korak da se dekadentna »sociološka etika« postavi na nove i šire znanstvene temelje, da od filozofske deduktivne discipline postane sociološkom znanošću o moralu i počne ispitivati izvorne činjenice. U tom

smislu ističe i Durkheim u prvoj rečenici predgovora svog djela: »Ova je knjiga prije svega nastojanje da se o činjenicama moralnog života raspravlja metodom pozitivnih znanosti.« (10).

Durkheim ne polazi ni od specifično ekonomskog ni od specifično moralnog područja činjenica, nego od područja, koje obuhvaća jedan i drugi kompleks u životnu cjelinu, a to je civilizacija. Može se raspravljati o tome da li je podjela rada pozitivan ili negativan faktor moralnog života, no već Smithovi primjeri mogu da nas nesumnjivo uvjere u jednome — da podjela rada spada među postulate razvoja civilizacije. U kakvom je odnosu razvoj morala s razvojem cjelokupne civilizacije, da li je civilizacija derivat moralnih težnji čovječanstva, to je prvo pitanje koje sebi postavlja Durkheim. Bilo bi vrlo teško utvrditi objektivnu mjeru, kojom bismo mogli odrediti za svako doba nivo prosječnog morala. Ona bi uvijek bila proizvoljna i subjektivna. Durkheimu se čini da nije isto tako teško odrediti mjernu jedinicu za kolektivni nemoral. Kao takova može da nam posluži prosječni broj samoubojstava i raznih zločina (11). Statistike te vrste pokazuju da opći razvoj civilizacije i razvoj morala nisu nipošto koordinirani. Već otuda bismo mogli zaključiti, da moralno područje nije osnovna poluga kulturnog razvoja, kako su to mislili predstavnici altruističkih teorija solidariteta. Potrebno se je dalje uvjeriti, da niti njihovi protivnici, teoretičari egoizma, nemaju pravo, da je civilizacija po svojim bitnim razvojnim uvjetima jednostavno amoralna. — Analiziramo li područja civilizacije u najširem smislu, vidjet ćemo u prvom redu da ekonomska i tehnička djelatnost nemaju u osnovi moralno obilježje. Zločini i samoubojstva su najmnogobrojniji u velikim industrijskim centrima. Razvoj industrije bez sumnje nije bezrazložan ni bezvrijedan za razvoj opće civilizacije, on odgovara i stalnim psihičkim potrebama, samo što te potrebe nisu bez daljnjega moralne. Tu već možemo da napravimo bitno razlikovanje između »objektivne« i »subjektivne« solidarnosti, kako ih naziva Durkheim. U toj činjenici, da te dvije vrste solidarnosti nisu bezuvjetnom prirodnom nuždom vezane jedna o drugu, upravo je jezgra moralnog problema današnjice po mišljenju Durkheimovu, kako ćemo kasnije još vidjeti. — Slično kao za ekonomsku aktivnost mogli bismo pokazati i za umjetnost ili religiju, da razvojem civilizacije nisu postale moralnijima. Durkheimu se čini, da je znanost možda jedino područje, koje tokom razvoja civilizacije pokazuje sve dublji moralni karakter. Taj specijalni privilegij može da bude otuda, što znanost u svom bistvu i nije ništa drugo nego svijest i savjest čovječanstva uzdignuta na relativno najvišu točku jasnoće i prekaljenosti. Savremene prilike života zahtijevaju da se horizont svijesti proširi i pročisti, jer svijet u kojemu živimo postaje sve kompleksniji a time i pokretniji, dok ljudska svijest što je uža i mutnija, tim je i konzervativnija i teže se prilagođuje napredku civilizacije. To je dublji razlog zašto danas ne će moći uhvatiti trajnog korjena sugestivno-hipnotičke pojave fanatičnog širenja prisilnog dogmatizma u masama. Mogući su takovi apsurdni pokušaji samo uslijed toga, što je znanost u užem i pravom smislu pristupačna samo vrlo malom broju ljudi. T. zv. popularna znanost je u stvari samo naličje političke i druge dogmatske propagande.

10) Division du travail, 2. izd., str. XXXVII.

11) Problem samoubojstva vrlo je karakterističan za pozitivističku sociologiju uopće. Od velikog niza studija o tome spominjem osim Durckheimove i jednu od najnovijih iz redova francuske škole, M. Halbwachs: Les causes du suicide, Paris, 1930.

Uslijed toga, konačno, znanstveni rad i obrazovanje ne može biti niti neka opća obaveza. Dobro je posjedovati znanje, ali onaj, tko ga ne posjeduje, nije zato još nemoralan. Civilizacija je dakle moralno indiferentna, barem u svojim dosta širokim područjima. Statistike na osnovu kojih Durkheim dolazi do takovog zaključka pokazuju nam istodobno s relativnošću moralne pozadine civilizacije i to, da napredak civilizacije, a prema tome i podjela rada kao njegova predpostavka, nisu jednostavna funkcija težnje čovjekove za što većom srećom. Kad bi podjela rada proisticala samo iz potrebe da poveća sreću u životu, onda bi ona već odavno dosegla svoj vrhunac, a isto tako i civilizacija, pa bi se i jedna i druga ustavile, dosegle neki stadij utilitarističkog ili socijalističkog »raja«. Ovdje se jasno vidi zašto Durkheim smatra da treba odvojiti političku funkciju od ekonomske, zašto je nemoguće da mehaničkim razvojem objektivne civilizacije upravlja teleološki doktrinarizam. Težnja za srećom i razvoj civilizacije nisu paralele — zato ne može biti moguć ni neki idealni sistem. Na koji način Durkheim nastoji demokratsko obilježje svog stava, koje odavde proizlazi, očuvati od t. zv. »ropstva kapitalizmu«, razmotrit ćemo detaljnije kasnije.

Iz dosadašnjeg proizlazi pitanje: Zašto čovjek potiče mijene društvenog razvitka, kad ga one koštaju uvijek stanovitih patnji, umjesto da ga vode ususret sve većoj sreći? Mora da se izvan njega, u sredini koja ga okružuje, nalaze razlozi, koji upravljaju socijalnom evolucijom. Moguće je, prema tome, samo da postoje tipovi moralne solidarnosti (kao relativne težnje za srećom) vezani o moguće oblike podjele rada. To je jedino na što se može ograničiti sociološko istraživanje. Da te tipove ustanovimo, potrebno je najprije područje podjele rada izdiferencirati točnije, nego što je to činila na pr. ekonomistička ili historička škola.

Obitelj, radiona, manufaktura i mašinofaktura su sredine, u kojima se može razvijati podjela rada. Osim historijskih faza razdiobe rada, važno je poznavati i moguće detaljne podvrste podjele kao: formiranje posla, stvaranje struke, raščlanjivanje radova, razdiobu proizvodnje na odjeljenja, nadalje da li radnik radi u tvornici ili u talionici, da li mu je posao sintetičan ili analitičan; važno je također u kakovim socijalnim prilikama radi i kakav mu je standard života. Potrebno je zato precizirati odnose, koji vežu čovjeka za stvar i koji ga vežu izravno za ljude, koji određuju njegovo vlasništvo i ograničuju mu slobodu. Historijska je škola skupa s ekonomističkom često griješila u tome što je miješala tehničke faktore s izrazito ekonomskima. Razčlanjivanje ovakovih faktora može, međutim, da nam pokaže kako na pr. promjene, koje je u našem socijalnom svijetu stvorio parostroj, nisu prouzrokovane samo iskorišćivanjem materijalne sile, nego velikim dijelom zgodnom eksploatacijom tih sila od strane posjednika kapitala. — Promjena načina proizvodnje vrši svoj upliv na društvo tek putem zakona društvenog sistema. Potrebno je dati stroju što je njegovo, a priznati zakonu ono što od njega potječe. Treba razlikovati tehničke od juridičkih oblika u ekonomskim fenomenima. Ne može nam podjela rada samo u onom liku, kako se očituje u industriji, poslužiti isključivo kod određivanja njenog općeg socijalnog, a napose moralnog značenja. Posljedice podjele očituju se koliko u materijalnom toliko i u duhovnom životu, pa ni umjetnost nije izuzeta od njenog zakona.

Svima tim pojedinačnim problemima posvetili su specijalne studije Durkheimovi suradnici (12). Sam Durkheim osvrnuo se je na njih uglavnom programatski. Njegovu glavnu pažnju privlači uglavnom jedan od suvremenih problema, na kojem se, izgleda, osniva njegova teorija, i onda, kad zalazi u prahistoriju primitivnog društva.

Ako promotrimo razvoj podjele rada u posljednjih sto godina, vidjet ćemo, da je uslijed razvoja tehnike broj novih zvanja porastao strahovitom brzinom. Krajem prošlog stoljeća, utvrdio je K. B ü c h e r da ima okruglo 10.000 raznih zvanja. Samo od g. 1882.—1895. porastao je njihov broj za 4.000. Taj brzi tempo može nam rastumačiti pomanjkanje »organa koordinacije« u modernoj industriji, i krizu samoodređenja. No i u intelektualnom životu možemo slično tome konstatirati pomanjkanje sintetičnosti i konstruktivnih duhova. Da li je u svim tim pojama neminovni ćor-sokak podjele rada, da li te anomalije pokazuju da podjelu rada treba uopće izbaciti (ukoliko je to moguće, na pr. »treba razrušiti mašine!«) iz socijalnog poretka i »vratiti se prirodi«?

Nastojeći da što objektivnije prouči sve faktore podjele rada, a posebno njene anomalije, Durkheim je došao do zaključka, da podjela rada nije i ne može biti u bîti princip socijalne disperzije, nego baš obratno princip kohezije. Prava funkcija specijalizacije rada nije po njegovu uvjerenju na što ekonomičniji način producirati što više dobara, nego joj je zadaća sve tješnje međusobno povezivati ljude.

»Ma koliko nadaren bio pojedinac, uvijek mu nešto manjka i svako osjeća svoju nesavršenost. Zato tražimo kod svojih prijatelja kvalitete, koje nama manjkaju, a ujedinjujući se s njima sudjelujemo na neki način u njihovoj prirodi. Tako nastaju mala udruženja prijatelja, gdje svako ima svoju ulogu prema svom karakteru... S toga stanovišta ekonomske usluge, koje nam daje podjela rada, znače malenkost prema moralnom efektu, koji ona proizvodi, a njena je prava funkcija da između dvaju ili više osoba stvara čuvstvo solidarnosti.« (13). — Tako je na pr. već seksualna podjela rada izvor bračne solidarnosti, a veća ili manja podjela rada među poslovima historijski točno odgovara većem ili manjem stupnju te solidarnosti.

Pozitivistička metoda Durkheimova zahtijeva opet da ovako zahvaćenu moralnu veličinu mjerimo nekim vidljivim mjerilom, nečim objektivnim. Taj »vidljivi simbol« solidarnosti nalazi Durkheim u p r a v n o m p o r e t k u. Gdjegod postoji socijalna solidarnost, ne ostaje ona nigdje u stanju čiste potencijalnosti, nego se očituje i u ustanovama. Društveni život ne može se proširiti na neko novo područje, a da istodobno i juridički život tu ne zauzme svoje mjesto. Ovdje Durkheim u principu zauzima stanovište, da se moralni običaj ne protivi zakonu, nego da su mu takovi običaji podloga, moguće je jedino, da nastane anarhronizam između zakonskih propisa i moralnih shvaćanja, koja brže evoluiraju. U problematičnost i poteškoće etičke prirode, koje otuda nastaju za Durkheima, ne možemo ovdje zalaziti. Kako, prema tome, pravo reproducira glavne oblike

12) Fr. S i m i a n d, Cours d'économie politixue, (»Les cours de la Sorbonne«), Paris 1927-1929.; Le salaire, l'évolution sociale et la monnaie, 3. sv., Paris 1932. Les fluctuations économiques à la longue periode et la crise mondiale, Paris, 1932. — M. H a l b w a c h s, La classe ouvrière et les niveaux de vie, Paris 1913.; L'évolution des besoins dans les classes ouvrières, Paris 1933.

13) Divis., str. 18—19.

socijalne solidarnosti, potrebno je samo da klasificiramo razne vrste prava, pa da zatim potražimo odgovarajuće vrste solidarnosti, koje im odgovaraju. Durkheim dijeli čitavo pravo na dvije velike grupe: u jednoj je kazneno pravo, a u drugoj građansko, trgovačko, upravno i ustavno (apstrahirajući od kaznenih propisa, koje ovdje možemo naći). Durkheim nalazi, da kaznenom pravu odgovara tip društvene solidarnosti, koji naziva m e h a n i č k o m, a predominira u primitivnom društvu dok građanskom pravu odgovara tip o r g a n s k e s o l i d a r n o s t i, koja postaje tim jača, što se više razvija podjela rada i civilizacije.

Solidarnost, kojoj odgovara kazneno ili represivno pravo, jest ona, čije se kršenje smatra zločinom i izaziva odmazdu. U primitivnim društvima čitavo je pravo bilo kazneno, a često je čitav narod krojio pravdu. Religiozno pravo, iz koga se je razvilo čitavo zakonodavstvo, bilo je uvijek represivno. Psihološki je važno njegovo obilježje, da je u svojoj biti konzervativno. S tim je u vezi iracionalni karakter odmazde, koji se zrcali u svim i najmodernijim oblicima kazne, i konačno problem kolektivne svijesti. Religiozni iskon kaznenog prava svjedoči, da su interesi, koje ono štiti, socijalni. Bogovi kažnjavaju uvijek samo uvrede njima nanesene, a ne uvrede nanesene pojedinom čovjeku. A uvrede bogova nisu ništa drugo nego uvrede nanesene društvu, kolektivnoj svijesti kao transcedensu. Čim u principu odmazdom raspolaže društvo, a ne pojedinac, znači da je društvo pogođeno zločinom kao cjelina barem isto toliko koliko i sam taj pojedinac.

Opširna Durkheimova pravno-historijska razlaganja o stalnosti krivičnog prava i njegovoj ukorijenjenosti u tradiciji nalaze konačno svoju psihološku podlogu u otpornoj snazi kolektivnih čuvstava. — Pojam »k o l e k t i v n e s v i j e s t i« jedan je od najvažnijih u čitavoj Durkheimovoj sociologiji. Kolektivna svijest nekog društva je skup vjerovanja i čuvstava zajedničkih prosjeku njegovih članova; ona sačinjavaju određeni sistem te imaju svoj vlastiti život i individualnost. Kolektivna svijest »nema za nosioca jedan jedinstveni organ, ona je po definiciji raspršena po čitavom društvu. Nisu ipak zbog toga manje specificirana obilježja, koja određuju njenu odjelitu realnost.« Nezavisna je od specijalnih uvjeta u kojima žive pojedinci; oni prolaze, a ona ostaje. Ista je na sjeveru kao i na jugu, u velikim gradovima kao i u malim, a i u raznim zvanjima. Ne mijenja se sa svakom generacijom, nego povezuje jednu s drugom generacije, koje dolaze. Prema tome je sasvim nešto drugo nego pojedinačna svijest, iako se može ispoljiti samo kroz pojedince. Ona je psihički tip društva, tip, koji ima svoje osobine, uvjete opstanka i način razvoja isto kao i individualni tipovi, iako na drugi način.« (14). To je Durkheimova realistička teorija kolektivne svijesti.

Snaga te kolektivne svijesti i tip moralne solidarnosti, koja se u njoj očituje, ispoljava se u djelima, koja tu svijest vrijeđaju i u reakciji na ta djela. Djela, koja vrijeđaju snažna i određena stanja kolektivne svijesti, jesu zločini. Prema tome ne vrijeđa neko djelo kolektivnu svijest zato, jer je kriminalno, nego je kriminalno zato, jer vrijeđa kolektivnu svijest. A kazni nije svrha ni samo individualno ispaštanje krivice, ni sama odbrana društva, nego njen puni smisao nalazi Durkheim u sintezi ovih dvaju juridičkih teorija. Svrha je kazne u prvom redu da djeluje na pravedne, t. j.

14) Id., str. 46.

pojačava društvenu koheziju. — Djelo, kao što je zločin, privlači u svim individualnim savjetima one elemente, koji su konformni i predstavljaju koheziju društva. Uslijed te kohezije možemo rastumačiti iracionalni karakter, po kojem u velikim skupinama neko čuvstvo može naglo dobiti strahovitu žestinu. Ta snaga dolazi otuda, što spontanost, kojom čuvstvo nastaje u jednom pojedincu odjekuje u svima ostalima, koji se nalaze u gomili i time se umnogostručava intenzitet tog čuvstva. Ono što ovdje pridodaje pojedinac iz svoje individualnosti vrlo je maleno. Zato možemo gdjekada primjetiti kako nas zaokupljaju kolektivna čuvstva, čija intelektualna podloga nam je posve strana, pa se možda protiv nje i opiremo. Svaki čovjek u svako doba rado sreće one, koji misle i osjećaju jednako s njima. Takav susret nije samo užitak nego postaje strašću i potrebom u diskusiji, gdje se pobijaju naša zajednička vjerovanja. Sličan je slučaj kod zločina. Zločin tako približava poštene savjesti i koncentrira. Uslijed tih razloga postaje jasna iracionalna proporcionalnost zločina i kazne-odmazde, koju ne može rastumačiti ni jedna pragmatička kriminalistička teorija, nego ju je moguće shvatiti samo, ako se pođe od predpostavke kolektivne psihologije, osobito od kolektivne psihologije primitivaca. Mi ne predpostavljamo nikada da nas kazna ima samo zaštititi za budućnost, nego smatramo ujedno da mora iskupiti prošlost. To pokazuje postupak, kojim se nastoji što točnije odrediti težina djela. Takav precizni postupak ne bismo mogli rastumačiti, kad ne bismo vjerovali da krivac mora trpjeti zato, jer je počinio zlodjelo i u i s t o j m j e r i. Kad bi kazna bila samo mjera odbrane, ne bi bila potreba ovakova gradacija. Tada bi nepopravljivog kradljivca trebalo kažnjavati isto kao i nepopravljivog ubojicu. To nam dokazuje da smo i mi danas, iako toga nismo više toliko svjesni, ostali vjerni starom principu odmazde, samo na višem nivou. I mi osjećamo da treba uspostaviti ravnotjesje izmedu zločina i kazne, jer je ono što se kažnjava, što treba da se iskupi, u prvom redu povreda moralnog zakona. Proporcionalnost zločina i kazne osniva se dakle na iracionalnom zahtjevu kolektivne svijesti a nije potrebno isticati da nivo kolektivnih moralnih potreba nije uvijek isti kao i nivo najnaprednijih shvaćanja pravnih filozofa. — Takovu iracionalnu snagu naziva D. m e h a n i č k o m s p o n t a n o š ć u kolektivne svijesti. Ona, kako smo vidjeli, v e z u j e i n d i v i d u a u z d r u š t v o n e p o s r e d n o, b e z p o s r e d o v a n j a n j e g o v o g l i č n o g, r a c i o n a l n o g f a k t o r a. — Dalje moramo zaključiti, da se kolektivna čuvstva, bez obzira kako i odakle su nastala, kad jedanput uđu u kolektivnu svijest, pogotovo ako postanu njen bitni dio, ne mogu više pokolebati, a da istodobno i istim uzrokom ne bude pokolebana i socijalna kohezija.

Durkheimova teorija mehaničke solidarnosti treba poslužiti zapravo samo kao uvod i predpostavka za rješavanje aktuelnog problema podjele rada. Jer mehanička solidarnost društva bit će tim jača čim je snažnija kolektivna svijest, čim više kolektivna čuvstva i običaji prevladavaju nad slobodnom ličnošću pojedinčevom. M e h a n i č k a j e s o l i d a r n o s t o s n o v s o c i j a l n o g ž i v o t a p r i m i t i v n o g d r u š t v a, g d j e j e p o d j e l a r a d a j o š m i n i m a l n a. U društvu, kao što je primitivno, gdje kolektivna svijest prevladava nad svim ostalim socijalnim silama i faktorima, pojedina se molekula gotovo i ne može da miče samostalnim gibanjem kako vidimo kod anorganskih tijela. Zbog toga obilježja naziva Durkheim tu solidarnost mehaničkom, a ne možda zato što bi ona bila

umjetno, mehanički izvedena. — Iako takova solidarnost u stanovitoj mjeri živi i postoji u svakom društvu, očito je, da mora biti patološka pojava nastojanje da se ta mehanička solidarnost umjetno stvara i ojačava na račun kompliciranije organske, koju ćemo u daljnjem upoznati. A bilo bi, drugim riječima, patološki i trajno nemoguće suzbijati razvoj složenije kulturne ličnosti nasiljem prisilne kolektivizacije iz bilo kojih razloga. Na to ćemo se osvrnuti i kasnije u kritici Durkheimove teorije. Historijski dokaz za rečeno nalazi Durkheim i u razvoju represivnog prava: veliki broj kriminoloških oblika mehaničke solidarnosti danas je iščezao; tako na pr. danas kazneni zakon ne determinira ni iz daleka tako znatno obiteljski život kao kod starih Židova, a religiozne zločine spomenute na raznim mjestima Biblije teško bi bilo i nabrojiti. Slično kao kod Židova bilo je i kod Grka i Rimljana. S druge strane mnogi zločini protiv individualne ličnosti, koji se danas strogo kažnjavaju, nisu bili poznati starim narodima. Tako na pr. krađa i umorstvo. Povijest nas uči, da i u liječenju zala, koja sobom donosi individualizam, ne odstupamo od historijski i sociološki savršenijeg i neminovno višeg oblika solidarnosti, koji sada treba da upoznamo.

Poći ćemo opet od pravnog oblika, koji je objektivirani odraz te solidarnosti. Taj oblik je restitutivno pravo, kako ga možemo nazvati zajedničkim imenom za razliku od represivnog, a obuhvaća: obiteljsko, ugovorno, trgovačko, administrativno pravo — sve oblike građanskog postupka i ustavnog prava. Od represivnog prava razlikuje se restitutivno po tome, što ovdje sankcija nije kazna u smislu moralne odmazde, nego jednostavno nadoknada. Nemogućnost da se udovolji na pr. trgovačkim ili kakovim bilo ugovornim obavezama ne povlači još za sobom bez daljnjega moralnu diskvalifikaciju čovjeka. Pravila restitutivne sankcije ili uopće ne potpadaju pod kolektivnu svijest, ili se u njoj tek slabo zrcale. Zato se na pr. i kod najcivilizovanijih naroda ubojstvo smatra najvećim zločinom, kao kod primitivaca prekršenje tabua, iako kakova ekonomska kriza ili burzovni slom mogu mnogo snažnije da djeluju na dezorganizaciju društvenog poretka, nego osamljeno ubojstvo čovjeka.

Restitutivno se pravo nalazi posve uz rub kolektivne svijesti, a dobrim je dijelom i izvan njenih granica. Tu se pokazuje da realitet kolektivne svijesti ne iscrpljuje čitavu socijalnu stvarnost. Očito bi bilo krivo iz gornjega jednostavno zaključiti, da u slučaju građanskog postupka društvo intervenira samo zato da posluži interesima pojedinaca i da im svojim upravnim aparatom olakša posao. Takav krivi zaključak slijedio bi međutim iz svake teorije, koja bi opseg kolektivne svijesti identificirala s opsegom socijalne zbilje, dakle iz svake striktno psihologističke teorije. No upravo u iznesenoj poteškoći i nemogućnosti leži — t e o r e t s k i — čitava težina problema podjele rada.

Intervencija društva u privatnim poslovima neophodna je, da se ustanovi i modificiraju mnogi pravni odnosi, koje puki sklad ličnih interesa ne bi mogao niti ustanoviti niti mijenjati. Ta viša pravna funkcija — koja se fenomenološki najizrazitije kristalizira u ugovoru — ima u prvom redu onemogućiti da se u neskladnom pokretanju sukobljavaju dijelovi, koji se dotiču unutar određene cjeline. U materijalnim odnosima društva — ekonomskim ili moralnim — odgovara formalnoj funkciji ugovornog prava podjela rada.

Ako iz iznesenog činjeničnog kompleksa izlučimo psihološki faktor — a to možemo samo do stanovite granice, jer smo vidjeli da psihološki faktor kolektivne svijesti ima isti stepen realnosti kao i ekonomski ili koji bilo drugi materijalni faktor — onda nam ostaje izlučen prvi sloj više (organske) solidarnosti, koju Durkheim naziva negativnom solidarnošću. I ona je sama teoretski dostatna da omogući racionalnu podjelu rada u ekonomskom životu (Smith). Važnost negativne solidarnosti raste s razvojem civilizacije. Ona može i da potisne sve ostale obzire u momentima prebrzog tehničkog i ekonomskog napredka. No nije moguće da njen psihološki refleks ne dovede do anomalija podjele rada i po tome do anomalija pravnog poretka. Upravo je danas vrlo važno upoznavati psihološke korelate negativne solidarnosti, jer jedino na taj način možemo pokušati rješavati pitanje, kako da se uspostavi na ispravnim, zdravim i mogućim osnovama viši tip solidarnosti, koja ne će biti niti samo ekonomska, a prema tome ni samo negativna, t. j. ne će se zadovoljavati time, da čovjeka prisili priznati tuđa prava ograničavanjem vlastitih, što je prvi osnov negativne solidarnosti.

Već ova prva psihološki obojena interpretacija solidarnosti — ograničenje vlastitoga — dovodi nas do daljnjega pitanja: Šta nas nagoni na to u životnoj praksi? Sigurno je, da nije apstraktno razmišljanje nagnalo primitivnog čovjeka da stvori neku »ugovornu državu«. Da li ga je potreba da živi u miru nagnala da ograniči svoja prava. Durkheim misli, da mir sam po sebi nema većih prednosti za čovjeka nego rat. Poznati su nam iz povijesti narodi, koji su stalno bili ratnici, a poznamo takove ljude i u suvremenom životu. Instinkt ratobornosti u čovjeku nije ništa manji nego instinkt miroljubivosti. Ljudi osjećaju potrebu za mirom samo onda i onoliko koliko su vezani vezom socijalnosti. Drugim riječima: vanpsihički faktori solidarnosti predpostavljaju psihičke (15). U novije vrijeme opažamo da ta realna solidarnost u evropskom društvu postaje sve većom potrebom, a po njoj i regulacija međunarodnih odnosa, zato jer pojedine države nisu i ne mogu iz ekonomsko-tehnokratskih razloga biti više onoliko samostalne koliko su mogle biti prije. — Opaža se često da se i društva, koja nemaju duševnog doticaja, sporazumjevaju da odrede doseg svojih prava u realnom pogledu, na pr. teritorijalno. No vanredna nestabilnost takovih ugovora pokazuje kako negativna solidarnost ne može biti dostatna sama po sebi. — Ta nas nestabilnost uči još nešto: mnogi smatraju da je nezainteresovanost, altruizam privatna krepost, a da je naivno, možda i opasno, tražiti njenu intervenciju u društvenom i državnom životu kolektiva. Nasuprot tome smatra Durkheim: »Da ljudi priznaju i garantiraju međusobna prava, potrebno je najprije da se vole, da iz bilo kojeg razloga osjećaju međusobnu povezanost i povezanost o društvo, kojem su dijelovi... Negativna solidarnost je samo emanacija druge, pozitivne solidarnosti: ona je u sferi realnih prava reperkusija socijalnih čuvstava, koja izviru iz drugog vrela.«

Vidjeli smo ranije, da mehanička solidarnost, koja je prije bila isključivi pokretač socijalne svijesti, sve više slabi paralelno s nestajanjem segmentarne strukture društva, kako Durkheim naziva primitivnu socijalnu organizaciju nešto većih razmjera. S druge se strane sve jače razvija

15) Id., str. 89.

podjela rada paralelno s ojačanjem ljudske individualnosti, javlja se organska solidarnost. Podjela rada nije ovdje više zavisna ni ograničena u svojoj diferencijaciji nutarnjim faktorima kolektivne svijesti, kao što je bio na pr. tabu.

Moralni odnosi individualno probuđenih ličnosti ne će se više moći osnivati na mehaničkom pritisku mase na pojedinačnu točku. Taj pritisak postaje prevelik, a glomazna masa ne može više pronositi dovoljno osjetljivo sve pokrete u svim smjerovima. Kolektivni se odnosi mogu ispravno razvijati jedino na inteligentnijem principu samostalnih organa i njihove više ili manje svjesne koordinacije. — Židovska, grčka i rimska država bile su prelazni oblici između ovih dvaju oblika društvene organizacije, dok se kroz čitav srednji vijek, zahvaljujući dobrim dijelom revoluciji kršćanstva, postepeno formira novi tip društvenog uređenja i solidarnosti. Prema tome možemo u samom nestajanju segmentarne, mehaničke društvene organizacije tražiti jedan od uzroka novog shvaćanja i uređenja društva i države.

Taj uzrok ne može biti jednostavno u psihičkom razvoju kolektivne svijesti, jer novi tip društva nastaje iz odnosa, koje ta svijest ne može više obuhvatiti ni kontrolirati. — Istakli smo već u početku da Durkheim bitni uzrok podjele rada ne nalazi ni u ekonomskim ni u moralnim strukturama, nego da te strukture stavlja u zavisnost od dublje razložnosti podjele rada. Evo kako: Taj dublji uzrok je materijalno zgušnjavanje pučanstva (16). Postepena kondenzacija društva može se historijski zbivati na razne načine. Tako je sjedilački i agrikulturni način života viši i historijski kasniji tip nego nomadski, gdje su prostorni odnosi i rasprostranjenost horde sasvim neodređeni. Nastajanje gradova je još značajniji simptom zgušnjavanja, a prema tome i uže moralne veze među pojedincima. Jer gradovi ne nastaju više samo pojačanjem nataliteta, nego se šire prvenstveno iz potrebe, koja nagoni pojedince, da ostanu u stalnom kontaktu. A takove se veze među ljudima ne mogu umnogostručivati ako se istodobno ne pojačavaju i moralne veze među ljudima. Napokon, komunikacije pojačavaju gustoću društva. — No u koliko kondenzacija pogoduje sve boljoj raspodjeli rada, isto tako s druge strane i podjela rada ojačava društveno zgušnjavanje, da tako kažemo, iznutra.

Volumen i gustoća društva su prema Durkheimu neposredni razlozi podjele rada. Zato Durkheim kaže na jednom mjestu, da se društveni razvoj odvija prema socijalnom zakonu gravitacije. Stanoviti biološki, antropogeografski i historijski faktori dolaze u obzir kao preduvjeti, predispozicije ili kočnice, no njihovo se djelovanje s eminentno sociološkog stanovišta ne može posve jednoznačno i jednostavno predvidjeti. Ni povećavanje volumena ne mora imati za posljedicu uvijek jednake oblike zgušnjavanja. Porast volumena ubrzava podjelu rada samo onda, kad se masa u istoj mjeri zgušnjava. Zato je neka, makar i veoma velika gomila hordi sociološki na nižem stepenu od najmanjeg organizovanog društva. A šta se mijenja zgušnjavanjem društva? Fizički prirodni uslovi (»vanjski«) ostaju isti. Povećava se borba za opstanak. — Ovdje može da nam posluži primjer iz biologije, koji spominje Haeckel: Na nekom hrastu živi oko 200 vrsti insekata. Jedni se hrane plodovima, drugi lišćem, treći korom, korijenjem itd. Bilo bi posve nemoguće da toliki broj

16) Id., str. 241. i 330.

životinja živi na tom drvetu, kad bi sve pripadale istoj vrsti. Vidimo opet, da je podjela rada, daleko od toga da bi bila izraz čovjekove idealne težnje za srećom, tek plod borbe za opstanak. Ona nastoji tu borbu, koliko je moguće, ublažiti. Čim je promjenljivija okolica u kojoj živi neki subjekt, tim veća postaje uloga inteligencije u njegovu životu. Tako čovječanstvo i bez svjesne težnje postaje stalno sposobnije za sve dublju i komplikovaniju kulturu. Zato nije bezrazložno da upravo u gradovima nalazimo sve veći broj umobolnih, samoubojica i sl. Durkheim ide čak tako daleko da ovakovu podjelu rada, na kojoj se osniva naša civilizacija, ne smatra niti jedinim nužnim i najboljim putem, na kojem mora da se odvija svaka civilizacija i napredak čovječanstva. Postoje možda i druge mogućnosti. Za nas je samo gola činjenica, da je razvoj naše civilizacije pošao putem diferencirane podjele rada i da normalnim putem i sredstvima ne može s njega skrenuti; u samom principu podjele treba tražiti lijek poteškoćama i anomalijama, na koje nailazimo. Jedno je samo sigurno: utopističkog sna o raju na zemlji treba se odreći.

Anomalije, koje se javljaju u vezi s podjelom rada, jesu u prvom redu krize kao posljedice antagonizma rada i kapitala. Tek njihovim povodom opažaju se abnormalne pojave kao hipertrofija specijalizacije i slabljenje kolektivne svijesti, koje se ispoljuju u već pokolebanoj podjeli rada. — Centralni je problem: gdje je razlog antagonizmu rada i kapitala?

Prirodna reakcija na ekonomske krize je uvođenje državne kontrole, oduzimanje samostalnosti ekonomskom životu i njegovo podvrgavanje političkoj vlasti. U ovakovoj fazi podjela rada postaje p r i s i l n a, a to znači abnormalna a priori i iz principa.

Pokušali smo već da Durkheimov stav izrazimo kao težnju za razdvajanjem ekonomske funkcije od političke. Očito bi krivo bilo shvaćanje da to znači davanje neobuzdane slobode bilo prvoj — zapadanje u pogrešku prošlosti — bilo drugoj — povlađivanje pogreške današnjice. — Ugovorna solidarnost na privrednom području (»solidarité contractuelle«) — kakovu predpostavlja Durkheim znači svakako socijalizaciju, ali ne znači politizaciju. To znači ponajprije da zakonodavstvo, u prvom redu privredno, u zdravom poretku ne može biti djelo političara nego mora biti djelo s t r u č n j a k a. U suprotnom slučaju zapadamo iz jedne krajnosti u drugu. D r ž a v n a k o n t r o l a, o d n. v l a s t z a k o n o d a v c a m o ž e b i t i s a m o t o l i k a d a n e i z a z o v e p r i s i l n u p o d j e l u r a d a. To je pravna granica političke funkcije prema ekonomskoj, a mutatis mutandis i prema svim ostalim područjima civilizacije.

Kako Durkheim konkretno zamišlja socijalizaciju dobara? Tu je u prvom redu uklanjanje v a n j s k i h nejednakosti. (Nutarnje uniformiranje, kako smo upravo istakli izaziva prisilnu podjelu). Osnov u takovoj reformi bilo bi revolucionarno ograničenje nasljednog prava. »Jednakost u vanjskim uvjetima borbe nije potrebna samo da poveže svakog pojedinca za njegovu zadaću u društvu, nego isto tako da poveže organske funkcije međusobno.« Ni u ugovornoj solidarnosti nije moguće »sve društvene odnose svesti na ugovor, tim više što i ugovor predpostavlja štošta drugo osim samog sebe. »Ugovor ovdje nije prirodni osnov društvenog života, njegova baza, kako pokazuje i historijski razvoj ugovornog prava.« Postoji neki c o n s e n s u s određene vrste koji se očituje u ugovorima i koji... predstavlja važan faktor općeg c o n s e n s u s a.« Zato »nije dovoljno da vlast pazi da se održavaju ugovorne obaveze. Potrebno je

također, barem u velikoj većini slučajeva, da se one održavaju s p o n t a n o.« Drugim riječima: procvat ekonomskog života bitno je vezan za slobodnu privolu, zavisan je od spontane socijalnosti, predpostavlja stanoviti nivo civilizovanosti.

Ovakova aporetičnost problema sili Durkheima da u svom planu socijalizacije prihvati još jednu revolucionarnu reformu: da izjednači cijenu s utroškom radne snage. — »U stanovitom društvu svaki objekt izmjene ima u svakome času neku određenu vrijednost, koju bi se moglo nazvati njegovom socijalnom vrijednošću. Ona predstavlja količinu korisnog rada, koji taj objekt sadrži; pod tim ne treba razumjeti čitav rad, koji je taj objekt mogao koštati, nego dio one energije u njemu, koja je sposobna da proizvodi socijalno korisne efekte, t. j. one, koji odgovaraju normalnim potrebama.« Na taj način dobivamo mjerilo prisilnosti odn. spontanosti u cirkulaciji dobara. »Ugovor je učinjen potpunim pristankom onda, kad izmjenjene usluge imaju jednaku socijalnu vrijednost.« »Takovo r a v n o v j e s j e v o l j a, k o j e u s t a n o v l j u j e i p o s v e ć u j e u g o v o r, n a s t a j e i o d r ž a v a s e s a m o p o s e b i, jer je ono samo posljedica drugog oblika ravnovjesja u samim stvarima.«

Historija ugovornog prava pokazuje, da je njegov razvoj zavisan o općem razvoju civilizacije i svjesne organske solidarnosti. U rimskome pravu i u starom francuskom pravu (17) svaki ugovor (»verbis, litteris et re«) ima obvezatnu snagu, ma kako da je došlo do njega. Tek u doba poslije Suline diktature nalazimo kod Rimljana olakotne okolnosti kod na silu sklopljenih ugovora, no i tada samo u slučaju pretnje smrću ili tjelesnih mučenja.

Netočno je, po Durkheimovu shvaćanju, smatrati, da je zakonsko stanje (»réglementation«) produkt nasilja, nego je, obratno, svijest o slobodi uopće posljedica uzakonjenog socijalnog poretka. Nije naime sloboda prirođena vrlina čovjekova, kako su mislili stariji teoretičari ugovorne države, nego je postepeno dozreli plod civilizacije. »Slobodu konstituira podvrgavanje vanjskih snaga (prirodnih) socijalnim snagama; jer se samo pod tim uvjetom ove posljednje mogu slobodno razvijati. A to podvrgavanje je prije obrtanje prirodnog reda, nego obrnuto.«

Durkheimovo shvaćanje, koje smo formulirali kao postulat odvajanja ekonomske funkcije od političke, možemo sada kratko rezimirati ovako: Potrebno je uravnotežiti materijalne, kvantitavine predispozicije društvenih slojeva, dok razvoju kvalitativnih sposobnosti ličnosti treba ostaviti slobodu, jer je razvoj moralne solidarnosti, a time i pravilne podjele rada u privrednom životu moguć jedino na osnovu individualne svijesti.

To je Durkheimova teorija o podjeli rada. — Nameće se pitanje: koliko ona može zadovoljiti potrebe dana. — Ako uvažimo, da je Durkheimovo djelo nastalo još krajem prošlog stoljeća i da je u mnogo čemu upozorilo na opasnosti i ćor-sokake, kojima je socijalni život posljednjih decenija doista i pošao, da je iz široke perspektive opazilo opasnost stanovitih zahvata iz nužde i kriza, koje prisilna podjela rada može samo pooštriti i dognati do mrtve točke, dolazimo do zaključka, da je upravo Durkheimova vidovitost kobna za njegov nazor. Ako prihvatimo njegov konačni rezultat: da samo ono društvo, čiji su članovi na stanovitom ste-

17) Vidi: E s m e i n, Êtudes sur les contrats dans le très ancien droit francais, Paris 1883.; V. V o i g t, Jus gentium.

penu lične kulture, može održati i provoditi komplicirani sistem organske, t. j. s v j e s n e podjele rada — onda za čitav način socijalnog života Evrope dobivamo porazne prognoze. — Možda sa stanovišta pseudoznanstvenih teorija i ideologija, koje traže rješenje svih problema u tren oka i ne računaju s kauzalnim kontinuitetom povijesti, ovakovo nastojanje učenjaka izgleda naivno i djetinjasto, no ako se obazremo na druga novija mišljenja o Durkheimovom problemu, nalazimo samo još teže i kompliciranije predpostavke, prema kojima Durkheim izlazi kao pravi baštinik Comte-ovog optimizma.

B e r g s o n (18) smatra, da je kompleks pojava, koje Durkheim zahvaća pod »organskom solidarnošću« uopće nemoguće dovesti u sklad s bilo kojim stanjem kolektivne svijesti, na kojoj se konačno osniva čitav socijalni život. Organska solidarnost je nemoguća. Postoji samo revolucionarno stanje pobunjene individualnosti protiv kolektivnog tradicionalizma. Princip intelektualiteta, koji upravlja tom pobunom ili »oslobođenjem« bitno je diferencirajući po svom djelovanju; zato se i podjela rada može razvijati jedino divergentno do apsurda. Kompromis je nemoguć iz metafizičkih razloga. Prognoza: borba kolektiva po potrebi i nasilnim sredstvima protiv intelektualizacije i racionalizacije; homo faber udara čekićem po glavi homo sapiensa.

Mnogo dublji i oprezniji, mnogo bliži Durkheimu i po metodi i po rezultatima, po koncepciji širok kao i Durkheim, iako možda kao osnivač škole manje plodan u potomstvu, jest G e o r g S i m m e l. Zato ćemo ga u nekoliko najizrazitijih crta usporediti s Durkheimom. — Između Durkheima i Bergsona zauzima Simmel neko srednje stanovište, kojemu je u usporedbi s gornjim dvima prva karakteristika stanoviti pluralizam. Prema Bergsonovu metafizičkom individualizmu s jedne strane i Durkheimovu krajnjem sociologizmu s druge, Simmelovo bi se metodičko stanovište moglo dalje označiti kao »Als-ob«, što je spoznajnoteorijski i najdosljednije obzirom na morfološko ishodište. Dok je kod Durkheima organska solidarnost i historijski bila nastavak jednostavne mehaničke, Simmel je mnogo oprezniji, što se tiče njihovog odnosa (koji, kako smo vidjeli, i tvori čvor čitavog problema): »Ne ću da tvrdim da logički najjednostavnije stanje i stvarno svuda tvori povjesno ishodište daljnjeg socijalnog razvitka. Ali da razjasnimo stvarno značenje socijalnih organa, koji rad dijele, smijemo to predpostavljati — pa i kad bi bila samo fikcija, što sigurno za mnogobrojne slučajeve sigurno nije« (19). — Odavde je shvatljiva i razlika Simmelovog »molekularnog« i »molarnog« stanja, koje odgovara Durkheimovoj »organskoj« i »mehaničkoj« solidarnosti. »Dok se s jedne strane održanje grupe osniva na neposrednim odnosima individua prema individuu i u tim odnosima unosi svaki čovjek čitav svoj vlastiti intelekt, dotle se to s druge strane događa uopće u prilikama, gdje grupa ima da djeluje kao cjelina. Prvi oblik se može nazvati molekularnim, drugi molarnim gibanjem grupe.« (20) — Simmelovo molarno stanje obuhvaća na stanoviti način i mehaničku i organsku solidarnost Durkheimovu. Nutarnja diferencijacija stanja kolektivne svijesti provodi se doduše i ovdje u

18) Les deux sources de la morale et de la réligion, Paris 1932. Usp. citirani članak (bilj. 4.) »Teorija društvenih klasa u Francuskoj sociološkoj školi«.
19) G. S i m m e l, Soziologie, München u. Leipzig 1922., str. 406—407.
20) Id., str. 417.

stanovitim volumnim odnosima: »Veoma veliki broj ljudi može sačinjavati jedinstvo samo uz sasvim određenu podjelu rada; ne samo iz razloga privredne tehnike, koji su očiti, nego već zato jer ona tek stvara međusobno prožimanje i upućenost (Ineinandergreifen und Aufeinander-angewiesen-sein), koja svakog pojedinog od neizmjernog broja članova veže sa svakim drugim, a bez podjele bi mnogo rasprostranjena grupa mogla da pukne svakom zgodom.« »Što se tiče formiranja i funkcioniranja svega toga... ovdje ćemo naglasiti samo odnos prema numeričkom stanovištu: svi se ti oblici u bitnosti obrazuju samo u velikim krugovima čisto i zrelo kao apstraktni oblik povezanosti grupe, jer konkretni oblik iznad stanovite rasprostranjenosti ne može više postojati svrhovitost razgranata u tisuću socijalnih kvaliteta osniva se u krajnjem vidu na brojčanim predpostavkama.« (22) No usprkos važnosti tih volumnih odnosa, koji su ovdje samo nužna predpostavka ne odvija se diferencijacija stanja kolektivne svijesti za Simmela samom njihovom nutarnjom snagom, nego posredstvom trećeg faktora, koji kod Durkheima principjelno ne dolazi do dovoljnog izraza kao socijalni agens, posredstvom individualne potrebe i lične svijesti, koja — kako proizlazi iz smisla Simmelovog cjelokupnog sociološkog i fiziološkog djela - ostaje bitno vansociološki faktor. Zato bi bilo neispravno tumačiti durkheimovski na pr. shvaćanje Simmelovo, da se grupa može održati na dva načina: 1) što većim konserviranjem svog oblika, čvrstoćom i ukočenošću, 2) što većim varijabilitetom oblika i prilagodljivošću. (23). Individualni faktor, koji se često nazire iza Simmelovog isticanja kvalitativnih razlika i mogućnosti (istakli smo njegov pluralizam!), ne dopušta da bez daljnjega iz ova dva oblika stvorimo neki zakon historijske sukcesije, kako to čini Durkheim kad polazi od sociologije primitivnog društva. Interes Simmelov bitno je vezan na aktuelna stanja kao više-manje neposrednu datost, kao što je obilježje svakog njemačkog fenomenologizma. U usporedbi s Durkheimom osjeća se ovdje stalno napon aktuelne ličnosti u središtu interesa, iako ta ličnost nije indeterministički tvorac društvenih stanja kao što nije niti njihova potpuna tvorevina.« Snaga subjektova napona, koje služe njegovu održanju i napretku, ispoljuju se često zaobilaznim putem, tako da najprije konstruiraju prividno objektivnu tvorevinu, iz koje tada djeluju natrag na subjekt... Ako u takovim pojavama i leži varanje samog sebe, sigurno se to ne dešava bez duboke svrhovitosti... Izgradnja diferenciranih organa za pojedine socijalne svrhe podpada često pod ovaj formalni tip: snage grupe koncentriraju se u jednu posebnu tvorevinu, koja tada staje svojim vlastitim likom i karakteristikom nasuprot grupi kao cjelini... Iza ili pored važnosti čistog kvantiteta nalazi se dublje i kvalitativno značenje prenošenja funkcije od cijele grupe na manje, izabrane grupice...« (24).

Kao što je u teoriji klasa uspio da se mnogo izrazitije oslobodi od marxističke ekonomističke sugestije nego durkheimovci (25), tako i ovdje na isti način izbjegava čitavoj dijalektici oštrog sukoba, koji se razvija između Durkheima i Bergsona. Problem kvaliteta i nepovredivosti ličnosti za njega su isto tako metafizički principijelni kao i za Bergsona, no

21) Id., str. 32.
22) Id., str. 39.
23) Id., str. 433.
24) Id., str. 407—408.
25) V. Teorija društvenih klasa (bilj. 4.).

zaključak, koji odatle povlači nije zato anarhističan: obzirom na povezanost o psihički razvoj i potrebe samostalne ličnosti podjela rada ne može biti ni ostati prvenstveno ekonomski fenomen, nego treba razlikovati ekonomsku, religioznu, vojničku, političku podjelu. Uopće, tipovi podjele se diferenciraju kao i tipovi civilizacije. (26). Diferencijacija podjele rada nije samo jednodimenzionalna pojava, pa zato ne mora da vodi do apsurda disperzije (Bergson). Ona je naprosto forma, koja se primjenjuje uvijek na novo, uvijek ispočetka i možda često puta u kvalitativno originalnim oblicima. U krupnim crtama izriče to Simmel ovako: »Izgradnja javnoga duha očituje se u tome, da postoji dovoljno velik broj krugova bilo kojeg objektivnog oblika i organizacije, tako da se svakoj važnoj strani mnogostruko obdarene ličnosti pruža suradnja sa zajednicom. Na taj način nastaje ravnomjerno približavanje idealu kolektivizma kao i individualizma.« Tako »specifičnost individualiteta ostaje sačuvana kombinacijom krugova, koja u svakom slučaju može biti drukčija. Tako se može reći: iz individua nastaje društvo, iz d r u š t a v a (plural! Op. pisca) nastaje individuum. Iako napredak kulture sve više proširuje socijalni krug, kojemu pripadamo čitavom svojom ličnošću, a zato osamostaljuje individuum u sve većoj mjeri i tako mu otima stanoviti podržak i prednosti uske zatvorene grupe — ipak u tom stvaranju krugova i udruženja, u kojima se mogu naći razni ljudi zainteresirani za istu pojedinačnu svrhu, postoji mogućnost izravnanja onoj osamljenosti ličnosti, koja proističe iz sloma uske ograničenosti ranijih stanja.« (27)

Istaknuli smo i ističemo, da usprkos svega toga, individualna ličnost ostaje za Simmela bitno vansociološki faktor socijalnog života. Jedino s takvom predpostavkom možemo shvatiti njegovu filozofiju novca (28): novac kao najšire i ujedno najformalnije mjerilo svih vrijednosti postaje fermentom volumnog i psihičkog zgušnjavanja društva; no to je samo s jedne strane, druga mu je funkcija obrnuta: uslijed toga što jedini može da se na stanoviti način mjeri sa svim vrijednostima, koje su inače međusobno posve inkomenzurabilne i mogu da se zamjenjuju jedino u ličnom kontaktu, pomaže novac izolaciji individua i razvoju slobodne ličnosti. Tako na pr. novac nadomješta lični kontakt i u najintimnijim odnosima, makar i uz cijenu surogata vrednotama — da nadomjesti najintimniju i najiskonskiju vezu među ljudima — ljubavnu vezu — novac stvara prostituciju. Lišavajući nas obaveza ličnog dodira i duhovne zavisnosti u bilo kojem socijalnom odnosu, novac tek omogućuje slobodan i neovisan razvoj ličnosti. A ipak mu je to moguće samo zato, jer je predhodno pojačac zgusnutost društva i prema tome uzajamu ovisnost njegovih članova. U tom je aporetika novca.

Ovdje se Simmel istodobno najviše približuje Durkheimu i najviše se od njega udaljuje, ističući relativnost i jednostranost »zakona gravitacije«. Približuje se i Bergsonu dovođenju u vezu složenije podjele rada s desocijalizacijom i anarhističkom tendencijom kulturne ličnosti. Pa ipak nije s ovakovog stanovišta moguće podjelu rada samu po sebi smatrati uzrokom intelektualne disperzije. Povezanost ovih dvaju suprotnih pojava takova je, da usprkos bitnih razlika u m a t e r i j a l n i m strukturama

26) Soziologie, str. 406.
27) Id., str. 325—326.
28) Philosophie des Geldes, München und Leipzig, 1922.

»kulturnih krugova« i »idealnih tipova« čovjeka i društava predpostavlja f o r m a l n e odnose i zakone, kojima granice nisu određene granicama materijalnih struktura, nego ih mogu različito presjecati i vezati. (29) U načinima socijalnog života ostaje nešto što je principjelno šire i općenitije od metapsihičkog pluraliteta ličnosti i tipova. Tako, usprkos priznanju da ličnost ostaje vansociološki faktor u sociologiji, dobivamo mogućnost, da njen iracionalitet ograničimo na samo metapsihičko područje, da ga izoliramo dotle, da za stalna područja civilizacije i kulturne djelatnosti ne moramo smatrati bistvenom metasocijalnu divergenciju kako to slijedi iz teorija, koje su orijentirane isključivo materijalno (B e r g s o n, M a x W e b e r, S c h e l e r, Vuk-P a v l o v i ć). Dublje u ovo spoznajno-teorijsko pitanje ne možemo ovdje zalaziti. I sama ova skica problema pokazuje više njegovu težinu, nego li stvarnu mogućnost rješenja.

Xenos:

HIJERARHIJA I DRUŠTVENI RED

(Nastavak)

USPON HIJERARHIJE.

Car Julijan, nazvani Apostata, ocjenjujući okvire političke djelatnosti dao je jednu karakterističnu izjavu koja, ako nikad, onda je danas aktuelna: »Nesposobnost rasuđivanja između mogućeg i nemogućeg je najopasnija forma ludila.«[18] O toj konstataciji treba voditi računa kad se danas pokreće pitanje hijerarhije i reda, i kad se pažnja ove generacije sve više skreće na centralni problem našeg vremena, na novu organizaciju društvenih odnosa. Danas je i najprosječnijem čovjeku jasno da je dosadanji društveni režim liberalizma dotrajao i da je izmjena tog režima postala nužnošću, ako se Svijet hoće riješiti jednog tereta. Samo se postavlja pitanje, tko će naslijediti liberalizam? Od katoličkog solidarizma pa do boljševizma pruža se niz socijalnih programa, — više ili manje naučno fundiranih, sa više ili manje dinamičnih elemenata, — koji se današnjici predstavljaju kao spasitelji iz haotične, privredne, društvene i moralne situacije.

Za ocjenu liberalizma, odnosno vremenskog perioda u kome je bio nastao, ovdje je namjerno izložen kritični stav dvojice eminentnih predstavnika evropske duhovne elite, — Webera i Maurrasa, — bez obzira da između njih nema dodirnih točaka, ako se kao posredna dodirna točka ne uzme njihov negativni odnos prema njihovoj društvenoj i političkoj sredini. Neosporno su među romanskim misliocima bliži Weberu Georges Sorel ili Vilfredo Pareto od Maurrasa, a ipak izbor ove dvojice nije bio slučajan. U upoređenju ove dvojice ima jedan neobično karakterističan momenat: na jednoj strani učenjak sa političkim profilom, a na drugoj političar sa izrazito naučnim ambicijama. Dakle dva lika, koja u evropskom javnom životu nisu baš prečesti. Evropski profesionalni političar u libe-

29) Usp. S i m m e l, Soziologie, VI. Kap.: »Die Kreuzung sozialer Kreise« (str. 305—344) i »Soziale Differenzierung«.
[18] Joseph Bidez: La vie de l'Empreur Julien, Paris 1929.

ralno-demokratskoj eri nije se, — osim rijetkih iznimaka, — izdizao iznad prosjeka svoje sredine. Ako se koji i izdizao onda je u punom smislu riječi stršio iz svoje sredine kao Georges Clemenceau. Za Maxa Nordaua[19] leži snaga političara Clemenceaua u činjenici »da nikad nije ništa trebao za sebe. Njegova ambicija nije bila upućena na blagonaklonost drugih niti je od drugih tražio obazrivost. Na taj način su ga se svi bojali, dok se on nije bojao nikoga. U politici je uvijek strašna pojava potpuno nesebičan čovjek, koji je pobjedonosno pronicav, kritičan, odvažan napadač i snažan govornik. Takav je čovjek u politici teški oklopnik medu golorukom gomilom.« — I to je razumljivo: samo prosječnost umnih i moralnih kvaliteta mogla je uobičajenog političara približiti gomilama, o kojima je konačno ovisio sav njegov politički uspjeh i politički uspon. Takav političar nije mogao biti što Englezi zovu: disturber of old ideas, nije mogao rušiti stare i trošne socijalne i političke ideje jer baš na njihovoj trajnosti je osnivao svoju političku egzistenciju. A ako su te ideje već i pokazivale trošnost onda im se umjetnim načinom produljivao život, a to je bilo moguće u periodu u kome je nosilac društvenog života bilo građanstvo, koje je jedino tražilo da bez žrtava i bez rizika živi, vlada i privreduje pod zaštitom zakona; koju zaštitu mu je političar rado garantirao.

Paul Valery[20] je jednom prilikom ocijenio evropskog čovjeka na zaista neobičan način: »Evropskog čovjeka ne definira ni rasa, ni jezik, ni običaji, već požuda i neograničenost volje. On je neke vrsti neman. On misli previše i sebično. On ima neobične strasti i bezgraničnu požudu za znanjem i bogatstvima.« Ta tvrdnja Valerya je pretjerana, jer kad bi u cijelosti bila točna biodinamički faktor evropskog čovjeka bi bio neobično jako izražen i budućnost Evrope nebi danas bila tako mračna. Istina je međutim, da je neograničenost volje samo oznaka onih elitnih kadrova današnjeg društva, koji imaju još dovoljno vitaliteta da se odupru sutonu, — koji kao da se već spušta, — a to su katolička crkva, vojska, radnička elita i opće relativno malobrojna duhovna i tehnička elita našeg vremena. Većina današnjih ljudi živi u okviru buržoaske ideologije liberalizma, koja svoju vlast zasniva prvenstveno na vlasništvu i uslijed toga logično izbjegava svaku otvorenu borbu. Ta tvrdnja Carla Schmitta[21] bliža je ispravnoj ocjeni evropske stvarnosti od dinamične interpretacije prosječnog evropskog čovjeka, kakvu daje Valery.

I upravo radi toga što je duhovna i tehnička elita, iako malobrojna, danas najpozitivniji i najkonstruktivniji dio ljudskog društva uopće, i što ona predstavlja izrazite biodinamičke osebine, koje su potrebne za obnovu zajednice, to je ona i jedina pozvana da stvori novi društveni i privredni poredak. Svi branitelji prava širokih slojeva naroda od Protagore, najstarijeg teoretičara demokracije pa do Masaryka, zadnjeg demokrate velikog formata, uzaludno su se trudili da dokažu ne samo političku i socijalnu već moralnu valjanost demokracije. Međutim je sama kruta stvarnost pobijala sve njihove teorijske postave. U praksi se pokazalo da se demokracija u svim ustanovama u kojima se provodila — od države pa do provincijskog kuglaškog kluba, — redovno svršavala u oligarhiji. Sama oligarhija ne mora biti zla, naprotiv ona može biti korisna ako je plod pozi-

[19] Max Nordau: Georges Clemenceau, Zagreb 1918. — Léon Daudet: La vie orageuse de Clemenceau, Paris 1938.
[20] Paul Valery: Varieté III., Paris 1936.
[21] Carl Schmitt: Der Gegriff des Politischen, Hamburg 1933.

tivne socijalne selekcije. Ali to nije slučaj u demokracijama. Vješto iskorištavanje nesamostalne, polukulturne i neobavještene gomile, omogućuje redovan uspon onim političkim elementima, koji se mentalno i moralno mogu najbolje prilagoditi negativnim osebinama mase. Duhovna i politička elita u takvim odnosima ne dolazi naravno do izraza i uslijed toga čitava konstrukcija društva nema solidnog uporišta, već se klima na lijevo ili na desno već prema raspoloženju kolebljivih gomila. Ne treba zaboraviti, da je već Pitagora prezirao puk, zgusnut u gomilu, koji postaje medijem za sve podlo i zlobno.

Važno je istaknuti, da masa, taj odlučni faktor u demokracijama, nema organ za red i autoritet, koji su presudni za pozitivno oblikovanje društvene zajednice. Hendrik de Man[22] pokušava odrediti odnos autoriteta prema demokraciji: »Autoritet može u demokratskom periodu biti samo onda plodan, ako počiva na dobrovoljnom podredivanju, koje pretpostavlja povjerenje i svijest o zajedničkom cilju«. Točno odredenje, kada ne bi bilo onog fatalnog »ako« koje i de Man vrlo dobro uočuje. U društvenim odnosima u kojima posredno ili neposredno gospodari masa vrlo brzo se mrve i ruše autoriteti, i dokaze za to lako nalazimo na skoro svakoj stranici povijesti čovječanstva. Rado se upire u argumentaciji o valjanosti demokratskog društvenog odredenja, na Englesku. Ne samo odličan poznavalac već i duboki štovatelj Engleske André Maurois[23] ističe zasebne uslove razvoja društvenih odnosa u Engleskoj, koji nemaju gotovo nikakve organske veze sa političkim razvojem kontinentalne Evrope. Za njega se u Engleskoj »postepeno razvila vladavinska forma, koja ne pretstavlja apstraktan i svugdje primjenljivi sistem, — kako se to često u Evropi krivo misli — već skup mjera koji je samo u toj zemlji imao uspjeha, i to opet samo za to što je bio izgrađen na historijskim iskustvima.« Međutim i bez obzira na tekovine izgrađene na historijskim iskustvima i engleska demokracija nalazila je svoj završni oblik veoma često u oligarhijskim ustanovama partijskog vodstva.[24] Ali karakter i djelatnosti te oligarhije kao da je baš u skladu sa historijskim iskustvima na kojima bazira engleska vladavina. Nigdje na kontinentu nije postojala niti ne postoji ona stalna, tiha izmjena vladajuće garniture neprestanom recepcijom svježih elemenata mlade političke elite, koja je u nastupu.

Ako je danas pitanje hijerarhije postalo ponovno centralnim pitanjem u odredivanju novih društvenih odnosa, onda je ono u prvom redu vezano sa problemom elite i njene pozitivne socijalne funkcije. Jevtina je insinuacija korisnika liberalizma da je problem hijerarhije izrastao u ideologiji fašizma. Točno je, da je fašizam jasno uočio prednosti hijerarhičnog uređenja i da ga je prvi praktično primjenio. Ne skicirane ili profetski nagovještane, već izradene hijerarhične sisteme nalazimo već kod Platona, sv. Augustina, Tome Akvinskog, Adama Müllera, da spomenemo samo nekoliko starijih, prominentnijih predstavnika ideje hijerarhije u filozofiji. Kod svih njih je pojam hijerarhije vezan s idejom reda (ordo). Što više se hijerarhija bez ideje reda ne može naprosto ni zamisliti, kako je to slučaj i kod Maurrasa, o čemu je već bila riječ. Prema tome hijerarhija ne može biti igra slučajnosti, dobronamjernosti ili zlonamjernosti njenih nosilaca,

[22] Hendrik de Man: Zur Psychologie des Sozialismus, Jena 1927.
[23] André Maurois: Die Geschichte Englands, Wien 1937.
[24] M. Ostrogorski: La démocratie et l'organisation des partis politiques, Paris 1903.

već je vezana uz činjenicu apsolutnog i nepokolebivog reda stvari. Njemački filozof Wilhelm Dilthey[25] istakao je kod problema hijerarhije jednu njegovu osnovnu osebinu a ta je, da sam princip hijerarhije upućuje na predodžbu o emanaciji, izviranju nižeg principa iz višeg. i da je za sve sisteme emanacije tipičan hijerarhični red. Sam proces emaniranja stvara red i na predodžbi apsolutnog, neoborivog, ali doduše metafizičkog, reda počivaju sustavi hijerarhije, i baš radi toga što proces emaniranja stvara red, stvara i niz kategorija u kojima se oblikuje stupnjevanje od najviših i najsavršenijih forma do najnižih i najprostijih. Kod novoplatonaca, — da posegnemo samo do njih, — a naročito kod Plotina svijet je za njegov dinamički panteizam emanacija Pra-Jednoga, izviranje jednog manje savršenog iz višeg, savršenijeg principa a da se taj princip kod toga procesa ne mijenja. Između najvišeg i najnižeg principa postoji niz gradacija bića, koje su uslovljene neminovnim redom, koga volja ljudi ne može narušiti. Što su stvari bliže božanskom izvoru to su savršenije, a što su dalje sve više gube svoju vrijednost i svoju sadržinu. Najniža i najsavršenija pojava božanske Pre-Snage je materija.

Princip hijerarhije nije u svojim filozofskim osnovama problem zemaljski, ljudski već problem kosmički, kako ga i formira predodžba o procesu emanacije. Emaniranje, izviranje je prirodan, kosmički događaj i ako ga možemo svesti u čisto metafizičko područje. Emanacija nam pokazuje proces rađanja, postojanja i rasčlanjivanja, pomoću kojeg se stvara klasifikacija višeg i nižeg prema uslovljenom redu. I što se proces emanacije dalje vrši on označuje postepeno silaženje od vrijednog bezvrijednom. Rasčlanjivanje stvara ujedno i stupnjevanje vrijednosti, pa prema tome hijerarhija sama po sebi prikazuje kvalitativan red u vrijednosnoj selekciji.[26]

Princip emanacije i princip hijerarhije karakterističan je za antikni misaoni život. Od Anaksimandera do Plotina on se više ili manje jasno i izrazito ponavlja kod većine mislilaca, često doduše u nedovoljnoj i maglovitoj formulaciji. Principu emanacije, dakle principu postepenog izviranja suprotstavlja kršćanski svijet princip stvaranja. Ali i pokraj novog stvaralačkog principa održao se princip izviranja i dalje u srednjevjekovnoj filozofiji i mi ga ponovno susrećemo u gnostici. Međutim i sv. Augustin,[27] jedan od najsuptinijih filozofa t. zv. »srednjevjekovne tame«, nalazi niz stupnjeva između državnih oblika profane Zemlje, — civitas terrena, — i savršenih oblika, koji nalaze svoj izraz u njegovom shvaćanju civitas Dei. I ako je prema kršćanstvu provedeno stvaranje prema volji Božjoj, i sva su stvorena bića u neposrednoj vezi sa Bogom, preko njegova stvaralačkog akta, dakle nema izviranja ni stupnjevanja, ipak je katolička crkva uspješno zahvatila problem hijerarhije, dobrim dijelom baš na osnovi opreka između zemaljske i božje države sv. Augustina. Prije nego proslijedimo ovu postavu hijerarhičnog problema, interesantno je pogledati sa hijerarhijom tako usko povezani problem elite u jednom na oko neobičnom oblikovanju. Hans Blüher,[28] van sumnje osebujan mislilac, upućuje

[25] Wilhelm Dilthey: Einführung in die Geisteswiessenschaften, Berlin 1923.
[26] Georg Weippert: Das Prinzip der Hierarchie, Hamburg 1932.
[27] Augustinus: Der Gottesstaat, Jena 1923.
[28] Hans Blüher: Der Standort des Shristentums in der lebendigen Welt, Hamburg 1931. — Hans Bogner: Die Bildung der politischen Elite, Odlenburg 1932.

nas na neke postave u Svetom Pismu, koje po njegovu mišljenju prikazuju stvaranje čovjeka u dva maha. U Prvoj knjizi Mojsijevoj (gl. 1.27.) piše: »I stvori Bog čovjeka u dva maha. I stvori Bog čovjeka po obličju svojem, po obličju Božjem stvori ga; muško i žensko stvori ih,« a kasnije u istoj knjizi (gl. 2.7.) piše: »A stvori Gospod Bog čovjeka od praha zemaljskog, i dunu mu u nos duh životni; i posta čovjek duša živa.« Blüher u ovim izvodima Sv. pisma nalazi da se radi o dva odvojena akta stvaranja, dakle, drugim riječima, o jednoj primarnoj i jednoj sekundarnoj rasi. Istina, Blüher taj pojam rasa ne shvaća fizijološki već moralno, i ne daje ljudski primat ni jednoj od tih rasa jer se obe slivaju u prvom čovjeku Adamu, koji je tako rezultat obiju stvaralačkih akata. Prema tome pripadnost primarnoj rasi »stvorenoj po obličju bojem« može biti samo zasluga onih odabranih, elitnih ljudskih individua, koja svijesno vrše trajni posao na duhovnoj obnovi čovjeka, i koji su u sebi potisnuli materijalnu egzistentnost onih kojih su stvoreni iz praha zemaljskoga. — Nije potrebno iz Blüherovih postava izgraditi neki novi mitos o čovjeku i nadčovjeku u kršćanskom duhu; u elementima njegova gledanja nalazimo na činjenicu, da je progres društva oličen naporom odabrane manjine, koja ga provodi bez saradnje ali i bez priznanja inertne gomile. Oni, koji su »stvoreni po obližju Božjem« su oni, koji su obdareni višom milošću na putu uspona i savršenstva. Ali i ti milošću obdareni poznati su izvan mitskih postava Blühera; o njima govori sociolog Weber u strogoj analizi socijalnih razmjera. O njima govori kao nosilac reda i Maurras. Oni su u svakom slučaju odabranici, koji se svojim duhovnim osebinama izdvajaju iz gomile, koja je nosilac izrazito materijalističkih osebina, kao da i jest građena iz »praha zemaljskog«. I u tom smislu je i točna tvrdnja Franka Thiessa[29] da najbolje što može učiniti solidni prosjek ljudi jest da ne koči stvaralački rad pojedinaca.

Max Weber definira čovjeka harismatičkog autoriteta kao nosioca specifičnih, nadnaravnih tjelesnih i duhovnih osebina. Nadnaravne osebine su za Webera one osebine, koje nisu svakom čovjeku pristupačne, a sam pojam harisme za njega ne sadržaje vrijednosni sud. Harisma daje čovjeku integralnost njegove ličnosti, prodornost, uvjerenje u njegovo poslanstvo i omogućuje mu da svoj život preda ideji, što je sve u suprotnosti sa neuravnoteženim čovjekom, masovnog prosjeka, koji neodređeno luta od danas do sutra. Nosilac harisme zahvaća, na temelju svog poslanstva, dosuđenu mu zadaću i ističe autoritet i disciplinu kao osnove za svoj uspješan rad. Ali njegovo poslanstvo nije natureno već izvire iz spoznaje onih kojima upravlja, da je njihov gospodar, i da nije njihova volja, već njihova dužnost da slijede njegovo vodstvo. Harismatički voda ne izvodi svoj autoritet ni iz kakvih postojećih društvenih forma već jedino iz oprobanosti svojih snaga u životu. Ako je dakle socijalni odnos uslovljen redom, onda je dužnost onih koji nemaju duhovne osebine da spoznaju njegovu vrijednost, da se predaju vodstvu onih, kojima je dana harismatička kvalifikacija, da red uspostave.

Red stvari u današnjici je raskinut hipertrofijom liberalističkih principa i ta se hipertrofija vidi na stakom pokretu našeg socijalnog, ekonomskog i političkog života. Pitanje je samo da li će rasulo današnjeg društvenog poretka izazvati i provesti neodgovorne gomile pod vještom direkti-

[29] Frank Thiess: Das Reich der Dämonen, Berlin 1941.

vom nametnutog tribuna i u svom naletu upropastiti i razvaliti i sve osnove na kojima počiva naša civilizacija ili će u dvanaestom času biti provedena izmjena današnjih beskrvnih, kalcificiranih i premorenih nosioca čitavog sistema pomoću jedne visokokvalificirane duhovne i tehničke elite, koja će na mjesto današnje anarhije, postavljanjem principa hijerarhije, ne samo obnoviti red već uspostaviti normalni proces oblikovanja novih društvenih odnosa. I sam Ignazio Silone[30] morao je priznati jednu tjeskobnu činjenicu: »U društvu, koje se nalazi u krizi, demokratska država je zakočena svojom legalnošću i nepremostivim oprekama izmedu parlamentarnih stranaka.« Bili smo svjedoci te zakočenosti, i produljiti slučajnosti u političkom životu, koje izaziva partijska groznica neubrojivih gomila, znači zadnji udarac zamorenoj Evropi Sve ono što je ponos Evrope, a što možemo sažeti u samo jednu riječ: kultura, ne može se prepustiti epileptičnim napadajima rulje. Kao i mnogi drugi socijalni i politički režimi tako je i liberalizam dotrajao i bit će izmjenjen. Ako hoćemo sačuvati moralnu tradiciju bolje Evrope, onda će samo humanizam nove političke elite sačuvati dostojanstvo čovjeka u hijerarhičnom redu stvari koje je dostojanstvo danas baš apelom na mase ugroženo, jer je masama uvijek manjkao organ za sve što je vezano s duhovnim zasadama čovjeka.

Govoriti danas o eliti, hijerarhiji, redu, autoritetu znači sukobljavati se sa nizom predrasuda, pa zato neka ove sociološke bilješke završe riječi Roberta Michelsa:[31] »Ima ljudi kojima srce snažno zakuca čim u političkim ili vjerskim stvarima čuju suprotno mišljenje. Te ljude treba ostaviti na miru. S njima se čovjek ne može objašnjavati: kucanje srca isključuje misaoni rad.«

SOCIJALNI SMISAO HIJERARHIJE

Organska sraštenost sa tradicijama, kako se ona manifestira u pozitivnim osebinama socijalnog konzervatizma, neosporno je važan sastavni elemenat svakog društvenog stanja. Međutim se taj konzervatizam ne može izjednačiti sa pojavama socijalne inercije, koja u gomilama ljudskog društva dolazi do izražaja u nepruživosti. upornosti i nepokretnosti u odnosu prema svakom revolucionarnom prodoru. Obuhvaćeni svojom društvenom okolinom, odgojen, društvenim položajem, moralnim osebinama, karakterom, ljudi nerado napuštaju ustaljenje društvene pozicije da bi ulazili u nesigurnu revolucionarnu situaciju. Revolucija kao prelazni, nemirni i neuravnoteženi period između dva stanja mirovanja; jednog koje se napušta i drugog koje se zahvaća i izdrađuje, uvijek je period dominacije elitne manjine, koja za sobom, milom ili silom, povlači u svojoj biti imobilne i indiferentne mase. Ali u tome još ne leži jezgra nepokretnosti širih slojeva u odnosu prema revolucionarnim pokretima. Odbijajući svaki revolucionarni riziko široki slojevi gotovo redovno vide u revoluciji samo neko iznimno stanje, ne shvaćajući njegovu socijalnu, ekonomsku te kulturnu i moralnu okosnicu. Baš radi toga ti slojevi priželjkuju povrat u napušteno i mahom već likvirano stanje, kao da u povijesti postoje vraćanja na prošle oblike. Makar i revolucije ne izvršile u cijelosti postavljene ideje, — tako Francuska revolucija nije totalno provela ideju suvereniteta naroda a Ruska revolucija suverenitet klase, — ipak su i te revolucije s temelja brisale postojeće društvene odnose i za uvijek onemogućile njihovo vraćanje. Otpornost nepokretnih gomila prema novim idejama je tim veća i opasnija što je manja prodorna snaga revolucionarnih elita. Uzmemo li današnji revolucionarni val koji zapljuskuje ne samo Evropu već stvarno čitavi Svijet onda imamo pred sobom jedan golemi dinamički proces, koji treba i najotpornijim gomilama da oduzme iluziju povratka u staro stanje. Ne politički proces već sociološko oblikovanje, — bez obzira na konačni ishod u razmjeru novih snaga, — daje profil našem vremenu i našoj društvenoj stvarnosti i omogućuje prognozu novih socijalnih okvira u odnosu prema načelima hijerarhije, kao nove i isključive vrednote.

[30] Ignazio Silone: Die Schule der Diktatoren, Zürich 1938.
[31] Robert Michels: Zur Soziologie des Parteiwesens, Leipzig 1925.

José Ortega y Gasset,[32] — filozofski samotnik u uzbuni gomila, — dao je porazno mišljenje baš o toj današnjoj društvenoj stvarnosti: »Progresistički liberalizam isto kao i marksistički socijalizam pretpostavljaju da se bolja budućnost, za kojom teže, mora neminovno ostvariti, kao po nekim nužnim astronomskim zakonima. Zaštićeni od svoje vlastite savjesti takvom predodžbom, obe su te nauke ispustile kormilo historije, prestale su da stražare, izgubile pokretnost i stvaralačku moć. Život im je izmaknuo iz ruku, oteo im se, i mirno korača dalje i ne pitajući da li se on kreće po nekom teorijski zamišljenom putu ili ne.« — Liberalizam i marksistički, — ili proleterski, — socijalizam u svojoj su filozofskoj suštini kao i u svom političkom izrazu oblici racionalnog optimizma. Tako Herbert Spencer,[33] — najkrupniji predstavnik liberalizma u filozofiji, — nazire u neumitnim zakonima prirode i nužni pozitivni progres društva. Tehnički napredak uslovljuje za Spencera prelaz iz apsolutističke u industrijsku državu. A ta industrijska država će kao liberalna, pravna država osigurati svojim građanima punu slobodu. Napredak tehnike osigurava automatski i bolji i savršeniji društveni poredak. U tom shvaćanju ide Marx[34] samo korak napred. I za njega imadu materijalni uslovi odsudno značenje u oblikovanju društvenih odnosa. Ako ne izričito tehnički, onda su to ekonomski, dakle u svakom slučaju materijalni momenti, koji će uvjetovati prelaz iz industrijske države, — Marx bi rekao kapitalističke, — u socijalističku državu. I Spencer i Marx imadu gotove konstrukcije društva, obojica su optimisti i nepokolebljivo vjeruju u njihovo ostvarenje. Tok historijskog zbivanja je za njih savršeno neodvisan od duhovnih elemenata, od saradnje duhovnih energija čovjeka.

Mora se priznati da je niz socijalističkih teoretičara od Eduarda Bernsteina[35] do Hendrika de Mana,[36] — ne uzimajući u obzir idealistički socijalizam Leonarda Nelsona,[37] — naravno u različitim izlaganjima, isticao važnost duhovnih elemenata za razvojni proces društva, ali ta njihova shvaćanja nisu nikad bila oficijelna, šta više su od oficijelne strane bila žestoko pobijana. Međutim svi ti teoretičari ispravno upiru u činjenicu, da je nemoguće zamisliti progres ljudskog društva bez saradnje voljnog čovjeka. I sam Lav Trocki,[38] izraziti radikalni i beskompromisni marksist,

[32] José Ortega y Gasset: Der Aufstand der Massen, Stuttgart 1929.
[33] Herbert Spencer: The principles of sociology, London 1876.
[34] Karl Marx: Das Kapital, Berlin 1932.
[35] Eduard Bernstein: Voraussetzungen des Sozialismus, Stuttgart 1899.
[36] Hendrik de Mann: 1. c. i Die sozialistische Idee, Jena 1933.
[37] Leonard Nelson: Vorlesungen über die Grundlagen der Ethik, Göttingen.
[38] Leo Trotzki: Geschichte der russischen Revolution I.-II., Berlin 1931.—1933.

mora priznati da pobjeda radničke klase »ne ovisi samo o nivou produktivnih snaga već i o uslovima klasne borbe, o međunarodnoj situaciji, i konačno o nizu subjektivnih momenata: o tradiciji, inicijativi, borbenosti.« Što više Trocki u ocjeni revolucionarne situacije smatra historijski automatizam pogubnim za revolucionarnu politiku i zastupa skroz voluntarističko shvaćanje. Tako za Trockog ne postoji sama za sebe smrtonosna kriza kapitalizma, koja bi donijela socijalizam. Krizu trebaju iskoristiti djelotvorni ljudi, njihova inicijativna smjelost i požrtvovnost ili, obratno, glupost i kukavičluk su važne karike za zakočivanje u lancu historijskog razvoja. U razmatranju Trockog je jedna činjenica od značenja: ni ovaj revolucionarni strateg, — koji je politički mislio u gomilama a ne jedinkama, — nije mogao negirati inicijativni karakter ličnosti, koji je konačno baš u njemu samome našao svoj izraz. I baš time što je marksistička praksa negirala taj inicijativni duhovni faktor ona je na svim frontama svoje socijalne borbe bila stalno suzbijana i potiskivana.

Liberalizam doduše nije nikad isticao historijski proces kao negaciju ličnosti, ali njegov teorijski individualizam nije u stvarnosti dolazio do izražaja. Taj individualizam ostao je u liberalizmu mrtva zona, teren, na kome ni demokracija, — ta karakteristična ustanova liberalizma, — nije mogla izvršiti odabiranje ličnosti. Naprotiv, demokracija je baš kočila sazrijevanje ličnosti u korist bezlične, bezbojne gomile da je konačno moralo doći, — kako bi rekao Filareti, — do zdvojne revolucije zdravog i najboljeg dijela naroda protiv sitničavog ugnjetavanja sa strane fukare. Konačno, stvaranje i isticanje kreativne ličnosti bilo je potpuno suvišno u periodu u kom su materijalne vrednote bile istaknute kao glavni i vrhovni faktor ljudskog života uopće.

U vremenu u kome je materijalizacija društvenih odnosa bila bitna oznaka čitavog poretka, a to je period sve tamo od prve četvrtine prošlog stoljeća pa tamo do svršetka prvog Svjetskog rata, bio je problem čovjeka potisnut iz centra socijalnog zbivanja.[39] U tom periodu se bore dvije krupne socijalne vrednote: kapital i rad, a u tom sukobu prima čovjek oznake drugostepene važnosti. U ogromnim masama zbijen je na polu rada i mora voditi borbu na dva sektora: protiv eksploatacije kapitala na jednoj strani, a na drugoj protiv nivelizacije svog čovještva, koja postaje neizbježivom u proletariziranim golimama u koje je utisnut.

Borba između kapitala i rada bila je karakterizirana razmjerima njihovih snaga. Velik dio ekonomski i socijalno podvlaštvenih ljudi nastojao je organiziranjem svog socijalnog pola osujetiti, ili barem oslabiti, prodor kapitala u osnovna ljudska prava. Neosporno je da je obespravljenim najamnim radnicima do neke granice uspjelo pomoću svojih organizacija zakočiti barbarizaciju, koja je bila uvjetovana nadiranjem bezobzirne kapitalizacije. Ali ta borba stvorila je situaciju, koja je vremenom postala neodrživa: rascjep nacije. — Klasna borba i njene popratne pojave ugrožavale su na jednoj strani sam vitalitet nacije a na drugoj strani izdvajali su umjetno iz nacionalne zajednice ogromne mase ljudi. Time što zajednica nije pokazivala nikakva interesa za socijalno deklasirane, i prepuštala ih njihovoj sudbini ili ih zbrinjavala putem javne milostinje, nisu ni ti socijalno deklasirani pokazivali interes za svoju zajednicu. Osjećaj nacionalne pripadnosti je jenjavao i slabio. Politički režim liberalizma bio je udešen

[39] Mirko Kus-Nikolajev: Mostovi elite, Zagreb 1940.

na policijsku službu, dok u uzavrele odnose nije ulazio, i ako je već svakom bilo jasno da je unutarnja politika u prvom redu socijalna politika. Svi socijalno-nacionalni pokreti iza prvog Svjetskog rata imaju za cilj likvidaciju rastvornog liberalizma i deproletarizaciju ogromnih masa svojih sunarodnjaka. Ističući primat duhovnog nad materijalnim, — a materijalno je bilo osnova i oznaka liberalizma, — ti novi pokreti ukapćaju u duhovnoj sferi proletarizirane gomile u narodnu zajednicu. Ne može se oporeći točnost riječima A. Moeller van den Brucka[40] da svojim sudjelovanjem u duhovnom svijetu proleter prestaje biti proleterom. Načela nacije, autoriteta i reda povešće zadnju borbu protiv historijske sudbine, kako se ona nametala u materijalističkim postavama liberalističke epohe.

Ne manje važna je bila i kobna posljedica liberalizma u oblikovanju jedinke prema gomili. Za period liberalizma je karakteristična klasna podjela društva, podjela koja je već po svom karakteru bila izrazita negacija nacionalne zajednice. Klasa ne stoji ni u kakvoj funkcionalnoj vezi sa cjelinom već nalazi svoj raison d'être u egoističnoj odvojenosti i borbi protiv drugih klasa ili društvenih grupa. Treba napomenuti da klasne suprotnosti nije samo isticao marksizam već da ih je i liberalizam prihvaćao kao danu činjenicu. Marksizam i njegov duhovni otac liberalizam, vidjeli su u mehaničkim klasnim tvorevinama sadržinu i smisao političkih odnosa svog vremena, i na tom su terenu bili socijalni boj. U tom sudaru klasa bilo je očito da čovjek kao ličnost bude zgnječen. I to prvenstveno duhovni čovjek. Isticanje nužnosti privrednog zbivanja i privrednog procesa moralo je stvoriti situaciju u kojoj je svaki etički i kulturni zanos postao suvišan. Samo oni koji su se izdvajali iz društva kao samotnici mogli su održati svoj duhovni integritet. Ubačena parola o jednakosti ljudi stvorila je besprimjerni kaos u određivanju ljudske vrijednosti. Zamišljena kao politička parola, parola o jednakosti postala je naskoro podloga jednog čitavog naziranja na život i svijet. I ona je poremetila red stvari: kult gomile je potisnuo vrijednost stvaralačkog duha. Nije točno da se pozitivni čovjek osjećao udobno u tim niveliziranim masama. Iz tih samih gomila nicao je protest protiv konformizma, počelo je izdvajanje svih elemenata koji su sticajem prilika ili točnije pod pritiskom klasne stvarnosti liberalizma, bili skliznuli u masu. Problem hijerarhije počeo je primati jasnije konture onim časom kad je nastalo pregrupiranje u značenju socijalne funkcije pojedinca. Evidentno je da je gomila, osim u časovitim eksplozijama, nesposobna da bude nosilac bilo kakve ideje. I ondje gdje masa, kao u revolucijama, vrši krupni prodor, i ondje je ona mobilizirana pod utjecajem revolucionarne elite.

Upravo rasulo svih privrednih i društvenih odnosa, koje je stvorio liberalizam upućuje nas, da oblikovanje novih odnosa može biti samo djelo duhovne i tehničke elite a nikako ne neodgovorne gomile, koja je samo u periodi liberalizma mogla biti protuteža kapitalizmu i njegovim udarcima. Hijerarhična organizacija elite, kao podloga novog društvenog poretka kojoj će biti i dužnost da rukovodi sa nezrelim masama, jedini je put da se izvede čovjeka iz današnje katasrofe. Savremeni socijalni val nastupa nakon perioda nivelizacije, — koju je formirao liberalizam, — u novim i borbenim oblicima.

[40] A. Moeller van den Bruck: Das dritte Reich, Hamburg 1931.

Katastrofalni karakter liberalizma bio je u kočenju izmjene elitnih grupacija u ljudskom društvu. Bazirajući isključivo na principu materijalnog kvantiteta, on je bio široka domena za nadiranje svih negativnih osebina čovjeka. Svaka pozitivna socijalna selekcija bila je isključena. Novo socijalno previranje, koje danas struji preko svijeta, moći će istom brisanjem liberalizma, — i njegovih popratnih pojava, — sprovesti u život i novu socijalnu organizaciju nacije u kojoj će međusobni odnosi društvenih grupa biti izgrađeni organski a ne mehanički, te rukovođeni pozitivnim osebinama nacionalne elite u njenim hijerarhičnim gradacijama.

Djuro Marković:

SOCIJALNA POLITIKA U DANAŠNJEM VREMENU

I.

Raspravljajući o terminu »Socijalna politika« istaknuo je L. v. Wiese, kako ta riječ (Sozialpolitik) postoji zapravo samo u njemačkom jeziku (»als atributloses, zusammengesetztes Hauptwort«). Kod Amerikanaca, Engleza, Francuza, Talijana, taj se termin nerado upotrebljava, ali ne možda iz razloga, koji proizlaze iz strukture odnosnih jezika. Prema Wiese-u se to neraspoloženje prema pomenutom terminu kod navedenih naroda odnosi na sadržinu, koju krije taj termin.

Small kaže: »U sjedinjenim državama ne postoji nešto takvoga kao »socijalna politika« u strogom smislu. Prema tome nemamo nikakove mogućnosti, da prilikom prevođenja nađemo riječ, koja bi u našem duhu označila ono, što taj izraz znači Nijemcu.« Obzirom na (tadanje) njemačke prilike označio je Wiese termin »socijalna politika« kao tužnu baštinu vremena, koje je slabo vodilo računa — barem u odnosu na socijalne znanosti o stepenu logičnosti, kakvu je davalo svojoj terminologiji. Otuda i različitost terminologije u njemačkoj socijalnoj znanosti prema terminologijama ostalih znanstvenih sredina.

Evo nekoliko takvih različitih termina: socijalna reforma; legislation industrielle; labour politics.

Ili više u općenitom smislu: primijenjena sociologija; social control; sozial work; sozial ethics.

Wiese naglašuje, da onaj, tko danas želi dati definiciju socijalne politike, mora prije toga i za sebe i za druge raščistiti pitanje »da li želi udružiti historijske sastavnosti njemačke prošlosti od 1850. godine pa do rata (a djelomice — u promijenjenom obliku — i sadašnjice) u jedan običan pojam, koji sakuplja ili teži za obuhvatanjem jedne nadvremenske, sistematski teoretske, prema budućnosti upravljene ideje. U prvom se slučaju socijalna politika bavi radništvom, nastoji sredstvima države uticati na — kao nepovoljnim označen — razredni položaj proletarijata. U drugom slučaju polazi socijalna politika društvenom politikom i moguće jest, kao što su to učinili v. Zwiedineck i Amon »shvatiti je apstraktno«.

U vezi s time potrebno je navesti neka pojmovna određenja socijalne politike.

»Pod socijalnom politikom uopće razumijemo onu politiku države, koja nastoji pogrješke distribucionog procesa pobijati sredstvima zakonodavstva.« (Adolf Wagner).

»Na području socijalne politike srećemo se sa zbirom onih mjera, pomoću kojih ustanove snabdjevene javnoupravnom vlašću sa stanovišta cjeline, a u korist radničkog razreda, zahvataju u radne odnose ili na područja s tim odnosima neposredno vezana,« (Lore Spindler).

»Socijalna politika nije ništa drugo nego u legislativi i administraciji izražen stav države prema socijalnim suprotnostima.« (Bortkiewicz).

Socijalna politika je upravljena »na osiguranje trajnog postizanja društvenih svrha« i može se uzeti kao »ukupnost svih mjera, koje su upravljene ka oslabljenju razrednih suprotnosti« (»Zviedinek).

Socijalna politika se sadrži u »političkim nastojanjima i mjerama, koje su po svojoj biti odredjene specijalno za službu održavanja i jačanja društvenih materijalnih veza« (Amonn). Amonn razlikuje formalnu vezu društva, čije je održavanje stvar pravosudja i redarstva, od društvene materijalne veze, koja da je upravo cilj socijalne politike.

»Socijalna politika je kompleks planomjernih nastojanja i mjera, kojima je primarna svrha uticanje na medjusobni odnos razreda i staleža, te njihov prema državnoj vlasti po mjerilu vrijednosnih (naročito onih, koje zasjecaju u pravednost) predstava« (Hayde).

Joh. Messner daje ovu definiciju: »Pod socijalnom politikom razumijevamo mjere i propise, preko kojih djeluje država na izvjestan — općem dobru odgovarajući odnos s njim povezanih staleža i razreda u njihovoj ekonomsko-socijalnoj uslovnosti«. Messner oštro razlikuje pojam »socijalne politike« od pojma »socijalne reforme«. On veli, da »za razliku od socijalne reforme, koja u prvom redu počiva na djelatnosti pojedinaca kao i slobodnih zajednica (uz djelatnost države) i ima za cilj jednu — više ili manje — zamašnu reformu čitavog gospodarskog i socijalnog poretka, — socijalna politika proizlazi pretežno od države, a cilj joj je osiguranje općeg dobra izjednačenjem staleških i razrednih suprotnosti unutar postojećeg gospodarskog i socijalnog poretka.«

Van der Borght razlikuje socijalnu politiku u užem i u širem smislu.

1. Pod socijalnom politikom u užem smislu razumijeva sve one mjere, koje su u toku zadnjih decenija (naročito sa strane države) poduzete u svrhu pozitivnog poboljšanja modernom industrijalizacijom nastalog položaja radništva i ostalih slojeva radnog pučanstva. To je tako zvana »socijalna reforma«, to je rješavanje »socijalnog pitanja«, kako se to nazivalo naročito u krugu oko Gustava Schmollera. Možda je najsvrsishodnije i najpotpunije obuhvatio ovakvu socijalnu politiku Adolf Weber, kada je dao ovu definiciju: »Socijalna politika je ukupnost mjera i ustanova, koje trebaju u interesu društva unapredjivati zajednicu, slobodu i dostojanstvo radnih ljudi uz podjedno poboljšanje njihovog odnosa prema svijetu dobara.«

2. Socijalna politika u širem smislu znači pokušaj ovu u ideji razumjeti i definirati apstraktno, razriješenu od svih povjesnih slučajnosti, dakle kao nadvremensku pojavu. Ako se kod definiranja socijalne politike u užem smislu može raditi o tome, da se nadje formula, koja bi dozvoljavala supsumiranje svih iz prakse poznatih (socijalno-političkih) mjera, to zapadamo u slučaju kada želimo definirati socijalnu poltiku kao nadvremensku (u neku ruku duhovnu) pojavu usred najtežih teorijskih pitanja. Za odredjivanje našeg pojma induktivni je postupak nedovoljan.

Jedna od najinteresantnijih definicija je Lütge-ova, koji postavlja stvar ovako: »Socijalna politika je ukupnost mjera, čiji je smisao i zadaća, da uz sistematsko pridržavanje izvjesne socijalne osnovne misli regulira socijalne odnose društvenih grupa medjusobno i prema cjelini, kao i odnose cjeline prema društvenim grupama.«

Ovo nekoliko primjera očito ukazuje na činjenicu, da je na području nauke o socijalnoj politici zavladala velika pometenost. Naravno, da teoretičari nastoje ovu pometenost doktrine ukloniti, ali kod toga se nužno prelazi uski okvir dotične nauke i silazi u centar sveg narodnog zbivanja. Ovu činjenicu valja držati na umu, da bi se mogla slijediti nit naših dalnjih razmatranja.

II.

XX. stoljeće karakterizirano je u pravu jednom značajnom novošću: na mjesto individualističkog i jednostavnog stava ugovornih odnosa javlja se jedno gledište v i š e s o c i j a l n o i jedno stanovište, koje polazi od o p ć e k o r i s n o s t i. Danas je mnogo važnije od traženja željene posljedice, koju su stranke htjele u jednom ugovornom odnosu — traženje i posmatranje onoga što bi kao s o c i j a l n o k o r i s n i j e trebao taj odnos u pravnom smislu proizvesti, pa ma to i ne bila točna želja stranaka.

Danas znamo za jedno novo područje privatnog prava i za nove izvore obveza, naročito u onim bezbrojnim raznolikim ugovorima, u kojima se sporazumijevaju ne posebna lica, već čitave socijalne i stručne grupe.

Postoje ugovori, koji nisu i ne znače jedan čist ili uslovni pravni akt za odnosni slučaj, već znače konvenciju mnogo šireg pravnog odnošaja, u kojem se odredjuju obveze stranaka za budućnost o zaključenju čitavog niza unapred odredjenih ugovora. Uslovi ovih novih ugovora su različiti, ali se njihova suština prenosi na pravne akte u budućnosti pod općom obavezom prmjene unapred odredjenog uredjivanja odnosa.

Ovi ugovori odredjuju za unaprijed ne samo odnose izmedju ugovarača, već i odnose ugovorača i trećih lica, koja bi mogla eventualno sa ugovaračima imati pravnoga dodira, a taj bi se odnosio na sve unaprijed uredjene ugovorne odnose. Budući ugovori imaju biti sklapani po primjeru i modelu, koji im je unaprijed spremljen navedenim ugovorom.

Pravna namjena ovih ugovora leži u uredjivanju unaprijed i za budućnost — odredaba čitave serije ugovora i to slično načinu, kako zakoni uredjuju čitav niz budućih pravnih odnosa. Zato se pojavilo i mišljenje, da se povjesni razvitak ove nove pravne institucije pokazuje kao znak izvjesnog slabljenja Države kao nosioca vlasti.

Stranke nisu dužne takve nove ugovore zaključivati, ali ako ih zaključuju, ti ugovori moraju biti onakvi, kako je to predvidjeno ovim osnovnim ugovorom.

Pojam kolektivnog ugovora o radu sačinjavaju tri elementa:

e k o n o m s k i -
s o c i o l o š k i -
p r a v n i.

Ekonomski predstavlja ovaj ugovor zbir sukoba razrednih interesa glavnice i rada, te uporedjivanje interesa svakog člana jedne radničke grupe i jedne poslodavačke grupe.

U sociološkom smislu kolektivni ugovor o radu predstavlja izraz današnjeg društvenog razvitka i posljedicu jedne povjesne dužnosti.

Pravni elemenat ima žadaću, da u konkretiziranju jednog pravnog pravila o pravnoj prirodi ovih ugovora i njihovoj pravnoj namjeni pruži sintezu još jednoj novoj vrsti odnosa koju je donio razvitak života čovjekovog u državi kao pravnoj i društvenoj organizaciji.

U odredjivanju pravne prirode ovog ugovora, kao pravnog posla, odvajaju se tri vremenska odsjeka:

t e o r i j s k i -
s u d s k i -
z a k o n o d a v a n.

Kolektivni ugovor bio je gotovo u svim zemljama teorijski zasnovan i sudskom praksom utvrdjen prije, nego što su ga zakonodavstva ustanovila.

Kolektivni ugovor je d v o s t r a n t e r e t a n u g o v o r s a o b i č n i m o b v e z n i m d j e l o v a n j e m z a s t r a n k e. On služi kao izvor uzajamnih tražbina i obaveza za stranke, koje ga zaključuju. On je osim toga p r a v i l n i k, koji sadrži naredbodavne odredbe, obavezne za primjenu kod svakog zaključenog posebnog najamnog ugovora, obavezne za sva ona lica, koja su kolektivnim ugovorom unaprijed angažirana. Baš radi toga, kolektivni ugovor zauzima posebno mjesto u teoriji obveza (obligacija).

Stranke, koje funkcioniraju kao ugovarači nisu više posebna lica, već čitave grupe, udruženja, skupovi lica vezanih izmedju sebe bilo jednim statutarnim paktom u vidu pravila na kojima je zasnovano to udruženje, bilo jednom zajedničkom voljom izraženom u jednom kolektivnom aktu.

Kolektivni radni ugovor može biti zaključen samo izmedju poslodavca i posloprimaca. Kolektivnim ugovorom skraćuje se sloboda ugovaranja ne samo ugovarača, već i trećih lica.

Kolektivni ugovor razlikuje se od individualnog najamnog ugovora u dvojem:

I. I ako kolektivni ugovor zaključuju samo poslodavci i posloprimci, ipak radnička strana ugovorom ne obećava snabdjeti radnom snagom poslodavca, kao što se i ovaj ne obvezuje radnicima dati posla; predmet je ovog ugovora samo da unaprijed postavi uslove, koji će biti obvezni za svako buduće posebno ugovaranje kod zaključenja individualnih najamnih ugovora.

II. Jedna od ugovaračkih strana je uvijek jedna kolektivna grupa; sa radničke strane naročito.

Kolektivni ugovor o radu je dvostran ugovor. Ugovarači su sa strane posloprimaca sindikat ili druga kolektivna grupacija posloprimaca; od strane poslodavca sindikat ili druga kolektivna grupacija poslodavca ili samo jedan poslodavac.

Predmet kolektivnog ugovora je dvostruk. Prije svega — odredjivanje uslova, koje moraju ispuniti svi budući individualni najamni ugovori, a zatim stvaranje specijalnih prava i obaveza izmedju stranaka kao takvih.

Iz kolektivnog ugovora radjaju se dvije vrsti obveza. Jedne su kolektivnog karaktera i dotiču skup ili radničku zajednicu, koju sindikat ili kakva druga vrsta radničkog udruženja predstavlja u kolektivnom ugovoru i one imaju neposredni izvor u kolektivnom ugovoru.

Druge su individualne posebne obveze, koje se tiču svakog radnika posebno kod zaključivanja njegovog najamnog ugovora sa poslodavcem ili poslodavcima, koji su stranka u kolektivnom ugovoru.

I jedna i druga vrsta ovih obveza svodi definiciju kolektivnog ugovora o radu na glavnu obvezu:

da ugovarači ne će zaključivati ni jedan poseban najamni ugovor u jednoj struci i na odredjenom području, čije bi odredbe bile u suprotnosti sa odredbama, koje se nalaze u kolektivnom ugovoru.

Sada se javlja pitanje lica, koja sa tim ugovorom pravno vezuju i načina kako se obvezuju. Osim toga, javlja se i pitanje, kojim se dotiču tražbena prava i tužbena traženja iz ovog ugovora kao i pitanje, kome ta prava pripadaju sa strane posloprimačke, da li sindikatima i drugim udruženjima ili svakom radniku posebno.

Pitanje poslodavca kao ugovarača nije nikada zadavalo pravne poteškoće. Imovinski karakter grupa poslodavačkih potpuno je jasan i tu ne može biti poteškoća. Poslodavac se može pojaviti kao ugovarač na dva načina: ili pojedinačno (svaki za sebe) ili kao ortačka zajednica.

Ali sa posloprimačke strane u kolektivnim ugovorima niti se pojavljuju, niti kao stranka fungiraju posloprimci posebno. Ma kako da je posloprimačka strana kao stranka predstavljena u ugovoru, ona je to uvijek u jednom kolektivnom obliku i to zadaje teškoće u pitanju odredjivanja lica, koja treba da ugovor veže i načina, tako ih obvezuje.

Kada je riječ o kolektivnoj posloprimačkoj grupi, koja kao stranka učestvuje u ugovoru, dolazi prije svega pitanje o poslovnoj sposobnosti te grupe, koje je pitanje tijesno vezano za pitanje, koga ta grupa predstavlja.

Jedna kolektivna grupa posloprimaca može biti i grupa sastavljena za jedan rad u akord, kao što to može biti grupa radnika, koja radi u jednoj istoj tvornici, pa se prema tome postavlja pitanje na koji način jedna grupa posloprimaca može biti angažirana u kolektivnom ugovoru, ako ona ne predstavlja jednu ustanovu one vrsti, koju pozitivno pravo jedino prima kao poslovno sposobnu.

Grupa posloprimaca, predstavljena u kolektivnom ugovoru, može biti sposoban ugovarač samo tako, ako ona svojom pravnom organizacijom predstavlja zaista jedno realno, pravno lice. Iza toga poteškoće u pitanju predstavljanja i obvezivanja posloprimaca te grupe iščezavaju, jer smo već unišli na područje nečeg poznatog.

Dakle — civilno angažiranje kolektivnih grupa moguće je jedino opravdati primjenom pravila o pravnim licima iz te grupe.

Dolazi dalnje pitanje:

U kojoj mjeri i na koji način djeluje kolektivni ugovor na individualne ugovore, i koje su pravne posljedice njegove u pogledu izmjenjivanja njegovih odredaba u individualnim najamnim ugovorima?!

Da li je to putem ništetnosti tih individualnih najamnih ugovora ili će — i ako protivni odredbama kolektivnog ugovora — takvi individualni ugovori ostati i dalje na snazi s tim, da postoji mogućnost tužbe na naknadu štete i obveza za naknadu u pogledu takvih lica, koja su narušila odredbe kolektivnog ugovora.

U jednom odnosu stvorenom izmedju sindikata kao posloprimačkog društva, i poslodavca paralelno s obvezama, koje iz tog ugovora proističu, idu i obaveze članova samoga sindikata zasnovane na pravilima, po kojima je sindikat osnovan kao društvo.

Obvezujući se za sebe i za svoje članove u kolektivnim ugovorima sindikat je vrijednost tih obveza unaprijed osigurao svojim statutarnim paktom, po kome su posloprimci posebno obvezani poštivati odredbe jednog ugovora, koji je zaključio sindikat, čiji su oni članovi. Ako dakle — nije moguće tražiti ništetnost posebnih najamnih ugovora, koji se protive kolektivnom ugovoru, može se to tražiti na osnovu sindikalnog statutarnog pakta (a to je za praksu svejedno).

Ali ako posebni ugovor, koji je u suprotnosti sa kolektivnim ugovorom nije zaključen izmedju samih ugovarača, već izmedju jednoga od ugovarača i trećih lica — nastaje teža situacija. Tu sada treba praviti razliku, da li je to treće lice t. j. posloprimac, koji ne pripada sindikatu ili grupi koja je zaključila kolektivni ugovor, znalo za postojanje istog. Ako nije znalo, ništetnost posebnog ugovora moguće je braniti, jer tu postoji zabluda o bitnoj sastojini ugovora. Vjerujući, da je zaključen običan najamni ugovor, taj se posloprimac u stvari odriče u neznanju jedne odredbe, zaključene u njegovu korist. Ali — postoji i mišljenje, da u ovim slučajevima nije moguće tražiti ništetnost posebnog ugovora.

Ako je moguće tražiti ništetnost posebnog ugovora, onda mogu oštećene stranke tražiti i naknadu štete. Ali uz preduvjet, da ustanove ovakvih posebnih ugovora znače praktično: zaključen najamni odnos po nižoj tarifi, produženje radnog vremena za veći broj satova od onog broja, koji je kolektivnim ugovorom predvidjen i t. d. Oštećena lica mogu biti kako sindikati, tako i sami njegovi članovi.

No — kada je riječ o naknadi štete, onda nailazi jedna nova teškoća. Javlja se i pitanje: tko je nosilac civilne odgovornosti sa posloprimačke strane, jer se pitanje za poslodavca i ne postavlja. I drugo pitanje: kako podjeliti odgovornost izmedju posloprimaca koji sklapaju posebne ugovore suprotne kolektivnom i njihovog sindikata, koji je kao stranka zaključio kolektivni ugovor.

Kolektivna civilna odgovornost svodi se na odgovornost za naknadu štete, koju nosi jedno posloprimačko društvo garantirajući tu odgovornost svojom vlastitom imovinom. Pitanje sindikalne imovine vodi neminovno civilnom osposobljenju posloprimačkih društava.

Individualne obveze iz kolektivnog ugovora postoje samo za poslodavce. Za posloprimce one ne nastaju iz kolektivnog ugovora, već povodom kolektivnog ugovora, a njihov neposredni izvor leži u statutarnom paktu samoga sindikata, te otuda i njihova odgovornost ne predstavlja tražbinu za poslodavačku stranu, već samo za sindikat ili — eventualno — njegove članove. Kolektivnim ugovorima imaju se smatrati vezanim samo članovi sindikata, koji nisu iz sindikata istupili odmah ili neposredno po zaključenju kolektivnog ugovora ili prije njegovog zaključenja, kao i oni članovi, koji su pristupili u sindikat poslije zaključenja ugovora. Poslodavac, koji nije bio član poslodavačkog sindikata u momentu zaključenja ugovora ostaje slobodan iako je poslije ugovora pristupio ovom sindikatu. Ali je zato poslodavac vezan kolektivnim ugovorom ne samo u odnosima sa sindiciranim posloprimcima, već uopće sa svakim posloprimcem.

Sve obveze svakog posloprimačkog društva u jednom kolektivnom ugovoru jesu negativnog karaktera.

Takodjer iz ovih razmatranja vidi se nejasno stanje, koje u pogledu teorije i prakse kolektivnog ugovora, nije bila u stanju ukloniti socijalna politika liberalnog vremena.

III.

Medju bitne uslove, bez kojih se ne može zamisliti pravilan razvoj narodne zajednice, bezuvjetno pripada pun zamah jedne suvremene socijalne politike. Tu se sada javlja pitanje o tome, što se razumijeva pod suvremenom socijalnom politikom.

Vrijeme liberalizma poznavalo je izvjesnu »socijalnu politiku« (mi smo u ovom našem razmatranju pod I. i II. iznesli niz primjera u kakve se kontradikcije uplela socijalna politika liberalne politike). No — kao što je sâm taj liberalizam počivao na bezličnim ustanovama, tako je i njegova »socijalna politika« (koja se takodjer mora sprovoditi putem ustanova) bila više — neke vrsti — tehnički instrumenat, nego funkcija izvjesnog — odredjenoj ideji podredjenog — organa. Ustanove liberalnog vremena nisu smjele biti rukovodjene nekom idejom (bilo kakvom). One su morale biti »neutralnima«. Ali — socijalnu politiku nije moguće odvijati na podlozi neutraliteta (barem danas više ne).

Danas — kada sâmo vrijeme sili na sastavljanje bilance o svim područjima javnog života, moramo (bez obzira, da li to želimo ili ne) doći do uvjerenja, kako je socijalna politika, koja počiva na ustanovama liberalnog vremena, zašla u krizu. U svojim razmatranjima o problematici suvremene socijalne politike točno konstatira Lütge, kako je danas imperativan zahtjev postojanja samo j e d n o g načela, od kojeg moraju polaziti i državopravni teoretik i državnik i socijalni teoretik, kao i praktični politik. Takve čvrste zatvorenosti nema doktrina socijalne politike u vremenu izrazitog liberalizma.

Ali — socijalna politika ne može danas rezignirati na takav dominantan motiv, jer bi se u protivnom slučaju, sva »socijalno-politička« nastojanja izgubila u nizu izvjesnih mjera, koje bi se mogle uključiti u socijalnu skrb, radničku zaštitu, obrtnu politiku, politiku za zaštitu srednjeg staleža, zaštitu stanara, socijalno osiguranje i t. d. (već prema tome), a ove se ne bi moglo svesti na zajednički nazivnik.

Iz ove neminovne potrebe, postojanja dominantnog motiva za niz različitih socijalno-političkih mjera, proizlazi, da i — unutar izvjesne sredine — za socijalnu politiku konačno odlučujuće mjesto, mora biti rukovodjeno takvim motivom, jer se inače ne bi mogla provoditi jedinstvena i — vremenu odgovarajuća — socijalna politika. Ako izvjesna sredina nije u mogućnosti — unutar vlastitog reda stvari — formirati odlučujuće mjesto, koje bi u pogledu socijalne politike bilo rukovodjeno takvim dominantnim motivom, onda se u takvoj sredini ne može provoditi efikasna i suvremena socijalna politika. U takvom slučaju se može govoriti — u najboljem slučaju — o neharmoničkom i mehaničkom nizu socijalno-političkih mjera (»radnička zaštita« i »obrtna politika« i slično), ali nikako o socijalnoj politici.

Kada se radi o takvom slučaju, postoji izlaz iz odnosnog stanja samo u dvim pravcima: ili da društvo (t. j. svi na sprovodjenju suvremene socijalne politike zainteresirani krugovi) nastoji formirati takvo centralno mjesto uz državu, ili da sama država putem sprovodjenja reformi postane sposobnom za preuzimanje takve uloge. Neminovna predpostavka za sprovodjenje suvremene socijalne politike jest u ostvarenju bilo koje od navedenih alternativa.

Dakle: traženje jedinstva, harmoniziranje socijalne i državne teorije i harmoniziranje države i društva. Ovaj zahtjev vrijedi za slučaj nastupanja svake od navedenih mogućnosti — dakle za slučaj, kada je država nosilac socijalne politike, kao i za slučaj, kada se socijalna politika rukovodi sa drugog mjesta, nego što je država. Bitno je i potrebno za najvišeg nosioca socijalne politike, da — prilikom njezinog sprovodjanja — bude rukovodjen jedinstvenom i zatvorenom osnovnom idejom. Praktično će uvijek izaći na to, da država u svojim rukama zadrži vrhovno vodstvo socijalne politike. Otuda proizlazi velika praktična, a i teoretska važnost pitanja, da li aktivitet, kako državne, tako i socijalne politike, polazi od iste osnovne misli.

Suvremena socijalna politika mora biti rukovodjena jedinstvenom i dominantnom idejom. Ona može danas predstavljati samo izvjestan, u sebi zatvoren, sa svim dijelovima socijalne teorije harmonizirajući sustav, ili — u protivnom slučaju — suvremene socijalne politike uopće nema, odnosno postoji samo mehanički povezan niz aktivnosti različite vrsti i tada ne smijemo upotrijebiti naziv »socijalan« (odnosno »socijalna politika«), jer bi to značilo zloupotrebu.

»Socijalnim« se može — po Lütge-u — nazvati samo ono što je sustavno uključeno u neki odredjeni poredak, u izvjesnu »societas«. Svako izvodjenje pojma »socijalne politike« iz zbroja različitih pojedinačnih mjera, koje ne mogu pripadati u izvjestan zatvoreni sustav, mora se odklo-

niti kao logički neodrživo. Odredjeni nadpojam obuhvaća samo onda sve odnosne podpojmove, ako se ovi mogu sustavno izvesti iz istog korjena. »Radničku zaštitu«, »socijalno osiguranje« i slično, moguće je samo onda obuhvatiti nazivom »socijalna politika«, ako navedene aktivnosti predstavljaju odraz izvjesne osnovne misli. Naziv »socijalno«, koji se — nasuprot ovakvom odredjenju — upotrebljuje u javnom životu, ne znači drugo, već »humanitarno«, »dobrotvorno«, »pravedno«, »pomagajuće« i sl.

Do ovakvih zaključaka morali su doći svi oni, kojima je sprovadjanje jedne suvremene socijalne politike predmetom interesiranja. I teoretik i praktik moraju doći do takvih zaključaka. Ne može se smatrati održivim mišljenje, prema kojemu se može sprovadjati bezidejna socijalna politika, a da ona ujedno, u današnjemu, vrši korisnu funkciju za narodnu zajednicu. Takvo se naziranje mora smatrati odrazom nesuvremenog gledanja, koje je — naročito danas — zapreka za pravilan razvoj narodne zajednice.

Izlaz iz opisanih poteškoća i neprilika nadjen je formiranjem države novog tipa, koja je sazdana na načelima podpuno suprotnim liberalizmu. Ustanove kroz koje progovara ovaj moderni tip države nisu više bezlične. Novo vrijeme dalo je državi idejno usmjerenje. Time je baš na području socijalne politike nastala podpuno druga situacija.

Nova država pristupa stvaranju harmonije u pogledu interesa činioca glavnice i činioca rada. Na podlozi navedene harmonije interesa svih činioca izradjuje moderna evropska antiliberalistička država novi sustav, u kome će vlasnici rada, kao i vlasnici glavnice, moći dostići najviši stepen blagostanja.

Nova država stoji iznad priradnih činioca (glavnice i rada), ona ih smatra kao društvenu nužnost i kao jedinstvenu cjelinu, koja služi blagostanju vlasnika i glavnice i rada, kao i razvitku naroda. Načelo kolaboracije (suradnje) i jedinstva glavnice i rada daje osnovnu boju nastojanjima moderne države, kojoj daju sadržaj borbeni i svježi nacionalistički pokreti.

Društvima poslodavaca i posloprimaca daje moderna država podpuno novo oblikovanje, a kolektivnom ugovoru novi smisao. Solidarnost izmedju raznih činilaca proizvodnje nalazi u kolektivnom ugovoru konkretni izraz ujednačenja suprotnih interesa poslodavaca i posloprimaca, kao i njihovo podčinjavanje višim interesima proizvodnje. Društva poslodavaca i posloprimaca osiguravaju pravnu jednakost izmedju poduzetnika i radnika, održavaju stegu u proizvodnji i radu, te podpomažu njihovo usavršavanje. Pošto su proizvodni interesi ujedno i nacionalni interesi, novo oblikovana društva predstavljaju neku vrst državnih organa.

Moderna narodna država smatra privatnu inicijativu na području proizvodnje kao najstvarniji i najkorisniji instrumenat nacije. Poduzetnik odgovara državi u pogledu organizacije proizvodnje. Iz suradnje proizvodnih sila proizlazi uzajamnost prava i dužnosti.

Radnike i namještenike smatra se aktivnim suradnicima poduzeća, čija uprava pripada poduzetniku, koji je odgovoran za poduzeće. Stručna poduzetnička društva moraju svim sredstvima težiti za povećavanjem proizvodnje i njenih usavršavanjem.

Država intervenira u gospodarskoj proizvodnji samo, ako zataji privatna inicijativa ili ako je ona nedostatna, ili ako su u pitanju državni i narodni interesi. Intervencija može biti u vidu kontrole, podpomaganja ili izravnog upravljanja.

U okviru navedenih načela izgradjuje se tip moderne narodne države u Europi i time se dolazi do podpuno novog oblikovanja socijalne politike. Nezavisna Država Hrvatska zasnovana je takodjer na svim modernim načelima i njezina izgradnja harmonično se uklapa u okvir izgradnje moderne nacionalističke Europe. No — to već predstavlja temu našeg slijedećeg razmatranja.

Oliviera Salazar:

NOVI RED U PRIVREDI

I.

U relativno kratkom vremenskom periodu doživjeli smo niz privrednih lomova pa i vjerojatno stojimo pred propašću svega, što nam sada još izgleda stalno. Zaista, to su bili epohalni događaji, dovoljno veliki da našem stoljeću udare žig, kad njihov brzi redosljed nebi bio otupio naša čutila. Pred našim očima propale su jedna za drugom ponosne gospodarske tvorevine našega vremena: politika visokih nadnica, politika suvišne proizvodnje, politika neograničenih kredita, politika povisivanja cijena, politika velikih javnih izdataka, politika prekomjernog trošenja, politika ekskluzivnog nacionalizma, politika policijske države koja ništa ne radi i proizvađačke države koja se svačeg poduhvaća. U svim predjelima, na svim kontinentima su suprotne mjere i različita shvaćanja ostavila iza sebe samo ruševine. Svuda, u financijama i kreditu, u kapitalu, posjedu, nadnici i radu gomilaju se ostaci besprimjernog uništavanja. Izgleda da nikada nije bilo toliko nesreće i bijede; a bijedi nisu mogli izbjeći ni oni, koji su upirući na veličinu svojih posjeda i na svoje zlato smatrali da mogu izazivati čitav svijet. Gospodarska i socijalna sadašnjica nije mogla biti zamršenija i tamnija. Taj čas, — kad još ne postoji ni tračak svijetla, koji bi navještao novo doba, — zar je on doista određen da u jednom prijedlogu odredi velike poteze buduće države? Mnogi će to smatrati suviše smionim, a mnogi pretjeranim. Ja, međutim, koji se u ovim časovima sveopće bezpomoćnosti više plašim lijeka nego same bolesti, držim, da je taj čas pogodan da malome Portugalu, za kojeg se nitko neće brinuti, osim nas samih, obilježi velike poteze njegove uprave, temeljne zakone njegove gospodarske izgradnje i duh njegove djelatnosti rada.

Osnovni uzrok današnjih kriza bit će sigurno jednom prebroden, kao što smo to zapazili kod drugih kriza, za koje se mislilo, — usput rečeno, — da im se svijet neće moći oduprijeti. Međutim, moramo razlikovati simptome bolesti, koji mogu proći i tvrdokorne bolesti, koja potkapa naš socijalni život, koja obilno izaziva krize i postaje sve žešća i kobnija, izaziva stalnu nevoljkost, i od vremena do vremena stavlja u pitanje tekovine stogodišnjeg rada. U stvari postoji u današnjoj državi kriza, koja je mnogo teža od krize novčarstva, mjeničnih kurzeva, kredita, cijena, finan-

cija, mnogo je teža jer svima leži u osnovi: ja mislim ovdje krizu gospodarskog mišljenja, ili bolje krizu našeg gospodarskog shvaćanja.

Mi smo iskrivili pojam imetka. Mi smo mu oduzeli pravi smisao, naime da ljudima omogući pristojan život. Učinili smo iz njega neovisnu kategoriju, koja nema ništa zajedničkoga niti s interesima zajednice, niti sa moralom; mislili smo da može postati svrha individua, države ili nacije, da gomila dobra bez obzira na socijalnu nužnost i bez obzira na pravednost kod sticanja i iskorištavanja.

Iskrivili smo pojam rada i osobu radnika, nismo se obazirali na njegovo ljudsko dostojanstvo, cijenili smo u njemu samo radni stroj, mjerili smo i vagali samo njegovu energiju i nismo ni najmanje mislili na to, da je on član obitelji i da su žena, dijete i dom također pojmovi koji spadaju u život.

Išli smo još i dalje; istrgnuli smo iz porodice ženu i dijete i odgojili ih, doduše, kao manje vrijedne, ali zato i jeftinije radne snage, kao nezavisne jedinice koje nemaju ništa zajedničkog, i tako praktički rastvorili porodicu. Jednim udarcem uništili smo obitelj i umnožili konkurenciju ženskim radom, a tom radu opet nismo dali plaću koja pripada radu dobre domaćice i socijalnoj vrijednosti uzorne majke.

Radnika smo odvojili iz proizvodnog okvira njegova rada i time ga učinili osamljenim i nesigurnim, zatim smo dopustili da se pridruži ostalim jadnicima, što on nije učinio iz osjećaja za zajednicu ili svijesti da je u procesu proizvodnje dobara potreban planski rad svih elemenata, već iz protesta i sa oštricom protiv stanovitih osoba i uređenja, koji su odgovorni za održavanje javnog poretka, protiv poslodavaca, pretstavnika jedne navodno neprijateljske klase. Protiv drugih radnika dizao se bilo iz nasilja ili pretjerivanja, bilo da su prisilne mjere na jednom području urodile štetom za isto radništvo u drugim granama proizvodnje. O duhovnom i moralnom dostojanstvu ni traga, također ni o tehničkom usavršavanju ili zaštitnim mjerama — samo mržnja, uništavajuća mržnja.

Država je najprije zauzela izričito pasivno držanje, tim da se uopće nije zanimala za pitanja narodnog gospodarstva, da iza toga zapadne u suprotnost te produkciju, raspodjelu i potrošnju dobara uzme isključivo u svoje ruke. I gdje je tako radila kočila je privatnu inicijativu stvorila legiju činovnika, nerazmjerno podigla troškove i namete, smanjila produkciju, rasipala velike iznose privatnog imetka, ograničila ličnu slobodu i tako naskoro postala nesnosan i nepodnošljiv neprijatelj nacije. U mnogim slučajevima bilo je to krivo načelo slijepo provađano do posljednje konzekvence i bio je izmudren neki golemi plan, navodno prema posljednim tekovinama znanosti i tehnike, ali slobodan radnik-čovjek nestajao je u toj tvorevini bez duha i života, u kojoj su radnike odgajali kao strojeve i slali sa jednog neplodnog pašnjaka na drugi.

Naravno, kriza u kojoj živimo će proći, ali važno je pitanje da li će zlo od kojeg boluje gospodarstvo našeg vremena biti jednom konačno u korijenu ugušeno. Jer, dok demokracija i individualizam još pred našim očima vode zadnju borbu za opstanak, sudbina materijalističkog shvaćanja privrede davno je zapečaćena. Njena propast odigrava se pred našim očima. To dakle ne može za nas biti izlaz, i ja ne vidim drugi nego da svuda u svijetu pogreške vodećih ljudi zamijenimo pametnim, pravednim i čovječnim mjerama, koje rad, obitelj, društvo i državu stavljaju u prve redove. O tome htio bih progovoriti još nekoliko riječi.

II.

Čovjek je po svome biću tašt, a to naročito vrijedi za ženu. Ta prirodna pogreška objašnjava sklonost prema megalomaniji. Jednom je netko ustvrdio, da ništa nije važnije od suvišnoga i time je izrekao veliku istinu o konvencionalnosti. Za zdravi ljudski razum ta je riječ doduše gospodarska nemogućnost, jer su prirodne, ljudske potrebe tako usklađene, da važno za život imade prednost pred nevažnim. Protivurječje naše odjeće, — koja vodi računa samo o vanjštini, i koja je tim bolja čim se ju više vidi, — isto tako i razne prostorije naše kuće, gdje je u »boljoj sobi« bez potrebe naguran sav komfor, dok se u ostalima ni o higijeni ne može govoriti, to su banalne, da kažemo, pitoreskne strane toga problema. Ukus i odgoj ublažuju u pojedinim slučajevima te pogreške, ali kroz stoljeća pokazuje društveni život u Portugalu sklonost varavoj vanjštini, u kojoj manjka pravi odnos između vanjske raskoši i stvarnog načina života. Jedino rješenje toga pitanja, koje se našlo, bilo je prilično apsurdno. Produkcija je povisila taj nerazmjer i iskorišćavala ga za sebe, umjetno stvarala nove, prividne potrebe koje su narasle kao lavine. Posljedica toga bila je, da su na jednoj strani manjkala neophodna sredstva za život, a na drugoj strani je suvišna proizvodnja stvarala ona sredstva koja nisu bila neophodno potrebna.

Postalo je još gore. Privreda nije više vodila računa o ljudskom životu, a industrija je išla putevima gdje je svetost toga pojma bila nepoznata i izdana, bez da je država, čuvar i vodja nacije, išta poduzela protiv tog samoubilačkog gospodarstva. Ima li nešto bezumnijeg nego raditi zato da se umre, i može li gospodarski život imati taj smisao da uništava ljudski život?

Čovjek imade mnogo potreba i potrebno je željeti da ih imade još više. Ali ne smije se zaboraviti da povećanje potreba i gomilanje dobara samo onda predstavlja napredak, kada unutarnji i vanjski život postaje vrijedniji, a ne onda kada postaje obilniji. Za zajednicu imade u pogledu obrane kulture vrijednost samo stvaranje zaista korisnih i plemenitih stvari i da svi ljudi na njima mogu sudjelovati. Ravnodušnost prema održanju i poljepšanju života, isto kao i interesi upućeni isključivo na zemaljski život, moraju se također otkloniti. Čisto naglašavanje korisnosti znači ponižavanje života zajednice i ponižavanje čovjeka.

U privatnom i javnom životu morao bi u prvom redu razum odlučivati o nužnosti i upotrebi imetka. Izbor onoga što trebamo, pojedinac ili zajednica, — određuje uvijek život, i već on sam može narodnom gospodarstvu i javnom životu dati novo lice. Kako često činimo odgovornim vodeće ljude, što je mijenjanje politike osujetilo opći tok stvari i izvođenje velikih planova, ali rijetko mislimo na to, da je moguće naše iskrivljavanje pravog pojma produkcije, bogatstva i nužnosti odgovorno za manjkavosti u upravi. Najprije se grade palače zatim ceste, sadi aleja prije nego što se pobrinulo za vodovod, usađuje vrtove prije nego što se misli na navodnjavanje.

U kratko: imetak, dobra, produkcija nisu svrha za sebe. Oni treba samo zadovoljiti individualne i opće potrebe i ne znače ništa ako ne služe zato, da održe ljudski život i učine ga vrjednijim. Tom principu treba služiti sveukupno narodno gospodarstvo i sveukupna upravna djelatnost države; a oboje služiti potrebama pojedinca i nacije. Radi toga mora gospodarska izgradnja uslijediti u pravcu najveće socijalne koristi, i dužnost je države da bdije nad moralom, zdravljem i blagostanjem.

III.

Bez rada nema blagostanja, bez radnika nema rada.

Dajmo toj riječi njen najširi smisao i uklopimo u tu gospodarsku kategoriju svako duhovno i tjelesno stvaranje, koje posredno ili neposredno zahvaća u proizvodni proces, čuvara reda kao i najjednostavnijeg tvorničkog radnika. Kao rad ne vrijedi za nas samo ručni rad. Postoje mnoge druge vrste rada koje imadu svoj udio u produkciji, koji je oplemenjuju, dižu njen prinos i daju joj smisao: to je rad izumitelja, poduzetnika, vode i upravitelja. U napornom razmišljanju koje, na oko, izgleda kao nerad, određuju privrednici o radu drugih, unose vezu i red u razasute napore drugih, kako bi cijeli rad učinili unosnijim u korist općenitosti. Istom rad izumitelja, tehničara, poslovođe, daje kruh običnome radniku.

U tom smislu je rad socijalna nužnost. Zajednica interesa, na kojoj počiva društvo, sili svakog pojedinca da svojim duhovnim ili tjelesnim radom doprinosi općem dobru: čovjek koji ne radi oštećuje druge. Kako rad znači napor, mnogi mu se izmiču, jer ne stoji da samo životna nužda tjera čovjeka na rad, i da on mora biti neimućan da mu se podvrgne. Odgoj i društvena obaveza brinu se o tome, da prema tome postupamo a gdje oni postaju nemoćni treba zakonski proganjati svaku vrstu nametnika.

Jedno izopačeno privredno shvaćanje pripisuje važnu ulogu i onima koji uživaju u životu i rasiplju novac. Njihova korist da navodno leži u tome, da stečena bogatstva opet brzo razbacaju među ljude i prekomjernim izdacima unose jači podstrek u proizvodnju. Ali potpuno je besmisleno teško stečeni novac potrošiti na stvari, koje su socijalno potpuno bezvrijedne. Ako čovjek ne smije postati rob svoga imetka, onda također ne ssmije ni svoj život tako urediti, da bude rob rada.

Svaki rad posjeduje istu plemenitost i jednaku čast, ako predstavlja doprinos, koji pojedinac, prema svojim sposobnostima, pridonosi zajednici kojoj pripada. Sa sveopćeg ljudskog stanovišta on je jednako vrijedan, premda nema istu gospodarsku i socijalnu vrijednost. Njegova vrijednost i dobitak su različiti i radi toga ne može ni biti jednako plaćen. Mi, koji smo toliko toga iskrivili, iskrivili smo i pojam rada: jedni su ponižavali ručni rad a drugi umni, a smatrali su kao naročitu čast, da ih se drži radnicima. To i mogu, ali ako se u prvom slučaju nanosi nepravda dostojanstvu rada, onda onaj drugi pokazuje ponižavanje duha.

Smisao rada je održanje tuđeg i vlastitog života: na radu počiva život radnika. I ako mnogi ljudi ne raspolažu ničim osim svoje radne snage, tada se iz toga može zaključiti dvoje: prvo, da narodno gospodarstvo mora biti tako organizirano, da radniku pruža rada, a drugo da rad mora biti uređen i raspoređen, da radnik može živjeti od svoga rada. Najsvrsishodnija nagrada za rad je plaća. Radnik može sudjelovati na djelu i njegovu dobitku, ali oni, koji nemaju od čega živjeti trebaju novac odmah. Zato je primjerena plaća idealna gospodarska forma. Sve drugo je suviše maglovito i nestvarno a da se shvati ozbiljno. Za održanja života radnog stanovništva nema najviše granice. Zahtjevi mogu slobodno biti sve veći, u onoj mjeri u kojoj to podnosi privreda zemlje. Plaća dakle ne treba poznavati najvišu granicu, ali može joj se postaviti najniža granica, da ne ostane ispod zahtjeva pristojnog i časnog života.

IV.

Sada dolazimo do još važnijeg problema. Može li proizvodnja čiji je nosilac radnik, da se ne obazire na njegovu obitelj? Čovjek koji radi nije sam; on živi u okviru određene prirodne zajednice: obitelji; ali obično ne one iz koje potiče, već koju stvara. Ako proizvodnja ne želi ništa znati o obitelji dolazi do toga, da isto tako upotrebljava za rad i njene sposobne članove, ženu i maloljetnu djecu, a kod toga svakako dolazi za porodicu u obzir i zarada žene. To je u suprotnosti sa prirodnim redom stvari. Porodica znači dom, a dom čudorednu atmosferu i vlastito kućanstvo, proizvodnju i potrošnju. Ako žena radi izvan kuće onda to znači raspadanje doma, rastavljanje pojedinih članova, koji se na taj način otuđuju. O porodičnom životu ne može onda više biti govora, a posljedica toga je loš odgoj djece i opadanje poroda. Loše ili nedovoljno vođenje kućanstva, — ovamo spada stan, hrana i odjeća, — je nedostatak koji se rijetko može popraviti povećanom zaradom.

Mi često zaboravljamo u kolikoj su mjeri dohoci rada ovisni o čudorednim faktorima. Pretjerano mehaniziranje donosi sa sobom duševnu krzljavost čovjeka. A ipak danas više nego ikad vrijedi, da veselje, raspoloženje i radost na životu daju vrijednosti, koje nalaze svoj izraz u količini i vrijednosti rada. Porodica je najčišće vrelo svih unutarnjih vrijednosti.

Radi toga vjerujemo u gospodarsko značenje sređenog porodičnog života radnika. Samo on treba da bude hranitelj porodice, a rad žene, — pa i neudate koja nosi manju odgovornost — treba nestati iz našeg gospodarskog života. Još nikad nije bilo vrijedne domaćice, koja ne bi imala pune ruke posla.

Porodica nadalje predstavlja vlasništvo i nasljedno pravo. Pod vlasništvom razumjevamo vrijednosti, koje neposredno služe životu, kao i one koje odbacuju dohotke. Pravi porodični život ne može se zamisliti bez udobnosti, bez povučenosti; on nije moguć bez vlastita doma, bez onoga »kod kuće«. U mnogo slučajeva neće biti moguće, pa ni svrhovito da radnik radi u vlastitom pogonu, a dijeljenje zemlje na bezbrojne sitne parcele također nema smisla. Ali je bezuvjetno potrebno, da, čovjeku prirodjeni, smisao za vlasništvo nađe svoje zadovoljenje u uređivanju svoga doma. Naravno, da je porodica pod vlastitim krovom mnogo sigurnija, otpornija i složnija. Zato i ne držim ništa do najamnih kućerina sa posebnim restauracijama i zajedničkim ručkovima. To može biti dobro za već napola nomadsko pučanstvo naše toliko proslavljene, moderne civilizacije. Mi imamo svoj vlastiti jednostavni, ali zato zdraviji ukus i miliji nam je mali posjed na kome će porodica živiti u nezavisnosti.

Baštiniti znači osigurati potomstvo. Sa krvlju se često baštini plod rada, koji je stečen neizrecivim pregaranjima. Zato ne vidim nikakav socijalni napredak ako se dobra unutar porodice više ne baštine ili ako se baština ograničava na neproduktivna dobra a produktivna isključuje.

Stvaranje imetka je veliki poticaj za privredu, koja je upućena na pravo slobodnog raspolaganja sa imetkom i njegovim dohocima. Ujedno imade i veliko značenje za trajnost porodice, jer se tako može očuvati od budućih nezgoda. Ima mnogo stvari kojima ne može pomoći ni najpotpunija ni najširа društvena skrb.

V.

Ni na svome mjestu u radioni ne treba radnik biti sam. On će naravno nastojati da se sa drugima grupira kako bi branio materijalne kao i duhovne osebine svoga zvanja. Strukovni savezi su ovdje najbolji temelj, najbolji preduslov za nastojanja, koja daju radu viši smisao, novi sadržaj, te su određeni da radnika zaštićuju od nesreće i samovolje.

U modernim velikim pogonima je danas nemoguć povratak familijarnim odnosima između poslodavca i posloprimca, ali se taj nedostatak može nadoknaditi pomoću saveza, koji preuzima posredničku ulogu kod poduzetnika. Savez može postaviti opće linije u pitanjima nadnice, te radnih uslova. Razboritim mjerama nastoji on lična shvaćanja u iskorištavanju rada zamijeniti sa gospodarskim.

Grupiranjem u savez prima struka svoju jedinstvenost, određenost i smisao za vlastiti ponos. Gdje nema smisla za zajednicu, razumjevanja za vrijednost rada i njegovo značenje u proizvodnom procesu, te gdje ne postoji potreba da se ljudi udružuju u korist napretka, tu ne može o savezu biti ni govora. Gdje nedostaju ovi preduslovi, te gdje vlada samo klasna borba, ondje nemamo organizacije u pogonu, već organiziranu bunu. Preko saveza može se organizirati čitava proizvodnja, tako da vlada može biti obavještavana o mogućnostima, problemu i toku proizvodnje. Još više, i prenašanje ovog načela na duhovnu djelatnost nacije daje mogućnost, da se i nju u cijelosti obuhvati i uklopi u državu, što sve vodi do stvarnog oblikovanja državnog života.

VI.

Iznad privrednog jedinstva stoji država. U kojoj mjeri se može privredna izgradnja smatrati kao dio političke izgradnje? Politički život jest doduše drugo nego što je privredni. Svijet privrede nije isti sa onim politike, ali to ne znači da država ne treba imati privredni program, da ne treba tražiti u povećanju blagostanja svoju snagu, i valjanost, i tako doprinositi zadovoljavanjem privrednog života unutarnjem miru. Nikada se neće država, kao najviši eksponent narodne zajednice, izmicati velikim pitanjima privrednog života, načelima koja rukovode njenim razvojem, te putem koji vodi do pravednog socijalnog poravnanja.

Unatoč jasnim porukama prošlosti, mnogi misle da bi država morala proširiti svoje privredne funkcije i u svoje ruke preuzeti proizvodnju a time i podjelu imetka. Država je doduše aktivno zahvaćala u pitanje podjele kredita, prometa, građevinarstva, rudnog blaga, pošumljivanja, te raznih grana privredne i industrijske proizvodnje, trgovine određenim proizvodima, ako već ne i čitave izvozne trgovine. Ali izuzimajući kritične situacije, u kojima je najbolje iskorišćavanje privrednih mogućnosti, te spas pred posljedicama žestokih kriza, neumitni zahtjev vremena, trebala bi funkcija države biti mnogo ograničenija i ležati na drugim područjima. U takvom progresivnom socijaliziranju ne leži privredni dobitak, — pojačano stvaranje imetaka pod najboljim uslovima, — niti socijalno-pravedna podjela prinosa, — bolji preduslovi za uspon pojedinaca. Konačno u njemu ne leži ni politički dobitak, — veća nezavisnost države, osiguranje građanske slobode, uspješnija obrana zajedničkih interesa.

Država se mora izdizati nad svijetom proizvodnje i biti podjednako udaljena od monopola kao i od utakmice. Ako država preko svojih organa prejako utječe na privredu, onda joj prijeti korupcija. Nezavisnost vlasti,

prava, slobode i jednakosti; opće dobro stoji onim časom na kocki kad država pada u ruke plutokracije. Država ne smije slobodno raspolagati narodnim imetkom, ali mu niti ne smije biti izručena. Onaj ne smije biti ovisan, tko mora biti najviši sudac u sukobima interesa.

Normalno država treba da zaštićuje narodnu privredu i da joj pokazuje put, ali samo u interesu obrane zemlje, unutarnjeg mira, pravde, boljih privrednih i socijalnih proizvodnih uvjeta, tehničke potpore, te dizanja prosvjete, dobavljanja sviju pomoćnih sredstava koja privreda traži, izlučivanja grešaka, koje su katkada posljedica slobodne igre privrednih snaga, kao na primjer nejednaka podjela poljoprivrednog posjeda, zaštite siromašnih slojeva, socijalna briga, ako se to ne može postići privatnim ustanovama. Slobodna igra privrednih snaga dovodi često do nepravda. Kod privatnih poduzetnika manjkaju na žalost često osjećaji za pravednost a pravosude, onakovo kakvo jest, ne uzima uvijek u obzir privredni položaj mnogih pojedinaca. Radi toga mora biti naša glavna briga zaštita slabijeg pred jačim, a siromahe sačuvati od još veće bijede. Napredak koji leži u umjerenom intervencionizmu nije dakle taj, da država proširuje svoje funkcije na štetu privatnika, već da prepušta svako područje djelatnosti privatnoj inicijativi, ako je ova dorasla svojim zadama.

Došao sam do završetka svojih izlaganja koja će vam moguće malo toga reći, ali meni služe za moju vlastitu orijentaciju. Ako je točno da kriza Portugala još nije iz daleka tako akutna kao u drugim zemljama, onda se to može svesti na zaostalost, posebni položaj našeg privrednog života. To sam ja prvi spoznao, odlučan da posredujem u danome času, jer svako napredovanje još ne znači napredak, a zaostalost nam može reći da se nismo daleko odmakli od temelja jedne racionalne privrede. Ali sada kao i u svim kritičnim časovima moramo znati stvarati odluke i donositi žrtve. Bitnome treba žrtvovati nebitno, duhu materija, ravnoteži veličina. pravednosti bogatstvo, štedljivosti privredno rasipanje, a zajedničkome radu lične opreke.

Mi želimo da naš život bude nošen pravednošću i ljudskom jednakošću, mi želimo čast rada i socijalno poravnanje. Mi želimo novu privredu. u kojoj složno radimo pod zaštitom moćne države, koja štiti najviše vrijednosti nacije, njen imetak i njeno stvaranje: jednako tako protiv izraslina kapitalizma kao i protiv razornog bjesnila boljševizma. Mi smo spremni, da izađemo u susret radništvu, u koliko to dopuštaju pravednost i narodni interesi, i da mu damo više nego svi oni drugi, koji su sve obećali. Mi smo odlučili da radni narod spasimo od njegovih lažnih proroka i da činom dokažemo, da nas ne dijeli nikakovo privredno pitanje nego životno shvaćanje, drugo shvaćanje civilizacije. Mi se moramo odlučiti da li smo spremni da neprolazno, vječno, jednokratno našeg luzitanijskog, latinskog, kršćanskog naslijeđa, izdamo jednome barbarskom vremenu ili ne.

(Prijevod: *Ž. W.*)

Giulio Battaglini

FAŠISTIČKA REFORMA KAZNENOGA PRAVA

Prije nekoliko godina, ubrzo nakon stupanja na snagu kaznenog zakonika Mussolini — Rocco, objelodanio je neki francuski stručni časopis članak, čiji se smisao može obuhvatiti kroz slijedeću rečenicu: »Sa političko-zakonodavnog stanovišta djelo nazadnih pojmova; sa tehničkog stanovišta bijedan rad«. Francuska je htjela i u ovom slučaju pokazati nadmoćnost svoje političke nauke i svojih zakona. Ali je vrijeme izneslo još jednom istinu na svjetlo dana. U predgovoru jednom svom djelu, koje je izašlo prije kratkog vremena napisao je Donnadieu de Vabres, profesor na Sorbonni: »Prisustvujemo razvoju autoritarnog kaznenog prava«. Ove se njegove riječi ne odnose na totalitarne države, već na zemlje »čovjekovih prava«, u kojima se pojmovi zastarjelog liberalnog zakonodavca, obzirom na nastupajuće vrijeme, sve više potiskuju u pozadinu. Treba pomisliti samo na »Code de Famille«, kojim se snažno pobijaju pijanstvo, bezćudoredje i pometnuće; zatim na sadanju strogost kod delikata proti države, na ukidanje nekadanjih, formalnosti, kojima se gubilo vrijeme kod postupka prigodom preventivnog zatvora. Ovaj primjer ohole susjedne republike dostaje za opravdanje ponosa, s kojim je ministar Grandi istaknuo osnovna načela novog talijanskog kaznenog zakonodavstva. Bilo je to izvješće izvanrednog značenja, i to polazeći sa tri stanovišta: 1. radi ponovnog potvrdjivanja osnovnih kriterija reforme; 2. radi navadjanja do tada postignutih rezultata; 3. radi najavljivanja desetgodišnjeg plana za podizanje kazniona i kaznenih zavoda.

Duceove smjernice

Sa političko-zakonodavnog stanovišta odnose se najvažnije značajke naše reforme na pojam kazne i njezin odnos prema mjerama za predusretanje. Kazni je na podredjeni, ali ipak odredjeni način pridana takodjer društvovna i čovječanska funkcija. Mjere za predusretanje ne primjenjuju se samo u većem opsegu, već mogu —i u tom se sastoji osnovna novost — biti uklopljene u kaznu. Kako novi pojam kazne, tako i proširena primjena mjera za predusretanje, osnivaju se na Duceovim smjernicama iz prosinca 1921. Njegov politički genij još je tada jasno spoznao značenje kazneno-pravnog problema u okviru društva. I istim riječima, koje je Mussolini tada izgovorio, počeo je grof Grandi svoje izvješće: Sredstva za predusretanje i liječenje zločina moraju biti najjače izgradjena (popravilišta, odgojni zavodi za mlade zločince, zavodi za ozdravljivanje od kriminala). Kazna, koja predstavlja obrambeno sredstvo društva, povrijedjenog u svom pravu, mora u načelu imati funkciju zastrašivanja i okajanja. Kazneni zavodi i njihovo ustrojstvo moraju radi toga, a naročito obzirom na ovu drugu funkciju, biti poboljšani i društvovno izgradjeni (razvoj i primjena prinudnog rada)«.

Osveta i okajanje

Zadržimo se malo kod kazne. U vremenu materijalizma i pozitivizma nije se prestalo sa ponavljanjem poznate rečenice, prema kojoj postoji povijest kazne samo u registraciji opažanja njezinog posvemašnjeg ukidanja. To je bilo istovjetno sa neminovnošću njezinog podpunog ukidanja.

No — u istinu ne mijenjaju ni pravci ni teorije na ovom području ništa na duhovnom ustrojstvu društva i ličnosti, kao što je to opazio već Oriani u svom djelu »Rivolte ideale«. Zadatak mjere kažnjavanja ne može se nadomjestiti. Ne radi se ovdje o baštinjenom sustavu, o sredovječnom misticizmu ili o fraziranju iz vremena socijalističko-lombrosijanističke misli. Fašizam je iznova potvrdio bitnu neuklonjivu vrijednost kazne, kao što je iznova potvrdio još mnogo drugih načela i pojmova, koje su razorne struje »vječnog nijekanja« načelno htjele proglasiti »prevladanima«.

Na osnovu svojeg autoritarnog i strogo objektivnog pravca ima fašistička država naravno tendencu potvrdjivanja i unaprijedjivanja opće funkcije zastrašivanja, naročito u koliko to traži zaštita vrhovnih nacionalnih vrijednota. Ali — fašistička država ima takodjer etičko-religiozni i društvovni stav. I taj mu omogućuje, kraj podpunog održanja, nadindividualnog i objektivnog pojma kazne, koja isključuje obzir prema svima individualnim i subjektivnim mogućnostima, spoznaju osobe krivca, naročitog predusretanja i zastrašivanja.

Izvješće Grandi-a osnivalo se baš na ponovnom utvrdjivanju ovih pojmova: »Na jednoj strani naglašavanje težine smrtne kazni, a na drugoj strani pripodabljanje kazne osobi krivca, da bi ga se putem rada opet privelo društvovnom životu: to su vrijednosti novih kaznenih zakona, koji su u stvari zakoni jake i odgajajuće države«. Ipak — kazna ne može nikada služiti samo kao sredstvo za poboljšanje bez svakog značaja osvete i okajanja. U takvom slučaju ne bi više bila uopće kaznom. Jer tada bi se moralo odustati od kažnjavanja krivca u svim slučajevima, kada bi se moglo očekivati, da se čin neće opetovati. No — kažnjavanje je potrebno iz nadindividualnih objektivnih razloga. Ne smije se zaboraviti, da kazna u sebi uključuje i ujedno prevladava posebničku osvetu, od koje polazi: i njom se mora dati povrijedenoj stranci potrebna moralna zadovoljština.

Briga, koju je talijanski zakonodavac posvetio funkciji okajanja, jasno proizlazi iz različitih zakonskih odredaba. Ministar Grandi podsjetio je na ustanovu sudbenog individualiziranja kazne: član 133. kaznenog zakonika, koji se na to odnosi, naišao je na opće odobravanje. Ali — ministar je naročito uputio na propis od 18. lipnja 1931., koji se odnosi na popravilišta i kaznene zavode; ovaj propis ima naročito značenje, jer stavlja Italiju na prvo mjesto u pogledu izvršivanja kazne. Do sada se uvijek mislilo, da stepen izvršivanja kazne ima drugorazredno značenje. Fašistička reforma kaznenih zavoda sadržava novo uredjenje od izvanredne i stvarne važnosti, koje je bezuvjetno bolje od onoga, koje je predlagala medjunarodna konferencija u Bernu 1933., i to naročito na području stege, gradjanskog i vjerskog odgoja, te prije svega na području ustrojstva rada. Jer, najvažnija značajka novog sustava jest u tome, što stavlja rad na plan izvršivanja kazne i mjera za predusretanje.

Rezultati

Već kod otvorenja 29. legislativne periode mogao je kralj svečano izjaviti, da je novi sustav sretno izvršio kolaudaciju. Ministar Grandi naveo je slijedeće brojke: 1932. osudjeno je 7150 malodobnih prestupnika, 1938. samo 2132. Zločinci iz navike pali su sa 1594 na 738. Izmedju 1931. i 1939. godine bilo je 21.365 slučajeva upućivanja u zavode iz sigurnosnih razloga. 12643 od toga, mogli su biti opet odpušteni. Za 54.5 postotaka od

njih, može se sa sigurnošću uzeti, da su se podpuno povratili društvovnome životu. Kažnjenički rad približava se sve više ispunjenju svoje dvostruke svrhe: proizvodjenju unutar zavoda svih onih stvari, koje su potrebne, onima, koji se nalaze u zatvoru, te odašiljanju javnim (i prije svega vojničkim) upravama. Sve više osigurava kažnjenik svojim radom vlastito uzdržavanje. Nadalje je važna primjena kažnjeničke radne snage kod isušivanja močvarnih predjela i kod privodjenja neobradjenog zemljišta kulturi. Kažnjenici stoje tom prigodom u službi naroda, koji se obnavlja i jača. Obradjivanju privedena područja odstupaju se poljoprivrednim ustanovama i seljačkim organizacijama, a kažnjenike se premješta na druga mjesta, gdje ih očekuju novi zadaci oko odvodnjivanja. Ciljevi, koje si je postavila jaka i odgajajuća država, u odnosu na izvršivanje [illegible] na novi način, nisu mogli biti postignuti bez temeljite preobrazbe i ponove kaznioničkog sustava.

Rukovodjen spoznajom, da pojedinačne mjere ne mogu dovesti do cilja, odredio je Duce izradbu nacrta za podpuno novo uredjenje kaznenih zavoda kraljevine. Na koncu svojeg izvješća predao je ministar Grandi Duce-u desetgodišnji nacrt o izgradnji kazniona, koji se proteže od XVIII. do XXVIII. godine fašističkog računanja vremena i koji predstavlja vrhunac fašističke djelatnosti u pogledu modernog i uzornog riješenja kazneno-pravnog problema.

Donosimo ovaj članak Giulia Battaglini-a, profesora kaznenog prava na sveučilištu u Bologni, da omogućimo našim čitaocima uvid u jedan dio ogromne reforme djelatnosti talijanskog fašizma, koji u središte svih svojih nastojanja stavlja ideju rada, pa i na tako specijalnom područje kao što je izvršivanje kazne. Time nastavljamo sa sustavnim prikazivanjem djelovanja naših velikih prijatelja na stvaranju novog poredka u Europi.

Dr. Ernst Rudolf Huber:

IZGRADNJA NJEMAČKOG DRŽAVNOG USTAVA

Demokratske revolucije minulog poldrug stoljeća imaju svoje naročito značenje u tome, što na početku njihove političke novogradnje stoji ustavna isprava, koja treba osigurati revolucionarna načela i tekovine. I narodno ujedinjenje njemačkih plemena i zemalja, pod vodstvom Bismarcka poslužilo se tim sredstvom pisane ustavne isprave, pošto si 19. stoljeće nije moglo predstaviti ustav u drugom obliku. Sve države evropskog kontinenta podvrgle su se u 19. stoljeću ovom — od vremena izjave američke nezavisnosti i francuske revolucije — ustaljenom ustavnom uzorku; činjenicu, što u Engleskoj i Ugarskoj nije bilo ustava takve vrsti, bilježilo se — konačno — kao državopravni kuriozitet. Weimarski državni ustav bio je dosljedni odraz liberalno-demokratskog ustavnog uzorka, te on označuje time ujedno vrhunac i konačnu točku ovog razvoja.

Organski razvoj

Nacionalnosocijalistička revolucija pošla je svijesno od početka drugim putem; ona — prije svega — uopće nije ni mislila o novoj ustavnoj ispravi, dakle na pismeni rad, u sebi zatvoren, koji obuhvaća sva bitna

politička načela, ustanove i metode. Samo se temeljem površnog mišljenja moglo na početku nacionalnosocijalističke revolucije zaključiti, kako »juristički« još postoji weimarski ustav, izuzev promjena, koje su izričito provedene putem propisanog postupka. Jakost nacionalnosocijalističke revolucije pokazala se baš u tome, što je mogla obezvrijediti weimarski ustav putem jednostavnog neobaziranja na njega i osnivanjem novog političkog reda; izričito ukidanje nije više bilo potrebno. Isto je tako bilo površno mišljenje — u inozemstvu jako rašireno — da je nacionalni socijalizam napuštanjem liberalno-demokratskog uzorka ustavne isprave uopće napustio potrebu »ustava« i obveznog ustavnog prava. Od prvog dana nacionalnosocijalističkog stupanja na vlast bio je izgradjivan djelotvorno i uspješno novi državni ustav. Velika razlika prema prijašnjim revolucijama postoji u tome, što novi ustav nije bio postavljen kao neka intelektualna konstrukcija pred stvarnu političku gradnju, što je u prošlosti često vodilo do toga, da je ustav u mnogim dijelovima ostao fikcija ili neizpunjeni program. Nacionalnosocijalistički ustav bio je razvijan, korak po korak, na putu sustavne i promišljene izgradnje novog političkog reda; pravo nije žurilo pred političkom izgradnjom, već je organski razvijano putem političke izgradnje države.

Nenapisani zbornik

Bitna načela ovog novog ustava bila su doduše u vremenu nacionalnosocijalističkog zahvatanja vlasti utvdjena; ona su bila izrečena u stranačkom programu, ona su bila predoblikovana u izgradnji stranke, ona su živila u srcu i duhu muževa, koji su tokom borbe stajali na čelu pokreta. Narodna misao i rasno načelo, jedinstvo države i autoritativno vodstvo, prevladavanje višestranačkog sustava kroz totalitarno usmjerenje NSDAP, ideja narodne vojske, zaštita seljačke obitelji i zemlje, načelo zajednicom povezanog položaja narodnih pripadnika (»Zajednička korist ide pred posebničkom koristi«) — sve su to bile političke i ujedno pravne smjernice, koje su od početka odlučivale o izgradnji ustava. Ove nove temeljne misli vrijedile su kao obvezna načela novog ustavnog prava, bez da su bila pobilježena u jednoj ustavnoj ispravi, dapače u mnogo slučajeva i prije, nego što je uslijedilo zakonsko uredjenje. Jer novo ustavno pravo nije trebalo za svoj nastanak oblik pisanog prava. Kao nepisani i živi temeljni poredak narodne države stupio je nacionalnosocijalistički ustav na snagu.

Temeljni zakoni

Postojala je liberalnodemokratska bludnja u mišljenju, da ustavno pravo može nastati kao pisana norma. Ipak bi predstavljalo romantično krivovjerje predpostavljati, da može u političkoj stvarnosti moderne velike države nastalo ustavno pravo rezignirati na sredstvo pisane pravne odredbe u cilju svojeg provadjanja i nadogradjivanja. Nacionalsocijalistički ustav u svojoj jezgri je nenapisani zbornik politički osnovnih smjernica: slika u kojoj se danas pojavljuje, već obasiže skupinu pisanih ustavnih zakona, koji se skupljaju oko pomenute jezgre. Počevši od prvog takvog osnovnog zakona o ovlastima od 24. ožujka 1933. pa do najnovijih Führerovih odredaba, kojima se uredjuje ratno ustavno pravo, kao odredba o uvodjenju ministarskog vijeća za obranu države od 28. kolovoza 1939. postoji velik broj takvih ustavnih zakona,

koji čine pozitivno-pravni sastavni dio državnog ustava. Vremenska mjera, u kojoj su pojedina velika ustavna načela mogla postići podpunu izgradnju putem ustavnog zakonodavstva, bila je odredjena političkim mogućnostima i potrebama. I danas još stojimo usred ovog procesa ustavno-pravnog preoblikovanja. Neke od vodećih misli ovog nacionalnosocijalističkog ustavnog prava ovdje su ukratko zahvaćene u njihovoj ustavno-zakonskoj izgradnji.

Načelo vodstva

Načelo vodstva, temeljem kojeg je uklonjen minuli parlamentarni sustav vladavine, došlo je 1933. posvuda do izražaja. Adolf Hitler preuzeo je formalnim službenim položajem »državnog kancelara«, stvarno kao vodja naroda i države obsežnu i isključivu vrhovnu vlast. Zakon o ovlastima od 28. ožujka 1933. položio je u njegove ruke podpunu zakonodavnu vlast, čime je uspostavljeno jedinstvo vladanja i propisivanja prava i odstranjeno liberalno-demokratsko načelo podjele vlasti. Sa zakonom o državnom poglavaru od 1. kolovoza 1934. prešle su na njega ovlasti državnog predsjednika. Već time je postao vrhovnim zapovjednikom oružane sile, ali je taj položaj dalje izgradjen činjenicom, što je 4. veljače 1938. preuzeo neposredno izvršivanje vrhovnog zapovjedničtva vojne sile; dosadanje zapovjedničtvo vojne sile stupilo mu je o bok kao vojnički stožer. U samoj državnoj vladi izčeznuo je već 1933. kolegijalni sustav; ministri su postali savjetnicima i suradnicima Führera, kojemu su obvezani na vjernost i poslušnost. Medju njima je dobio pruski ministar-predsjednik Hermann Göring naročiti položaj time, što je 1936. dobio obsežne punomoći u svim gospodarskim pitanjima kao »opunomoćenik za četverogodišnji plan«, i time što je 1939. kao »predsjednik ministarskog vijeća za državnu obranu« preuzeo jedinstveno vodstvo gospodarstva i uprave u ratu. Reichstag se pretvorio iz stranačkog parlamenta u zastupničtvo jedinstvenog naroda, pred kojim daje Führer izvješća o svojim velikim unutarnje — i vanjsko — političkim odlukama i koje mu putem aklamacije izrazuje povjerenje naroda. Od 1933. češće provadjano narodno glasovanje smatra se kao i izbore za Reichstag sredstvom, kojim dolazi do izražaja povjerenje čitavog naroda prema svojem vodstvu. Upravo je u tome sadržan pravi smisao načela vodstva, što ono nije utemeljeno na suprotnosti, već na zajednici vodstva i naroda.

Stranka, vojska i rasa

Zadatak NSDAP kao državotvornog pokreta osiguran je godine 1933., raspuštanjem starih stranaka i zabranom svih javnih ili tajnih ponovnih osnivanja. Zakon o osiguranju jedinstva naroda i države od 1. prosinca 1933. uključio je zatim NSDAP kao predstavnicu državne misli i kao oblikovateljicu narodne volje u cjelinu državnog ustava. U svojim razčlanjenjima i priključenim postrojbama uzima NSDAP u rastućoj mjeri učešća kod ispunjavanja javnih zadataka države — kod uzgoja mladeži putem HJ, na predvojničkoj izobrazbi putem SA, na osiguranju države putem SS, na čuvanju radnog mira putem DAF, i kod drugih brojnih javnih dužnosti. Jezgra njezine djelatnosti ipak ostaje politički odgoj naroda za državnu misao i za spremnost zalaganja svim sposobnostima i silama za velike zadatke sadašnjosti i budućnosti.

Ideja narodne vojske stajala je kao — putem ukorjenjene predaje i njemačkog vojničkog smisla — osigurano ustavno načelo od početka pred očima svih. Na temelju tihe i tvrdokorne predradnje obavljene po starom Reichswehru, mogla je biti 1935. uvedena obća vojna dužnost. 1936. moglo je biti uspostavljeno podpuno vojno vrhovničtvo države, ponovnim zaposjedanjem rajnskog područja i uzimanjem pod punu zaštitu države. Od tada se nacionalno-socijalistička oružana snaga, koja se podpuno razvila u tri dijela, pokazala ne samo vojnički kao udarno oružje državnog vodstva; ona je takodjer ustavno-pravno kao narodni nosilac oružja postala jednom od najvažnijih oblikujućih snaga kod izgradnje nove države.

Narodno-rasna misao probijala se napredujući od 1933. u nizu pojedinačnih mjera. Odgojno je prije svega iztupila kod izlučivanja židovstva iz narodnog tijela, počevši sa propisima iz godine 1933., koji su se očitovali u izključivanju židovskih činovnika, preko nürnberških zakona iz 1935., koji su zabranili mješovite brakove izmedju Nijemaca i Židova i politička prava ograničili na »državne gradjane«, sve do kasnijih mjera, kojima je provedeno iztiskivanje Židova iz gospodarskog života. U toku izgradnje izrazila se narodno-rasna misao prije svega u podupiranju njemačkog braka i porodice putem gospodarskih mjera, u zaštiti seljačtva putem naročitog nasljednog prava i, konačno, u velikim radovima za preseljenje, koji su odpočeli u savezu sa vojničkim dogadjajima iza jeseni 1939. godine.

Jedinstvo države

Jedinstvo države moralo je prije svega biti osigurano iznutra uklanjanjem federalističkog ustrojstva države i oduzimanjem i ukidanjem pokrajinske »samosvojnosti«. Postavljanje državnih namjesnika dalo je državi u ruke sredstvo za provadjanje pokrajinskog podredjivanja državi. Pruska je postala sa državom najjače povezana time, što je Führer osobno preuzeo namjesničtvo i prenesao ga na svog najužeg suradnika Hermanna Göringa. Vrhovnička prava svih zemalja prešla su 1934. na državu. Dalnje provadjanje državne reforme napreduje polagano, jer se radi o tome, da se putem jedne šematske centralizacije, koju bi se moglo provesti lako i brzo, ne izgubi bogatstvo, koje leži u raznolikosti i razčlanjivanju njemačkog seoskog života. U travnju 1939. je putem zakona o Istočnoj marki i o Sudetskoj župi stvoren »model« za državnu župu, koji je prošle jeseni preuzet za obje nove državne župe na istoku i koji će ako izdrži prokušenje predstavljati model za buduće uredjenje župa po državi. No — jedinstvo države moralo je biti prema vani ostvareno, ako se je želio postići nacionalnosocijalistički rad na ustavu. Ponovno ujedinjenje Istočne marke, Sudetskih krajeva i Memelske zemlje sa Reichom, uzevši u obzir i uključenje Protektorata, moglo je biti izvojevano ustrajnom diplomatskom borbom. Ponovno priklapanje odtrgnutih područja na istoku i zapadu, moralo je biti izvojevano oružjem. Razumljivo je, da se danas u toku velikih dogodjaja ovog vremena, misli prije svega na političko i povjesno značenje ovih uspjeha. Ali — oni imaju takodjer jednu bitno ustavopravnu funkciju. Rat, u kojem se nalazimo, tek stvara posljednje — izvanje i unutrašnje — preduslove za konačnu izgradnju državnog ustava. Tek nakon rata biti će u podpunom obsegu stvoreni politički temelji, na kojima će izgradnja državnog ustava moći biti pravno zaključena.

PRIKAZI

PROBLEM PROSTITUCIJE

Prostitucija je pojava o kojoj se nerado govori. Ljudi su općenito skloni, da je prekriju i prešute. Takav je gradjanski moral, koji je pronašao izliku »o nužnom zlu« da umanji težinu tog zla i problema koji ono nameće.

Vječno prekrivena velom stidljivosti licumjernog stida prostitucija je postojala kroz čitavu civiliziranu povijest, sad u dozvoljenoj formi, sad u obliku »svete prostitucije« ili ritusa, a najviše u formi potajnog »zanata«. Vrijeme je, da se sve razgolići i pogleda istini u lice, a to tim više, što prostitucija nije samo problem moralni, nego i eminentno općenarodni, demokratski i bolna socijalna pojava. Prostitucija kao društveni fenomen nije osamljena pojava, pojava za sebe, već je ona povezana sa velikim brojem drugih društvenih zla, a osobito sa alkoholizmom i kriminalitetom.

To da je prostitucija uvijek postojala bilo javno ili tajno, ne znači, da je ona nužna i sam fakat postojanja nije i njeno opravdanje; to samo znači, da su uvijek postojali razlozi i uzroci koji dovode do nje.

U teoretskom razmatranju uzroka prostitucije nailazi se na čitavi niz ekonomskih ili zapravo socijalnih uzroka. Ne treba dakako biti moralist, pa vidjeti u prostituciji moralno zlo. Prostitucija znači najveću negaciju žene i ideje ženstva. Prostitutka je žena koja prodaje samu sebe, pa prostitucija znači grubo narušavanje integriteta ličnosti žene. Misija je žene u svijetu, da bude majka i žena, supatnica i suborioc čovjeku u životu, da radja i uzgaja nova pokoljenja, a prostitucijom postaje ona stvar i sredstvo momentanog izživljavanja, prostitutka se je odrekla svoje misije u svijetu i prestala biti faktor i sudionik društva, društvenog života i stvaranja. Prostitucija je dakle i društveno zlo i uzroci su njeni u glavnom društvene naravi.

Lombrosovo tumačenje pojave prostitucije je neispravno. Prostitucija jest bliza kriminalu i može se o njoj govoriti u kriminalnoj antropologiji, jer postoji čak i posebni antropološki tip prostitutke, ali je neispravno svoditi prostituciju kao i kriminal isključivo na biološke, urodjene mentalne i fizične uzroke, jer su svi ti uzroci uglavnom društveno uvjetovani.

Mnogi uzroci što ih muškarci navode za opravdanje prostitucije su pseudouzroci, fikcije i slatke laži. Tvrdnja da prostitucija omogućuje najjeftinije općenje sa ženskom je laž, ako se pogleda koliko mladi ljudi bacaju novaca na to i kolika je opasnost zaraze koja proždire ogromne svote državnog i narodnog novca. Tu je ekonomičnost samo izgovor kojim se prekriva neozbiljnost u pojimanju života, životne odgovornosti i društvenih dužnosti.

Sasvim drugačije izgleda, kad se ekonomski razlozi navode za opravdanje ženske. Statistički je utvrdjeno, da je ženskih previše, što je posljedica rata i monogamije, koju treba s etičkih i društvenih razloga uzdržati. Ženskih ima previše, ženski rad je prejeftin i zato se odaju prostituciji kao lakšem vrelu dohodaka. »Skrb za životom« tjera mnoge mlade djevojke u grad, a tu postaju plijenom nesavjesnih ljudi; padaju pod uticaj loših primjera gradskoga života, pa usljed nesamostalnosti i pomanjkanja energije lako padaju. Tu se iskazuje, da je prostitucija jedno zlo, koje uvjetuje i pospješuje nagla urbanizacija. Ekonomski uzroci, bijeda je najveći uzrok prostitucije: »imale bi obraza da nemaju želudca«.

Od sociološkiih faktora važni su obitelj i rodbina. Oni odredjuju primarnu društvenu okolinu u kojoj se dijete kao osoba razvija. Zvanje roditelja, broj braće i sestara i uzgoj su sve faktori, koji uplivaju na konačnu formaciju čovjeka (muškarca i žene) kao osobe. U obitelji prima čovjek prve utiske o životu,

a rodbinom je još k tome uslovljen i genotip t. j. skup svih nasljednih gena, koji konstituiraju čovjeka i koji su presudni za njegovu formaciju i onda, kad se on razvija i odgaja izvan familije.

Poziv roditelja i broj članova u obitelji odredjuje imovinsko stanje. Bijedan socijalni položaj je najpogodnija atmosfera iz koje se regrutiraju prostitutke. Prostitucija u opće, ako nije posljedica prejakog uredjenog nagona, dakle pojedičnog bolesnog stanja, gotovo se uvjek javlja kao posljedica društvenog stanja, siromaštva, neimaštine i ekonomske bijede: paupertas magna meretrix.

Peristatični uplivi, okolina u kojoj se mlada djevojka razvija i raste su odlučni za njezinu životnu sudbinu. Statistički je utvrdjeno, da su prostitutke većinom djeca radnika, rudara i malih obrtnika sa velikim brojem djece. Oni ne mogu posvećivati osobitu brigu odgoju djece, jer ih mori ekonomski problem života. U malim i zbijenim stanovima, u kojima ta sirotinja živi, odigrava se čitavi život, pa i spolni bez zavjese na očigled nedorasle djece, pa je spolna »pokvarenost« socijalno. uslovljena. Pitanje prostitucije je dakle pitanje socijalno.

Ne smije se prezreti pri tom fakat, da veliki broj prostitutki potiče i iz imućnijih slojeva. Tu je odlučan psihološki momenat koji natjerava takove ženske na put prostitucije. To je »bijeg u onostranstvo«, dromomanija, koji su posljedica razočaranja u životu i traženja izlaska iz teške životne situacije. Seksuolozi su u opće ustvrdili, da u oblasti psihopatije ima mnogo momenata koji su zajednički zločinu, samoubojstvu i prostituciji, pa je nekad teško konkretno odrediti kakav je uzrok prostituciji ekonomski ili psihopatski.

Problem prostitucije ne gubi ništa na svojoj težini i važnosti sa socijalnog vidika, ako se prostitucija tretira kao pojava biološka, jer su društvena okolina i oni momenti koji je odredjuju uvijek odlučni da li će ženska koja ima prirodnu dispoziciju postati prostitutka ili ne.

Antropološka istraživanja su utvrdila posebni tip žene prostitutke. Najzanimljivija je pri tom statistički utvrdjena činjenica, da veliki broj prostitutki po starosti spada u razdoblje od 20—30 god. i da su one bez djece, a to su baš ženske koje bi mogle najbolje radjati. Ako se ne gleda na eugenički momenat, vidi se, koliko je u tome narodno dobro, koje se gubi.

Prostitucija je povezana sa kriminalom uzročno, socijološki i ekonomski. Isti su uzroci koji navode na prostituciju alkoholizam i zločin (traženje zaboravi); mnoge protitutke su ujedno pustolovke, pronevjeritelji i svodilje; uzdržavanje aparata za traženje, suzbijanje i kažnjavanje tih prestupa je vrlo skupo.

Prostitutka je odreda asocijalan i antisocijalan elemenat, pa je prostitucija faktično vrlo bliza zločinu. Društvo i kažnjava prostituciju kao zločin. No, to nije pravi i radikalni lijek protiv toga zla. Lijek je ne kazna, nego primjer i uzgoj, dizanje moralnog i socijalnog nivoa života. Socijalna bijeda u moralnom i materijalnom smislu je uzrok i leglo prostitucije i ona se dade ukloniti, a ako se i poslije toga bude pojavljivalo to zlo, onda je ona predmet drugih razmatranja a ne socijalnih.

Spectator

Pojava udruživanja je temelj kako političkog tako i socijalnog života. Od obitelji do samouprava, od športskih i raznih kulturnih i sličnih udruženja, pa do stručnih sindikata i do religioznih družba postoji samo jedan redosljed društvenih asocijacija, koje su medjusobno izprepletene i sačinjavaju jezgru i tvar iz koje se sastoji država, najviša sinteza svega čovječjeg u formiranju gradjanskog društva.

Pojava udruživanja i ako nije dobrovoljna, ali je nužna i sama po sebi traži jaki duh za harmonijom i suradnjom. Taj duh harmonije i suradnje ipak ne izključuje mogućnosti sukoba u radnim odnosima, koji nastaju iz antagonizma, koji je od uvijek postojao izmedju poslodavca i posloprimca.

Ako se uzme u obzir, da država ne dozvoljava danas proizvadjačima samoobranu njihovih interesa, a s druge strane ne želi ostati jednostrani indiferentni promatrač ekonomskih borba, već naprotiv želi preuzeti dužnost aktivnog sudjelovanja u mirenju izmedju tih proizvadjača omogućavajući tako održavanje socijalne pravde, ne preostaje joj drugo, već da preuzme na sebe etičku i političku dužnost posredovanja u sukobima kapitala i rada suradjujući kao stalni sudac u interesu skupnosti kolektivnosti).

Za odstranjivanje tih sukoba, kao i u svrhu posredovanja izmedju poslodavaca i posloprimaca postoje razne ustanove, preko kojih država vrši tu svoju zadaću. Za rješavanje sporova i omogućivanje mirnog i nesmetanog rada, da bi se brzo i uspješno moglo posredovati i time se izbjegli nepoželjni nemiri i štrajkovi, a time izbjegle štetne posljedice, koje takvi nemiri nanašaju narodnoj privredi ustanovljeni su i naročiti radni sudovi, koji svojom objektivnošću i položajem nad strankama omogućuju, da stranke sa povjerenjem traže od njih rješenje svojih sporova, koje nisu niti neposrednim pregovorima niti posredovanjem komora, a niti posredovanjem upravnih vlasti na postupku mirenja mogli ukloniti.

Radni sudovi su kod nas osnovani uredbom o rješavanju radnih sporova od 4. svibnja 1940. godine. Postoje u Zagrebu, Osijeku, Varaždinu i Dubrovniku sa djelokrugom, koji im je odredjen naredbom od 10. svibnja 1940. godine.

Radni sudovi su uredjeni naredbom o obrazovanju i poslovanju radnih sudova od 13. lipnja 1940. godine.

Stvarna je nadležnost radnih sudova uredjena već spomenutom uredbom o rješavanju radnih sporova i naredbom o obrazovanju i poslovanju radnih sudova. Radni sud po čl. 7. uredbe, te čl. 13. i 14. te iste uredbe je stvarno nadležan za sve sporove, koje predloži upravna vlast, koja je vršila postupak mirenja, a tiče se onih poduzeća, u kojima bi obustava rada teško ugrozila opće javne interese, nadalje za one sporove, koje stranke sporazumno upute radnom sudu na rješenje, te konačno za one, koje ministarstvo udružbe, kao takove odredi da ih riješe radni sudovi.

Prostorno inače nenadležni radni sud može postati nadležnim, ako stranke sporazumno upute spor radnom sudu, koji bi inače spadao u nadležnost drugoga radnog suda. Isto tako može i ministarstvo udružbe uputiti radnom sudu spor na rješenje, koji bi inače spadao pod nadležnost drugoga radnog suda. Kako je vidljivo zakonodavac omogućio je strankama da se i onda mogu poslužiti odlukom radnog suda, kad to nije izričito u zakonu odredjeno, samo ako se radi o radnom sporu, koji je skupne naravi.

Radni sudovi su kolegijalni sudovi i sude u vijećima, koji se sastoje od predsjednika i četvorice prisjednika. Kod svakog suda postoji jedan stalni predsjednik suda, koji se imenuje iz redova sudaca redovnih sudova, te tajnik, koji se imenuje iz redova činovnika socijalnih ustanova. Osim njih postoje prisjednici, koji se

biraju ždrijebom početkom svake kalendarske godine. Prisjednika ima trideset, a isto toliko i njihovih zamjenika. Polovica od njih se bira sa popisa, koje su dostavile poslodavačke komore, a druga polovica sa popisa koje je dostavila popsloprimačka komora. Dužnost prisjednika odnosno njihovih zamjenika traje godinu dana do novog izbora, te je javno pravne naravi i svaka izabrana osoba mora se te dužnosti primiti. Osloboditi ga se može samo iz važnog razloga. Odluku o tom donosi sam predsjednik radnog suda, protiv koje odluke ima mjesta žalbi na bansku vlast odnosno sada na ministarstvo udružbe u roku od osam dana.

Sud donosi odluke u prisustvu predsjednika, tajnika kao perovodje, te po dvojice prisjednika od poslodavačke, a dvojice od posloprimačke strane. Po jedan prisjednik od svake strane mora po mogućnosti da bude iz one struke odnosno grupe iz koje je poduzeće, koje se nalazi u sporu. To je tako zvani stručni član vijeća. Dakako taj prisjednik ne smije biti iz istog poduzeća, koje se nalazi u sporu ili inače postoje razlozi zbog kojih ne može sudjelovati u sudjenju. U tom slučaju mora se izabrati odnosno po predsjedniku odrediti drugi prisjednik, koji ima da bude po mogućnosti iz iste ili srodne grupe privrede.

Odluka suda donosi se većinom glasova i to u nejavnoj sjednici, a po održanoj usmenoj raspravi. Tajnik suda nema pravo glasa. Rezultat glasovanja je tajan.

Prije no što kakav spor dodje pred radni sud imaju stranke da pokušaju neposredne pregovore, zatim posredovanje kod koje od njihovih komora, te konačno postupak mirenja kod upravne vlasti prvog stepena (gradsko poglavarstvo, kotarska oblast). Upravna vlast, u koliko i nakon drugog ročišta za pokušaj mirenja ne dodje do sporazuma, proglasiti će da se postupak mirenja smatra dovršenim i u koliko ustanovi, da se radi u sporu o takvom poduzeću, kod kojega bi po čl. 7. uredbe o rješavanju radnih sporova obustava rada tako ugrozila opće javne interese, kao što je opskrba pučanstva hranom, vodom, električnom energijom i plinom, javni promet odnosno da se radi o javnim bolnicama, javnim lječilištima i slično, predložiti će spor radnom sudu na konačno rješenje.

Postupak mirenja obvezatan je za sve stranke prije nego što se pristupi raspravljanju pred radnim sudom, osim iznimno, ako se stranke medjusobno sporazume, da svoj spor predlože radnom sudu i prije, nego što je poveden postupak mirenja.

O pitanju ocjene, koje poduzeće podpada pod one, koja su navedena u čl. 7. spomenute uredbe odlučuju one vlasti, koje su provodile postupak mirenja. Radni sud, komu je na temelju takve odluke upravne vlasti ustupljen spor na rješenje, ne može se upuštati u ispitivanje opravdanosti takve odluke, niti mogu stranke pred radnim sudom sa uspjehom prigovorom nenadležnosti suda takvu odluku upravne vlasti pobijati.

Radni sud čim dobije takav radni spor na rješenje poziva stranke, da izaberu svoje prisjednike iz popisa izabranih prisjednika za dotičnu godinu, a u koliko to u odredjenom roku ne učine, imenuje za tu stranku prisjednike sam sud. Nakon toga odredjuje se usmena rasprava, na koje se pozivaju obje stranke. Sud može ako se pokaže potreba, da za pojedini spor bilo sam bilo po prijedlogu stranaka imenuje i vještake za pojedina stručna pitanja. Principom usmenosti i neposrednosti izmedju stranaka i suda dana je veća garancija, da će se spor pravilnije i brže riješiti.

Spor se rješava odlukom, a na temelju podataka, koji predleže u spisima i koji su izneseni na raspravi. Odluka se donosi u nejavnoj sjednici i izdaje se pismeno, te se dostavlja obim strankama, kao i onoj vlasti, koja je vršila postupak mirenja. Isto tako dostavlja se odluka i oblastnom radnom nadzorništvu, koje ima dužnost da tu odluku dalje dostavi nadležnim organima.

Odlukom može se izreći, da njezino djelovanje ima unatražnu moć, koja ne može ići dalje od dana nastalog spora.

Cijeli postupak pred radnim sudom, kao i svi podnesci slobodni su od svakog biljega i pristojbi, čime je naročito radništvu omogućeno, da može ravnopravno pristupati pred sud bez potrebe na materijalne žrtve.

Ineterese posloprimaca uvijek zastupaju njihove sindikalne postrojbe preko svojih opunomoćenih predstavnika.

Odluka radnog suda je konačna i protiv nje nema nikakvog pravnog lijeka (žalbe). Odluke se ovršuju po upravnom postupku.

Izreka u odluci o uvjetima rada, koji su bili sporni ima značaj skupnog (kolektivnog) ugovora za vrijeme, koje je u odluci odredjeno. U koliko nema u odluci takve odredbe uzima se, da takva odluka vrijedi kroz šest mjeseci od njenog proglašenja odnosno od kada je stupila na snagu. Odluka radnog suda stupa na snagu časom, koji je u njoj naznačen, bez obzira kada je odluka strankama dostavljena i da li je uopće dostavljena. Ostaje pitanje, kada odluka stupa na snagu, ako u njoj nije ništa odredjeno. U tom slučaju zauzelo se u praksi stanovište, da takva odluka stupa na snagu, danom kada je izdana. Ta je odredba naročito važna, jer se time omogućuje, da se sporovi odstranjuju i uspostavlja ravnoteža neovisno od formalnosti dostava. Moglo bi se doduše tomu prigovoriti, da se od stranke zahtjeva izvršenje neke obveze, za koju nije mogla još ni znati, jer odluke nije dobila. Medjutim tom odredbom izbjeglo se odugovlačenju izvršenja odluka, a time i uredjenju spora neovisno od mogućnosti ili nemogućnosti dostave. Svaka se stranka na taj način prisiljava, da se upravo radi toga sama brine, da pravovremeno dozna za odredbe odluke. U praksi se doista to pokazalo potrebnim, te se do sada nisu pokazale nikakve štetne posljedice niti su se stranke radi toga tužile.

Sporovi, koji dolaze pred radne sudove najraznovrsnije su naravi i iz svih struka, koje postoje na području radnih odnosa. Radni sudovi moraju s toga, da sude i rješavaju ne samo sporove oko primjene i tumačenja postojećih skupnih ugovora i njima izjednačenih sporazuma i propisa, već i na stvaranju i oblikovanju novih radnih uvjeta, pače i na stvaranju novih radnih odnosa.

Radni sud sudi redovno i u glavnom po principu pravičnosti uzimajući kod toga u obzir osim zakonskih propisa i socijalne momente, a napose opće gospodarske prilike, životne uvjete svega radništva, kao i dotične struke držeći pred očima opći iteres narodne privrede. Sud ima dakle zadatak, da uskladjuje interese poslodavaca i posloprimaca imajući kod toga u vidu i opće interese narodne privrede. Kod toga u vidu i opće interese narodne privrede. Interese jedne i druge stranke iznijeti će same stranke pred sud, dok će sam sud morati na vodi računa o općim interesima narodne privrede i skupnosti, dok se ne uvede obveza zastupnika države kod tih sudova. Sudovanje po pravičnosti nije ovdje ultima ratio, kao što je to kod redovnih sudova već je to prvenstveni izvor prava, kojega crpe ustavni faktori. To sudjenje po pravednosti je bitni momenat, po kojemu se ti sudovi i razlikuju od redovnih sudova, ali u pravnoj povijesti nije to jedinstven slučaj. Iz toga opravdano moramo da povučemo neku analogiju izmedju ovog sudovanja i onoga rimskog pretora. Dakle dovoljno je samo spomenuti sudovanje rimskog pretora, koje je omogućilo razvitak rimskog prava. I ako se za rimskog pretora reklo »praetor jus facere non potest« ipak su njegovi edikti nazivali se »iura« i priznavala se opstojnost »ius praetorium«. Time je omogućeno sudu široko polje i sloboda stvaranja novog radnog prava, koji se tako polagano i neopazice stvara uz sudjelovanje stranaka, prisjednika i vještaka.

Osnivanje jednog posebnog radnog suda, koji je posve odjeljen od redovnih sudova, ali sa predsjednikom iz redova sudaca redovnih sudova htjelo se dati značaj ne samo podpune neovisnosti i objektivnosti, te odstraniti svaku sumnju od bilo kakve pristranosti prema bilo kojoj stranci ili djelovanju sa bilo koje strane, već i veću gibivost u prosudjivanju sporova, koja zasijecaju u radne odnose.

Upravo iz razloga hitnog rješavanja, da se što prije ukloni spor i sukob u skupnim odnosima, kao i da se narodnoj privredi omogući nesmetani napredak nema proti odluci radnog suda nikakvog daljnjeg pravnog lijeka. Kad bi se takvi pravni lijekovi dozvolili, sporovi bi se otegnuli u beskonačnost i sudovanje ne bi postiglo svoju svrhu, da brzim rješavanjem sporova odstranjuje sukobe i štetne posljedicu u privrednom životu. Više puta samo brza intervencija kirurga može spasiti život, a tako i brza intervencija suda spašava privredni život od trzavica, nemira, štrajkova i slično, a u korist daljnjeg nesmetanog nastavka rada, poredka i mira.

Živko Kariolić

TEMELJI, IZGRADNJA I GOSPODARSKI POREDAK NACIONALSOCIJALISTIČKE DRŽAVE

»Grundlagen, Aufbau und Wirtschaftsordnung des nationalsozialistischen Staates« je naslov omašnog djela enciklopedijskog sadržaja o osnovnim problemima nacionalsocijalističke države. Djelo je podijeljeno u tri knjige; u prvoj se raspravljaju filozofski, politički i državopravni temelji nacionalsocijalističke države, u drugom pravna izgradnja nacionalsocijalističke države, a u trećem gospodarski poredak nove Njemačke. U 66 odsjeka je obradjen raznovrstan materijal — uz teme općenitog značaja kao o odnosu nacionalnog socijalizma prema vjeri i kulturi ili o odnosu države prema priradu nalaze se i rasprave čisto specijalnog značaja kao prikaz povijesti njemačkog naroda od najranijih vremena do danas sa nacionalsocijalističkog gledišta ili prikaz brige oko Nijemaca u inozemstvu, uz teoretsko razglabanje o nacionalsocijalističkom medjunarodnom pravu i praktični prikazi ustrojstva nacionalsocijalističke stranke ili oblikovanja društvovnog osiguranja. Sva važnija politička, pravna, društvovna i priradna pitanja obradjuju se u zasebnim člancima, tako da su načelno i jezgrovito obradjeni svi problemi od naročitog interesa za nacionalni socijalizam i novu Njemačku od ne samo čisto stranačke nego uopće njemačke kulturne elite. Cjelokupni rad na tome opsežnom djelu je završen u drugoj polovici 1939. god. dakle u oči ratnoga sukoba, tako da iz svih rasprava dobivamo ne samo jasan pregled filozofskih i političko-društvovnih zasada nacionalnog socijalizma, nego i vjeran uvid u prvu razvojnu fazu tog pokreta i oblikovanje praktične djelatnosti u pripremno doba za vodjenje rata. Previše bi prostora zauzelo nabrajanje svakog pojedinog članka; ipak treba zbog zanimivosti navesti da je u prvom svesku obradio A. Rosenberg odnos nacionalnog socijalizma prema vjeri i kulturi, Darré krv i tlo, Dietrich nacionalni socijalizam kao nazor o svijetu i kao državna ideja, Kreck nacionalnosocijalistički odgoj, Haushofer geopolitički temelji njemačke nacionalnosocijalističke države, Koellreutter nacionalnosocijalističku pravnu državu, Huber odnos države prema priradu, Gürke nacionalnosocijalističko medjunarodno pravo, Kerrl plansko teritorijalno uredjenje Njemačke, Frauendorfer stalešku izgradnju, Todt izgradnju cesta. Tu su navedeni članci od poznatijih ličnosti, ali se u zbirci nalaze još mnogi važni članci i od ostalih stručnjaka; tako je posebice obradjeno osobno, obvezno, stvarno i obiteljsko pravo, te zemljišne knjige i trgovačko pravo s područja privatnog prava, a priradno pravo, radno pravo, kazneno pravo, kazneni i gra-

djanski, te ovršni postupak, kao i upravno i činovničko pravo iz područja javnog prava. Detaljno su obradjena i neka priradna područja kao agrarna politika, politika prehrane, veleobrtna politika, priskrbljivanje radne snage, unutarnja i vanjska trgovina, gospodarenje devizama, prometna politika, društvovna politika, radna služba, novac i navjera, financije i porezi, privatno osiguranje, te uloga tehnike i domaćice u nacionalnosocijalističkom priradu. Kako se vidi obradjeni materijal je raznovrstan i od najvećeg interesa za svakoga tko se zanima za pokušaje rješavanja suvremenih društvovno-priradnih problema u jednoj od najznatnijih današnjih država. Kroz sve rasprave provijava čvrsto uvjerenje da su dosada izgradjene sigurne osnovice za napredak Njemačke iako se mora u pojedinostima još mnogo raditi, da se postigne sve ono što se želi; jedinstvo naroda, državne vlasti i vodstva omogućuje prikupljanje svih snaga za osiguranje kulturne, rasne, duhovne supstancije njemačkog naroda, a nacionalno socijalistička država ostvaruje svojom praktičnom djelatnošću. Uz samostegu naroda već se mnogo uspjelo, pa rečena zbirka prikazuje dosadašnje umne i organizacione napore u spomenutom smjeru, te predstavlja do sada najzaokruženiji rad svoje vrste.

Zl. Gašparović

ARHIV SOCIJALNE ŠTAMPE

Mi Hrvati imamo mnogo interesa za književnost, kao i za duhovnu kulturu uopće. Ne samo u glavnom gradu, već i u pokrajini nalaze se brojne knjižnice koje su opskrbljene obiljem raznih djela iz naše domaće, a i svjetske književnosti. Uz beletristiku koja je, naravno, najviše zastupana postoji i stručna literatura iz svih područja znanosti. Ova doduše u manjoj mjeri, što je razumljivo kad uzmemo u obzir da se hrv. narod sastoji iz većine seljaštva i radništva, a manje iz intelektualaca. Do sada je bila redovita pojava da širi slojevi našega naroda nisu imali uvid u stručnu književnost radi razmjerno niskog kulturnog nivoa. Ali u buduće razvojem kulture i uljudbe omogućiti će se i širim slojevima zanimanje ne samo za lijepu, već i za stručnu književnost.

Među brojnim stručnim knjižnicama koje postoje u Zagrebu ili u pokrajini bilo javnog, bilo internog, uredskog karaktera, bila je do sada slabo poznata stručna knjižnica Radničke komore, osnovana prošle godine, pod imenom »Arhiv socijalne štampe«. Doduše Komora posjeduje veliku knjižnicu, koja je opskrbljena raznim djelima sa svih područja ljudske djelatnosti, kako književnosti, tako znanosti i politike. Ali osim ove velike knjižnice ukazala se je potreba da se osnuje i jedna mala, priručna knjižnica koja bi pratila domaću, a po mogućnosti i stranu štampu iz područja socijalne, odnosno ekonomske politike za interne potrebe namještenika Komore, a i za vanjske interesente. Tako je u okviru socijalno-statističkog odsjeka Radničke komore osnovan »Arhiv socijalne štampe«, s kojim želimo upoznati našu javnost.

Arhiv je primao i prima sve domaće dnevne i stručne novine, a i mnoge strane. Iz tih novina izrezuju se članci koji su značajni za razvoj našeg socijalnog i ekonomskog života, kao i članci iz inozemstva koji nas zanimaju. Ovi izrezani članci se lijepe na arke, koji se opet svrstavaju u 35 grupa za svaku godinu. Svaka grupa dolazi u posebnu mapu, koja nosi natpis jedne grane socijalne, odnosno ekonomske politike. Ove grupe jesu slijedeće:

1. Radničke komore
2. Sindikalne organizacije
3. Inspekcija rada

4. Socijalno osiguranje
5. Zaštita radnika
6. Radni odnosi
7. Nadnice i kolektivni ugovori
8. Nezaposlenost
9. Državni i javni namještenici
10. Strani radnici i kapital
11. Kolonizacija, iseljeništvo
12. Prosvjeta
13. Zdravstvo
14. Javne vlasti
15. Financije i budžeti
16. Porezi
17. Komunalna politika
18. Promet
19. Monopol
20. Karteli
21. Rudarstvo i šumarstvo
22. Planska privreda
23. Novčana i osiguravajuća društva
24. Industrija
25. Trgovina
26. Obrt
27. Privreda
28. Privredne komore
29. Privredna udruženja
30. Poljoprivreda
31. Gradjevna djelatnost i javni radovi
32. Ugostiteljstvo i turizam
33. Zadrugarstvo
34. Racioniranje živežnih namirnica
35. Šport

God. 1941. izrezano je do sada iz područja socijalne politike 1.445 članaka, a iz ekonomske 4.849 članaka.

Novine koje Arhiv socijalne štampe prima jesu slijedeće na hrvatskom jeziku:

1. Hrvatski narod
2. Nova Hrvatska
3. Sarajevski novi list
4. Hrvatski list Osijek
5. Narodne novine
6. Gospodarstvo
7. Hrvatski radnik
8. Hrvatski grafički radnik
9. Nezavisna država Hrvatska
10. Domovina Hrvatska (list za hrv. radnike u Njemačkoj)
11. Izvještajna služba izaslanstva Fašističke narodne stranke kod Ustaškog pokreta

Iz nabrojenih novina od 1—4 upotrebljavaju se za izrezivanje članaka, a ostale se čuvaju u Arhivu. Tako je Arhiv spremio Narodne novine od god. 1938., 39., 40. i 41., Službene novine bivše Jugoslavije od 1934., 35., 36., 37., 38., 39., 40., 41., zatim

»Gospodarstvo« od početka njegovog izlaženja do danas, »Hrvatski radnik« od početka 1941. do danas.

Novine na njemačkom jeziku:

1. Deutsche Zeitung in Croatien, Zgb.
2. Donauzeitung, Beograd
3. Pester Lloyd, Budapest
4. Berliner Boerzenzeitung
5. Voelkischer Beobachter, Wien
6. Neue Ordnung, Zagreb
7. Das Reich, Berlin
8. Südost-Echo, Budapest-Wien.

Iz 1—6 izrezuju se članci, a od 7—9 čuvaju se u Arhivu.

Novine na talijanskom jeziku:

1. Il Lavoro, Genova
2. L'organizzazione industriale, Roma
3. Il lavoro fascista, Roma
4. Il popolo d'Italia, Milano
5. Il lavoro impiegatizio, Roma
6. Il lavoro dei pescatori.

Sve ove talijanske novine upotrebljavaju se za izrezivanje članaka.

Osim novina, Arhiv socijalne štampe sakupio je i sakuplja časopise iz područja socijalne i ekonomske politike. Radi nabavke novih časopisa Arhiv se je obratio na pojedine naše javne ustanove koje izdavaju svoja glasila, a mnoge je i naručio. Do danas Arhiv socijalne štampe posjeduje 27 časopisa socijalne struke, 30 časopisa pće i ekonomske struke, 18 knjiga iz stručne literature, 52 razne brošure, 17 zakona, zakonskih odredaba i pravilnika. 23 izvještaja naših javnih i privatnih ustanova., te 12 štampanih kolektivnih ugovora. Radi sakupljanj kolektivnih ugovora postoji u Radničkoj komori poseban ured, pa ih radi toga Arhiv ima samo 17.

Uz sakupljanje časopisa i novina potrebno je imati i evidenciju nad sociološko-političkom literaturom koja se nalazi u gradu Zagrebu. Radi toga je Arhiv socijalne štampe počeo voditi kartoteku sa popisom svih knjiga, odnosno časopisa i članaka socijalno-političke struke u Zagrebu, — tako da je moguće samo prelistavanjem kartoteke informirati se o tome gdje se nalazi koja knjiga ili članak. Radovi oko ove kartoteke nalaze se tek u početku, ali tokom vremena će sakupljeni materijal predstavljati vrijedan izvor za mnoge podatke iz socijalne literature.

Kako se iz ovog prikaza vidi, Arhiv socijalne štampe nastoji da skupi što više materijala iz naše i strane periodičke štampe. Njegova je svrha da služi ne samo za potrebe namještenika Komore, već i kao vrelo podataka za naše javne radnike, kao pomoć studentima kod seminarskih radnja, a i ostalim interesentima.

U koliko bude naišao na zanimanje u javnosti i stvarno poslužio spomenutim svojim svrhama, Arhiv socijalne štampe će posvjedočiti time korisnost svojega opstanka.

J. Š.

DRUŠTVOVNO-GOSPODARSKI PREGLED

BRIGA MINISTARSTVA UDRUŽBE ZA SIROMAŠNU HRVATSKU DJECU. Dovršuje se zavod za zaštitu matera i djece u Zagrebu. Taj zavod će moći primiti 1.000 hrvatskih majka, koje se nadju poslije poroda u nevolji. Ujedno se u tom zavodu uredjuje i prihvatilište za djecu, koja će biti upućivana u zaštitne dječje ustanove kao dječje domove, dječje kolonije i male škole.

SPREMA SE NOVI ZAKON O OSIGURANJU PRIVATNIH NAMJEŠTENIKA. Uskoro će započeti radovi oko izradbe novog zakona o mirovinskom osiguranju, koji će biti u skladu sa današnjim životnim potrebama namještenika i prema kojem će svi namještenici u Hrvatskoj biti osigurani za slučaj iznemoglosti, nesreće i sl.

BRIGA DRŽAVNIH ŽELJEZNICA ZA ZDRAVLJE DRŽAVNIH ŽELJEZNIČARA. Dovršena je izgradnja suvremenog prenoćišta na glavnom kolodvoru, a u toku je gradnja za vlakopratno i strojopratno osoblje, koja će biti uredjena prema najsuvremenijim zahtjevima.

ISPLATA POTPORA OBITELJIMA RADNIKA POZVANIH NA VOJNU VJEŽBU. Ministarstvo udružbe donijelo je odredbu, prema kojoj Podružnice osiguranja radnika moraju obiteljima radnika, člana socijalnog osiguranja, pozvanog na vojnu vježbu davati redovitu liječničku pomoć i bolesničku potporu. Ova odluka imade retroaktivni značaj.

SINDIKALNI URED HRVATSKE RADNIČKE MLADEŽI. Pristupa se uredjenju posebnog sindikalnog ureda, koji bi rješavao sve predmete stručne, sindikalne naravi medju našim naučnicima i uopće medju radničkom mladeži.

OBITELJSKI DOPLATAK. U Ministarudružbe izradjen je nacrt naredbe o obiteljskom doplatku, koji će dobivati obitelji onih radnika, koji imadu najmanje jedno dijete. Doplatak bi iznašao za svako neopskrbljeno dijete 150 Kuna i za ženu 150 Kuna.

UREDJENJE PLAĆA RADNIKA »POGODA«. Na pregovorima Hrvatskog radničkog saveza i Pogoda došlo je do sporazuma, te su radnici dobili povišicu od 2 Kune po satu. Uredjeno je pitanje plaćenog dopusta od 7—14 dana, zatim bolesničkog tjedna, kao i zaštitnog radnog odijela.

POVIŠENJE PLAĆA ODPREMNIČKIH RADNIKA. Na radnom sudu provedena je rasprava izmedju Hrvatskog radničkog saveza i Udruženja odpremnika i carinskih posrednika. Prema sporazumu dobili su radnici povišicu od 5 Kuna po satu za obične radnike, 100 Kuna tjedno za kočijaše i stalne radnike, 70 Kuna tjedno za utovaraše, a skladišni radnici 180 Kuna tjedno.

UREDJENJE PLAĆA RADNIKA U TVORNICI LIKERA. Izmedju Hrvatskog radničkog saveza i tvornice likera »Patria« sklopljen je skupni ugovor. Radnici su dobili povišenje od 1.50 do 2 Kune po radnome satu. Radnici imadu pravo na plaćeni dopust od 7—21 dan, a dobivaju takodjer porodični doplatak na ženu od 150 Kuna mjesečno, a za svako dijete 100 Kuna.

POVIŠICE PLAĆA STOLARSKIM RADNICIMA. Prema pregovorima Hrvatskog radničkog saveza i Saveza hrvatskih obrtnika dobili su radnici povišicu od 1 Kune po radnome satu, dok su pokostarke prve grupe dobile 1.50 Kunu, a druge grupe 1 Kunu po satu. Pomoćno osoblje dobilo je povišicu od 5 Kuna po satu.

POVIŠENJE PLAĆA GRADSKIM ČINOVNICIMA I RADNICIMA. Odlukom gradskog načelnika svaki gradski i umirovljeni činovnik dobiva povišicu od 400 Kuna mjesečno, a povrh toga oženjeni 400 Kuna kao dodatak na ženu, a za dijete 100 Kuna. Gradski radnici dobivaju 15 Kuna oženjeni, a neoženjeni 8 Kuna po satu.

UREDJENJE PLAĆA POSTOLARSKIM RADNICIMA. Na sjednici povjereništva postolara na području grada Zagreba riješeno je pitanje skuparinskog doplatka za postolarske radnike, tako da od 15. studena dobivaju postolarski radnici skuparinski doplatak od 15 posto.

POVIŠENJE PLAĆA DIMNJAČARSKIM RADNICIMA. Na radnome sudu sklopljen je ugovor izmedju dimnjačarskih obrtnika i radnika. Radnici su dobili povišicu, tako da njihove plaće iznašaju 600 Kuna tjedno, zatim poslodavci imadu isplatiti od 1. VII. do 15. VII. u iznosu od 550 Kuna.

POVEĆANJE NADNICA DUHANSKIH RADNIKA. Radnici u duhanskim uredima dobili su nadoplatak u razlici nadnica za 2 mjeseca (srpanj i kolovoz) u iznosu od

30 mil. Kuna, a radnici tvornica i solana 15 mil. Kuna. Osim toga dobili su pripomoć u iznosu od 6,734.000 Kn.

HRVATSKI RADNICI U NJEMAČKOJ DOBITI ĆE SVOJE KNJIŽICE. Društvovno izaslanstvo Ministarstva udružbe pri hrvatskom poslaništvu u Berlinu brine se da naši radnici uposleni u Njemačkoj dobiju svoje putujuće knjižice, u koju svrhu se poziva gradjanstvo da poklanja knjige Radničkoj komori u Zagrebu. Katolički i muslimanski radnici imaju i svoje dušobrižnike.

POVRATAK HRVATSKIH RADNIKA IZ NJEMAČKE. Dne 28. studenoga o. g. vratila se je prva skupina od 15.000 poljodjelskih radnika iz Njemačke. Ovi su radnici obavili svoju dužnost savjesno i ispunili ugovor, kojeg su potpisali prigodom polaska na rad.

RADNIČKE PREDSTAVE U BOSNI I HERCEGOVINI. Radnička komora u Sarajevu priredjuje predstave za Hrvatske radnike u Sarajevskom kazalištu, koje nalaze veliki odaziv medju radništvom. Takodjer je odlučeno, da će se u prosincu davati radničke predstave u Mostaru i Zenici, gdje će gostovati cjelokupni ansambl sarajevskog kazališta.

NATJEČAJ ZA RADNIČKU DRAMU. Kulturno-prosvjetni odio Radničke komore u Zagrebu raspisao je natječaj za dramu iz radničkog života, koje će izvoditi dobrovoljno kazalište Hrvatskog radničkog saveza, a vjerojatno i Državno kazalište.

»USTMENE NOVINE« U VARAŽDINU. Uz veliko zanimanje radnika i gradjana održane su koncem mjeseca listopada 1. usmene novine, na kojima su sudjelovali veliki župan Uroić, tajnik Hrvatskog radničkog saveza Šemiga, upravitelj Radničke komore Josip Štajcer i ostali suradnici.

OSNIVANJE RADNIČKOG DJEČJEG ZBORA. Kulturno-prosvjetna zajednica Hrvatskog radničkog saveza nabavila je za polaznike glazbenog tečaja gudalačka glazbala i to ukupno 30 komada. Polaznici tečaja otplaćivat će glazbala uz malu odštetu. Osim toga nabavljeni su i puhački instrumenti, na kojima će učiti glazbu darovita radnička djeca.

NJEMAČKI TEČAJ ZA RADNIKE. Kulturno-prosvjetna zajednica Hrvatskog radničkog saveza otvorila je tečaj njemačkog jezika za radnike, a predaje profesor njemačkog jezika, što ga je dodijelilo Ministarstvo. Polaznici tečaja plaćaju 20 Kuna mjesečno.

PODRUŽNICA HRVATSKOG RADNIČKOG SAVEZA U SARAJEVU OSNIVA PJEVAČKU I KAZALIŠNU SEKCIJU. Radnici u Sarajevu dali su poticaj da se osnuje pjevačka i kazališna sekcija u okviru Hrvatskog radničkog saveza. Na taj način širiti će se pjesma i glazba medju radništvom.

KAZALIŠNE PREDSTAVE ZA NAUČNIKE. Osim predstava za odrasle radnike, hrvatski nacionalni sindikati poveli su akciju da i radnički podmladak može uživati kulturne tekovine. 16. studenog održana je prva predstava za hrvatske naučnike »Zlatarovo zlato« od Augusta Šenoe. Takodjer Radnička komora u Sarajevu organizira predstave u kazalištu za naučnike, za koje će oni dobivati besplatne karte.

GLUMAČKI TEČAJ SAVEZA HRVATSKIH PRIVATNIH NAMJEŠTENIKA. Prosvjetni zbor Saveza hrvatskih privatnih namještenika otvara tečaj glumačke škole za članove dobrovoljnog kazališta Saveza hrvatskih privatnih namještenika. Glumačke tečajeve voditi će Zvonko Tkalec, a zamoljeni su i članovi kazališta Dubrovko Dujšin i Dr. Drago Ivanišević, dramaturg i profesor glumačke škole u Zagrebu da suradjuju u ovome tečaju.

KRUGOVALNA POSTAJA UVODI U SVOJ RASPORED SAT ZA NAŠE SELO. Osim emisije za radnike »Rad i radost«, državna krugovalna postaja uvela je nedjeljnu emisiju za naše selo, koja počinje u 9 sati u jutro. Time će se znatno pomoći širenje prosvjete na selu, samo je potrebno, da se u seoskim čitaonicama i prosvjetnim domovima postave krugovalni prijemnici.

ŠIRENJE PISMENOSTI MEDJU RADNICIMA U BOSNI I HERCEGOVINI. Ministarstvo udružbe pozvalo je sve privredne ustanove, radničke komore i sindikalne organizacije na području Nezavisne države Hrvatske, da na svom djelokrugu porade oko širenja pismenosti medju radnicima, s time da se za taj rad zainteresiraju sve posloprimačke i poslodavačke postrojbe. Radnička komora u Sarajevu dala je pobudu za osnivanje tečaja za nepismene hrvatske radnike. Imala bi se održati tri tečaja: jedan za uposlene radnike, drugi za kućne pomoćnice, a treći za nezaposleno radništvo. Poslodavci koji zaposluju više od 20 radnika, organizirati će sami ove tečajeve, a manja poduzeća će zajednički omogućiti svojem radništvu pohadjanje tečaja za pismenost.

TEČAJ ZA RADNIČKE POVJERENIKE. Ministarstvo udružbe održati će tečaj za radničke i namještenićke povjerenike u Šumetlici kraj Nove Gradiške. Slušači će se upoznati sa značenjem i vrijednošću ustaških načela, o teškoj ali uspješnoj borbi i razvitku Ustaškog pokreta, o povjesti hrvatskog naroda kroz vijekove, o novim pokretima u ostaloj Europi, a osobito o suvremenim nacionalnim sindikatima. Predavanja o radničkom zakonodavstvu i ostalim društvovnim pitanjima imati će za svrhu upoznati slušače tečaja o pravima i dužnostima koje ima hrvatski radnik. Poslodavci moraju u cijelosti platiti nadnice, odnosno plaće sudionicima u ovom tečaju kroz cijelo vrijeme održavanja tečaja t. j. od 7. do 14. prosinca.

»USTMENE NOVINE« u VARAŽDINSKIM TOPLICIMA. Uspjela radnička priredba pod imenom »Ustmene novine«, održana je i u Varaždinskim Toplicama uz veliki interes općinstva.

RADNIČKE KINO PREDSTAVE U SARAJEVU. Svake nedjelje i blagdana od 10 do 12 sati prije podne daju se u Sarajevskom »Volta« kinu radničke predstave uz snižene cijene. Isto tako davati će se i posebne kino predstave za naučnike. Osobita pažnja će se posvetiti izboru filmova, koji će odgojno djelovati na hrvatsku mladež.

U SARAJEVU SE OSNIVAJU DVIJE RADNIČKE ČITAONICE. Jedna čitaonica će biti smještena u postorijama Hrvatskog radničkog saveza, a druga u prostorijama Hrvatske radničke kuhinje. Obje čitaonice biti će snabdjevene osim dnevnih listova i nacionalnim i poučnim časopisima. Ovu akciju povela je Radnička komora.

DRŽAVA PREUZELA KUPALIŠTE DARUVAR. Da bi se omogućilo suvremeno uredjenje ljekovitih vrela, kupalište Daruvar prešlo je u državne ruke. Tako će se i širi slojevi naroda moći liječiti u tim toplicama.

ZAKONSKA ODREDBA O UREDJENJU UNUTRAŠNJEG PROMETA, RASPODJELBE I POTROŠNJE SVIH VRSTI ROBE. Dne 6. studena objavljena je Narodnim novinama zakonska odredba, kojom ministar obrta, veleobrta i trgovine dr. Toth dobiva sve ovlasti koje se tiču uredjivanja unutrašnjeg prometa, raspodjelbe i potrošnje svih vrsti robe.

ODREDBA O OSNUTKU STALIŠKIH I DRUGIH POSTROJBI. Poglavnik je potpisao odredbu o osnutku staliških i drugih postrojbi u okviru Hrvatskog ustaškog oslobodilačkog pokreta. Na čelu ovih postrojbi stoji glavni savez staliških postrojbi, a savezničar je prof. Aleksandar Seitz. U ove saveze biti će svrstani seljaci, radnici, državni, samoupravni i privatni namještenici, slobodna zvanja, trgovci, obrtnici, veleobrtnici i pripadnici svih ostalih zanimanja.

ZAKLJUČENA TALIJANSKO HRVATSKA KONVENCIJA O IZBJEGAVANJU DVOSTRUKIH OPOREZIVANJA KOD IZRAVNIH POREZA. Dovršene su konferencije na kojima je došlo do sporazuma da se izravni porezi (zemljarina, kućarina, tečevina, porez na rente, porez na dividende, službenički porez i t. d.) može ubirati samo u onoj državi u kojoj se nalazi nekretnina, hipotekarna tražbina, ili u kojoj se vrši služba.

PRVE RIZNIČKE NAVJERNICE U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ. Upisan je prvi unutrašnji zajam u Nezavisnoj državi Hrvatskoj u iznosu od 3 milijarde Kuna uz ogroman interes privrede i gradjanstva. Navjernice glase na najmanje 5.000 Kuna, a najviše 10. milijuna Kuna. Kamati će se isplaćivati 6 mjeseci unaprijed.

OSNUTAK »HRVATSKOG RIJEČNOG BRODARSTVA«. U svrhu uredjenja plovidbe na rijekama i kanalima osnovano je društvo »Hrvatsko riječno brodarstvo«, skraćeno »Hribrod« sa sjedištem u Zagrebu. Društvo može osnovati društvene agencije, zastupstva i ispostave u tuzemstvu i inozemstvu. Nadpolovičnu većinu dioničke glavnice uplaćuje Nezavisna Država Hrvatska, koja takodjer u ravnateljstvu društva imade 6 svojih predstavnika.

ZA OBNOVU HERCEGOVINE ODOBRENO 52 MILIJUNA KUNA. Medju najvažnije javne radove spada melioracija hercegovačkih polja, u koju svrhu je odredjeno 52 mil. Kuna. Dovršenjem ovih radova dobiti ćemo plodnu zemlju na kojoj će se moći uzgajati žitarice.

OSNOVAN DRŽAVNI URED ZA OBLIKOVANJE CIJENA I NADNICA. 19. o. mj. izašla je u Narodnim novinama zakonska odredba o osnutku državnog ureda za oblikovanje cijena i nadnica. Tom odredbom dobio je ovaj ured najšire ovlasti u svim poslovima koje se tiču cijena i nadnica, a glavna mu je zadaća da uspostavi red na tržištu i u radnim odnosima.

OSNOVANA ZAJEDNICA ZA TEHNIČKE MASTI. Narodne novine od 25. o. mj. donose naredbu za osnivanje Zajednice za

tehničke masti. To su sve masti životinjskog i biljnog porijekla i njihovi nadomjesci. Zajednica će vršiti nadzor nad prkupljanjem, prometom i razdjelom tehničkih masti. Zajednica obuhvaća sve proizvadjače i preradjivače i trgovce tehničkih masti, kao i sve proizvadjače sapuna. Članstvo u zajednici je obvezatno za proizvodjače i preradjivače.

PODPIS TRGOVAČKOG UGOVORA S NJEMAČKOM. 5. studenog dovršeni su pregovori s Njemačkom i sklopljen ugovor u trajanju od godine dana. Privredni promet izmedju Njemačke i Nezavisne Države Hrvatske biti će veoma živahan. Mi ćemo u Njemačku uvoziti sirovine, a iz nje izvoziti fabrikate.

OVE JE GODINE SAMO U GRADOVIMA UGRADJENO 140 MIL. KUNA ZA NOVOGRADNJE. U okviru gradjevne djelatnosti i javnih radova odobrila je država navjeru od 300 milijuna Kuna za državne novogradnje, od koje svote je ove godine potrošeno 140 milijuna Kuna i to za: laboratorij tehničkog fakulteta, teoretsko-eksperimentalni zavod veterinarskog fakulteta, novu Ekonomsko-komercijalnu visoku školu, kliničke zgrade, glavna pošta kod kolodvora, Zavod i škola za slijepu djecu, treći paviljon poljoprivredno-šumarskog fakulteta, trgovačka akademija u Karlovcu, poštanska zgrada u Slav. Brodu, rudarska škola u Varaždinu, zgrada velike župe Gora i t. d.

OSNOVANA ZAJEDNICA ZA MLJEKARSTVO. Narodne novine od 30. listopada donose zakonsku odredbu o osnutku Zajednice za mljekarstvo, koja djeluje na čitavom području Nezavisne države Hrvatske. Mljekarska poduzeća iz Zagreba, koja se bave sabiranjem i obradbom, preradbom i prodajom mliječnih proizvoda, bez obzira na opseg rada, ulaze u članstvo zajednice. Zadaci jesu da se brinu za promicanje mljekarstva na području cijele države, da uredjuje promet i opskrbu gradana mlijekom i mliječnim proizvodima.

POSEBNO REDARSTVO ZA NADZOR NAD PROMETOM STOKE. Zajednica za promet stokom osnovala je privredno redarstvo, koje se brine za suzbijanje kriumčarenja mesnih proizvoda i vrši nadzor nad klanjem stoke.

NAREDBA O PROMETU I ODKUPU KRUMPIRA I MAHUNASTIH PLODOVA. U cilju osiguranja narodne prehrane izdao je ministar za obrt, veleobrt i trgovinu naredbu po kojoj društvo »Plodina« d. d. ima pravo vršiti otkup krumpira i mahunastih plodova.

OGROMNA POMOĆ UZGAJATELJIMA DUHANA. Uzgajateljima duhana dodijeljena je pomoć u iznosu za 300 posto od predujma prošlih godina, da uzgajatelji mogu dobaviti i potrebne količine hrane. Sveukupan nadoplatak predujma za područje Ljubuške duhanske postajeiznosioje 22 milijuna Kuna.

OBVEZATNO POSREDOVANJE RADA. Obvezatnim posredovanjem rada postizava se da potrebni dobivaju namještenje, jer se je dogadjalo da su bili namještavani oni pojedinci, koji nisu imali ni kvalifikacije ni poslovne knjižice. Na ovaj novi način biti će namještavani samo stručni radnici, kojima je namještenje jedini izvor zarade. Poslodavci će biti zadovoljni radom posloprimaca, a posloprimcima će biti osiguran dobar postupak i pristojna nagrada.

INDEKS TROŠKOVA ŽIVOTA ZA RADNIKA SAMCA U ZAGREBU

Izrađen po Hrvatskom državnom društvovno gospodarskom zavodu N. D. H. i Radničkoj Komori za studeni i prosinac 1941.

Vrst robe	Faktor potrošnje	Cijena u Kn			Troškovi		
		VIII. 1939.	XI. 1941.	XII. 1941.	VIII. 1939.	XI. 1941	XII. 1941.
I. Hrana:							
Kruh	12 kg.	3·22	5·63	5·63	38·76	67·56	67·56
Brašno narodno	1 „	3 —	5·—	5·—	3·—	5· –	5·—
Kukuruzno brašno	1·5 „	2·—	4·75	4 75	3·—	7·13	7·13
Grah trešnjevac	2 „	5·—	12·—	12·—	10·—	24·—	24·—
Krumpir	7 „	1·50	3·50	3·64	10·50	24·—	25·48
Tjestenina	1·5 „	5·50	23·—	24 75	8·25	34·50	37·13
Riža	1 „	7·—	17·50	19·50	7·—	17·50	19·50
Govedina stražnji dio	1 „	15·—	40·—	40·—	15·	40·—	40·—
Svinjetina stražnji dio	1 „	16·—	55·—	55·—	16·—	55·—	55·—
Teletina „ „	1 „	16·—	33·50	33·50	16· –	33·50	33·50
Suho meso sav. lopatica	0·5 „	20·—	57·50	57·50	10·—	28·75	28·75
Mast svinjska	0·5 „	18·—	50· –	50·—	9·—	25·—	25·—
Ulje stolno	0·2 lit.	12·—	37·50	37·50	1·20	7·50	7 50
Mlijeko	10 „	2·50	4·50	4·50	25·—	45·—	45·—
Maslac čajni	0 5 kg.	26·—	100·—	100·—	13·—	50·—	50·—
Sir kravlji	1 „	5·—	14·—	14·—	5·—	14·—	14·—
Jaja	15 kom.	0·80	3 50	3 50	12·—	52·50	52 50
Šećer	1 5 kg.	14·75	25 25	25·25	22·13	37·88	37 88
Kneipp	0·5 „	14·—	27·50	26 75	7·—	13·75	13·37
Franck	0·3 „	19·50	32 50	30·75	5·85	9·75	9·21
Sol	0 3 „	2·50	5·—	5·—	0·75	1·50	1 50
Ocat	0·5 lit.	2·—	6·—	12·—	1·—	3·—	6·—
Zelena salata	1 kg.	5·—	8·—	8·—	5·—	8·—	8·—
Kupus zeleni	2 „	3·—	2·50	2·50	6·—	5·—	5·—
Špinat	1 „	2·—	5·—	5·—	2·	5·—	5·—
Kelj	1 „	3 —	4·—	4·—	2·—	4·—	4 —
Mahune	1 „	7·50	8·—	8·—	7·50	8·—	8·—
Rajčice	1 „	2·—	6·—	6·—	2· –	6·—	6·-
Voće	2 „	2·50	14·—	14·—	5·—	28·—	28·—
Svega					266·94	661·32	669·01
+ 20% za razno					53,99	132·16	133·80
Ukupno					323·93	793·58	802·81
INDEKS HRANE					100·—	244·99	247·83
II. Odjeća i obuća:							
1 zimski kaput	1/48	900·—	2.575·—	2.575·—	20·42	53·65	53·65
1 hubertus	1/48	390·—	1.100·—	1.100 —	8 13	22·92	22 92
1 odijelo	1/12	890· –	2.105·—	2 105·—	74·17	175 42	175·42
1 radno odijelo	1/6	110·—	300·—	300·—	18·33	50·—	50·—
1 muška košulja	1/3	85·—	195·—	195·—	28·33	65 —	65·—
1 duge gaće	1/6	38·—	96·—	96·—	6 33	16·—	16·—
1 kratke gaće	1/6	28·—	50 50	50 50	4·67	8 42	8·42
1 čarape	1	6·—	18· -	18·—	6·—	18·—	18·—
1 cipele	1/12	195·—	543·75	640·—	16·25	45·31	53·33
1 đonjenje i popr. peta	1/6	45·—	160· -	160·—	7·50	26·67	26 67
1 šešir	1/12	38 —	132·50	132·50	3 17	11 04	11·04
1 m platna za krp.	1/6	6·50	46·—	46·—	1 08	7·67	7·67
Ukupno					194·38	500·10	508·12
INDEKS ODJEĆE I OBUĆE					100·—	257·28	261 40

Vrst robe	Faktor potrošnje	Cijena u Kn			Troškovi		
		VIII. 1939.	XI.1941.	XII.1941.	VIII. 1939.	XI.1941.	XII.1941.
III. Stan:							
1 soba na periferiji		156.—	250 —	250.—	156.—	250.—	250.—
INDEKS STANA . . .					100.—	160 26	160.26
IV. Ogrjev i osvjetljenje							
Drvo bukovo sa podv.	50 kg	0 32	0.56	0 56	16.—	32.50	32.50
Ugljen kameni .	50 kg	0.48	0.68	1.05	24.—	34.25	52 50
Električna struja	4 kw	4.70	6.	6.–	18 80	24.—	24. –
Ukupno					58.80	90.75	109.—
INDEKS OGRJEVA I OSVJETLJENJA					100 —	154.34	185 37
Ukupni troškovi života					733.11	1634.43	1669 93
+ 10% za razno					73.31	163.44	166.99
Sveukupni troškovi života					806.42	1797.87	1836.92
INDEKS TROŠKOVA ŽIVOTA . .					100. –	222.94	227.18

Izdavač: Radnička komora, Zagreb, Krešimirov trg broj 6. — Odgovorni urednik povjerenik Vjekoslav Blašković. Glavni urednik Dr. Ing. Ernest Narks. Uredništvo i uprava Krešimirov trg 6, IV. kat. (Radnička komora). Izlazi svakog mjeseca. Pretplata godišnje Kn. 144·—. Pojedini broj Kn. 12·—. Tisak: Hrvatske Državne Tiskare Zagreb, Frankopanska ulica 26. Za tiskaru odgovara Stanislav Pintarić.

ZALAGAONICA I DRAŽBOVAONICA

GRADSKE ŠTEDIONICE

Općine slob. i kr. glavnog grada Zagreba

U ZAGREBU, GAJEVA ULICA 2

BRZOGLAS 62-63

ZALAGAONICA

(u I. katu) prima u zalog dragocjenosti i raznu robu od 8—12½ sati prije podne.

DRAŽBOVAONICA

(u prizemlju) otvorena od 8—12½ sati prije podne i 4—6½ sati poslije podne preuzima na dobrovoljnu prodaju ili dražbu svakovrsne predmete, a na zahtjev podjeljuje na iste založne zajmove do prodaje.

STALNA IZLOŽBA

otvorena dnevno.

JAVNA DRAŽBA

propalih zaloga održava se mjesečno u vlastitim prostorijama Gajeva 2, a prema posebnim objavama.

PRVA HRVATSKA ŠTEDIONICA

ZAGREB, ILICA br. 5

Osnovana god. 1846. u Zagrebu.

Dionička glavnica . . . . . Kn 95,000.000.—

Brzojavni naslov: „PRAŠTEDIONA"

Ima 37 podružnica

Obavlja sve bankovne i mjenjačne poslove.

Imade veze u inozemstvu.

HRVATSKA UDRUŽENA BANKA D. D.

ZAGREB, ILICA 3.

Izvršuje najpovoljnije sve bankovne poslove.

Brzojavna adresa:

UNIONBANKA

Brzoglasi:

Zagreb: 54-50 do 54-54, 54-58, 54-59.

Podružnice:

Sušak, Tomislavova ulica broj 1.

ZADRUGA HRVATSKOG RADIŠE

za štednju, kredit i osiguranje s o. j.

Središnjica Zagreb, brzoglasi: 65-35, 87-05, 22-474
Podružnice: Dubrovnik, Split, Sušak, Karlovac, Brod, Gospić

Redovite vezane štednje upisano je preko **Kn 200,000.000·-**

Preko 25.000 članova posluje sa Zadrugom

Narodna je dužnost svakome Hrvatu, da posluje sa „Zadrugom Hrvatskog Radiše", jer time podupire hrv. privredu.

Tražite informacije! **Tražite cjenike!**

„CROATIA"

medjunarodno odpremništvo.

Vlasnik

MIRKO VUCKOVIĆ

Zagreb - Jurišićeva ul. 26 - Brzoglas 24-588,

preporuča se za sve transporte iz inozemstva i u inozemstvo.

Imade vlastita prevozna sredstva. Obavlja sve prevoze trgovačke robe i teških predmeta. Selidbe u gradu i izvan grada u vlastitim kolima.

„HANSEA“

trgovačko importno i eksportno k. d.

BRZOGLAS
73-60

ZAGREB
ILICA BR. 31

VELETRGOVINA:

malo-željeznom i metalnom robom sve vrsti, elektro-tehničkim potrebštinama, manufakturnom, galanterijskom, bižuterijskom te papirnatom robom.

„MIRNA“

ugljenokopno dioničko društvo

ZAGREB, Ilica broj 31/III.

Brzoglas br. 24-457 i 68-47

Rudnik mrkog ugljena

„Radoboj“ utovarna stanica

Krapina, rudnik lignita

„Bregi“, utovar. post. Bregi.

Rezervirano za

BATES D. D.

ZAGREB

Jelačićev trg 12

NAŠIČKA

TVORNICA TANINA I PAROPILA D. D.

ZAGREB, Marulićev trg 18

BRZOGLAS BROJ 23-452/6

SVE VRSTE TVRDOG I MEKOG DRVA

PILANE: Sušine-Gjurgjenovac, Ljeskovica, Andrijevci, Novoselec-Križ, Karlovac, Klenak, Podgradci, Zavidovići, Begovhan

Tvornica tanina, parketa, bačava: SUŠINE-GJURGJENOVAC
Impregnacija pragova i stupova: KARLOVAC
Tvornica sanduka i ljuštene robe: PODGRADCI
Kamenolom: BLACKO-JAKŠIĆ

INDUSTRIJA LAKOVA I ULJA D.D.

Radnička cesta br. 43 Z A G R E B Radnička cesta br. 43

Brzojavni naslov: PERUNIKA. Brzoglas: 24548, 24549

Proizvodi:

sve vrste lakova i uljenih, te suhih boja

Specijalni proizvodi:

„FAKTOR, NEOCEL, LUXAL I MUROFIX“.

„CROATIA”

Tvornica portlandcementa d. d.

Tvornica: Podsused

Središnjica: Zagreb, Palmotićeva 56

Brz.: 23-357 i 23-358

Brzojavni naslov:

„Croatiacement Zagreb“

Dobavlja specialcement
i I-a Portlandcement marke „CROATIA“
u sve krajeve naše države.

HRVATSKI SHELL D. D.

ZAGREB

Tvornica-Caprag

Sve vrsti ulja za
mazanje strojeva

HRVATSKA INDUSTRIJA KATRANA D. D.

RADNIČKA CESTA BR. 29 **ZAGREB** BRZOGLAS 23-255, 23-256

Proizvađa: sve vrsti katranskih i asfaltnih krovnih ljepenka, specijalne ljepenke RUBEROID i HIKOLIT. — Izolacioni materijal, kao i sve vrsti izolacionih ljepenka, Xeroton, Malterin, Bilot, kit za brtvljenje itd. — Sve derivate kameno ugljenog katrana kao Benzol, Toluol, Xylol, karbolne kiseline, karbolineum, ulja za impregnaciju, ulje za pranje, ulje za loženje, sve vrsti katranskih smola, naftalin itd. — Sve asfaltne proizvode, asfalt mastiks, bitumen u svim gradacijama, mase za zaljevanje itd. — Dezinfekciona sredstva kao karbolne kiseline u svim jakostima, kresolun, krudum, čisti fenol, sapokresol, Lohsol medicinal i dezinfekt. — Sredstva za suzbijanje štetočina na voćkama Löhsol i Neolohsol. — Specijalna maziva, tovotne masti u svim kapljištima, mast za kuglijčna i valjkasta ležišta, sve kolomazi, mast za vagonete, emulgirajuća ulja za hlađenje. — Pomoćna sredstva za kožarsku i tekstilnu industriju, Turska crvena ulja, Türkenulja, Norani, Noricoli, apretur ulje, sredstva za vlaženje, Degras, Hoellon degras, tekstilni sapuni itd. — Mineralne soli, kalijevi i natrijevi nitrati tehnički čisti kristalizirani i kemijsko čisti, boraks kristilizirani, granuliran i u prahu.

Izvađa: cestogradnje u asfaltnim i katranskim metodama.

Projektira: moderne izolacije i tome slično.

Rezervirano

Pokućstvo Kruljac

Ing. Viktor Schön i brat
Industrija limene robe
Zagreb, Gradišćanska c. 34. — Brzoglas 54-87

Izrađuje: Limenu embalažu, pisaća pera i sitne kovinske predmete u masama.

Omiljen kod svake domaćice
KAVIN NADOMJESTAK
„JAVA“
ZAGREB, Vlaška 101

Rezervirano

„STAKLODVOR“ Koturaška c. 11
ZAGREB
Skladište stakla, porculana,
medicinskog stakla i t. d.
Brzoglas 24-667

Kaštel d.d. - Zagreb
Tvornica kemijsko-farmaceutskih proizvoda d. d.
PROIZVODI:
POZNATE I PROKUŠANE DOMAĆE LIJEKOVE
SPECIJALITETE I STERILNE INJEKCIJE „KAŠTEL“
Arijsko poduzeće

Imamo na skladištu i dobavljamo uz originalne cijene:
Sve propisane školske knjige, učila, fizičke i kemičke aparate, zemljovide, slike za zornu obuku, itd.
Knjižara i papirnica
ST. KUGLI, ZAGREB, ILICA Br. 30
Utemeljena god. 1795

IFA d. d.
VELEDROGERIJA I TVORNICA
FARMACEUTSKIH PREPARATA
ZAGREB
JUKIĆEVA UL. 12

Me-Ba
d. d.
TVORNICA KOVINSKIH PROIZVODA
I PRERADBA UMJETNIH MASA
ZAGREB, Fijanova ulica broj 10
Brzoglas: 23-146 i 23-147
Naslov za listove: ZAGREB I., pošt. pret. 30 - Brzojavi: MEBA, Zagreb

Trgovina željeza i svih
vrsta gradjevnog materijala

Ing. Josip Ferić, Šandor i Slavko Deutsch

ZAGREB

Miramarska cesta broj 20 Brzoglas broj 22-855, 22-856

Najpovoljnije nabavno vrelo za
sav gradjevni materijal

„Alat" ind. d. d.

Brzoglas 24-502 **Zagreb,** Amruševa 4

Kvalitativni alati. - Strojevi za obradu kovina i drva.
Sav tehnički materijal. - Motori za čamce.

„ISKRA" tvornica kemičkih proizvoda i svijeća d. d.

„LIM" D. D. tvornica željeznih bačava metalnih proizvoda i kisika

Zagreb, Heinzelova ulica broj 33
Brzoglas broj 22-841

DRUŠTVO ŽIGICA ZA NEZAVISNU DRŽAVU HRVATSKU
U ZAGREBU

AMRUŠEVA ULICA 19 III.

Brzojav: ŽIGICA ZAGREB

Ček. rač. br. 31.989 tel. 22-831 Pošt. pretinac Zagreb I. br. 218

Prodavaona žigica: ZAGREB, Gundulićeva ul. br. 4 u dvorištu

Telefon broj 69-62

Rezervirano

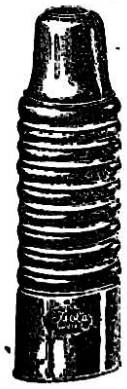

VELETRGOVINA ŽELJEZA I ŽELJEZNE ROBE

MERVAR I HODNIKOVIĆ

ZAGREB Petrinjska 3

Poznato solidno nabavno vrelo za sve što trebate

VARTA

ZAGREB
Vrbanićeva 50.

AKUMULATORE IZRADJUJE: MUNJA
tvornica akumulatora d. d.
za auto, motorkotače, radio i telefone
SERVICE I PRODAVAONICA: Martićeva 15 tel. 59-60

REZERVIRANO ZA

„ELKA"

TVORNICA KABELA D. D.

MIROSLAV BILIĆ
Prije C. M. Müller & Co
ZAGREB, Koturaška c. 17.

Proizvod boja i maziva za kožu.

Sabirnice:
Gajeva 25. Brzoglas 33-90
Ilica 37. „ 22-272
Ilica 148a
Trg Burze 1. „ 24-466

Glavna radionica: Bužanova 26. Brzoglas 93-92.

IVAN HAIDUCKA, Zagreb I.
Radišina 13 (polukat) — Brzoglas 42-81
Poštanski pretinac broj 352 Poštanski ček broj 31.378

Glavni zastupnik za tvornice:
Jos. Zimmermann, Althabendorf
Justin Lonsky i sin, Neu Titschein
W. Weber, Schluckenau
Singer & Comp., Asch

CONTINENTAL

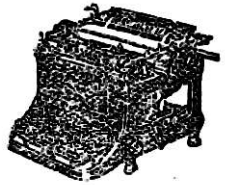

PISAĆI STROJEVI
zauzimlju svuda
PRVO MJESTO

Generalno zastupstvo:
KONDOR, Ilica 18, Brzoglas 35-05

PIRA D. D.
za promet industrijskih, rudarskih i agrarnih potrebština
ZAGREB, Domagojeva ulica 23

Oružje i municija — Lovačke i športske potrebštine — Eksploziv — Termos boce
Zimsko-športske potrebštine — Vatromet

RUDNIK **UGLJENA** PEŠČENO
KONJŠČINA

PRODAJNI URED ZAGREB, GAJEVA UL. 18./II. TEL. 47-41
PRODUCIRA NAJBOLJI LIGNITNI UGLJEN

ŠIVAĆE STROJEVE
„LADA"
i sve GOSPODARSKE STROJEVE dobavlja
najpovoljnije
„SLAVIAMOTOR"
JAROMIR PARIK — ZAGREB,
Radišina ulica 2

Vilko Dodig
TVORNICA ČARAPA I TRIKOTAŽE
ZAGREB
VLAŠKA UL. 81 A
BRZOGLAS.....
POŠTANSKI ČEK. RAČUN br. 49.078

KRZNA
Bojadisaonica i radionica
Branimirova 43 ZAGREB Brzoglas 83-65
vl. LALIĆ JOSIP

BONBONI, ČOKOLADA
i MARMELADA
najbolji su
Grič
GRIČ
Tvornica čokolade, bonbona i marmelade
IVAN KOHEK I DRUG
Zagreb, Pile I. br. 10 - Brz. 85-66, 40-65

VESCO
Zagrebačka pletiona
Vlastnici:
Erken & Schneider
Ured i skladište: TRG N 1. Brzoglas 98-08
Tvornica: ŠUBIĆEVA 64. Brzoglas 23-446
Proizvadja:
Fino rublje za gospodje i gospodu
iz „Charmeus-a", „Mako-a" i vune
Rublje za dojenčad i djecu
iz vune, pamuka i „Mako-a"

Zagrebačka tvornica kandita
vl. Stjepan Spitzer
preporuča svoje proizvode

HIGIEA
tvornica čepova d. d.
ZAGREB I.
Ivkančeva ulica broj 48
Brzoglas 24-070
Pošt. pret. 318

ELIN
DIONIČKO DRUŠTVO ZA ELEKTR. INDUSTRIJU D. D.
ZAGREB
BRZOGLAS 22-7 8 I 22-749
Starčevićev trg br. 6

Proizvadja elektromotore, transformatore itd.
Dobavlja sav elektrotehnički materijal

„ELIN" Dioničko društvo za električnu industriju

Rezervirano za
»TANIN« d.d. SISAK

Industrijska
TKAONICA RUBACA
JOSIP I JAROSLAV BUREŠ
Zagreb, Branimirova ulica broj 43
Brzoglas broj 92-47

Ludwig A. Wagner
Trgovina pivničarskih i pivarskih uredjaja
Zagreb, Vlaška ulica 77

Seitz-ove Filterazbeste, sredstvo za njegu i očuvanje vina, Filterc i Podrumske Strojeve, Parni kotlovi.
Samoprodaja i skladište: Seitz-Werke G. m. b. H. Kreuznach Maschinenfabrik, Filter und Asbestwerke.

Rezervirano za
PREKOMORSKI
LLOYD D. D.
ZAGREB
Jelačićev trg 3

IVAN NEMET
pržiona kave i kavinih surogata
ZAGREB, Primorska ul. 5
Brzoglas broj 41-94

„ALBERT“ industrijsko i trgovačko d. d.

Središnjica ZAGREB — Ilica broj 60 — Brzoglas 40-79

KUDELJARA Vladislavci

PREDIONICA, TKAONICA I IZRADBA ŠPAGE

Karlovac

D.D. DOMAĆE TVORNICE

PREDENJA I TKANJA PAMUKA

DUGA RESA

Osnovano 1884.

NAJVEĆE PODUZEĆE OVE VRSTI
U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

Osnovano 1884.

PAMUK I PLATNO U DUGOJ RESI POZNATO NAJBOLJE KAKVOĆE

FOTOAMATERI!

Kupujte kod Vašeg fototrgovca slijedeće kamere i fotomaterijal

WELTA: WELTINI, WELTI, WELTIX, WELTUR, WELTAX, GARANT

Rolleiflex Automat
„ Standart
Rolleicord
i sav ostali k tome pripadajući pribor

GEVAERT: PAPIRI, PLOČE, FILMOVI

Glavno zastupstvo za NDH Branislav Ditš, Zagreb, Gajeva ulica broj 7

OSJEČKA TVORNICA KOŽA D. D.

OSIJEK

Brzoglas: 23-03

Brzojavi: KOŽARA, Osijek

Željeznička postaja: Osijek Donji Grad

„PLASA“ D. D.

za trgovinu sanitarnih i vodovodnih uređaja

Z A G R E B

Masarikova ul. 12 — Brz. 24-310

ZA NABAVU PRVORAZREDNIH
ALFA SEPARATORA
ALFA BRZOPARIONIKA
ALFA ŠIVAĆIH STROJEVA

IZVOLITE SE S POUZDANJEM OBRATITI SAMO NA **ALFA D.D.**
KOJA ĆE VAS POSLUŽITI NAJKULANTNIJE I UZ NAJPOVOLJNIJE CIENE.

SVOJIM 70 GODIŠNJIM RADOM PRUŽAMO VAM JAMSTVO ZA PRVORAZREDNU I KVALITATIVNO NAJBOLJU ROBU.

„ALFA" D.D.

SEPARATORI I STROJEVI ZA MLIEKARSTVO

ZAGREB — MARTIĆEVA 29-I — BRZOGLAS 67-43.

„ZORA"
MEHANIČKA TKAONICA
GJ. URAIĆ
ZAGREB
čošak RAPSKE I RADNIČKE CESTE

KONTAKT
ELEKTROTEHNIČKA TVORNICA
ZAGREB
Radnička cesta 55 tel. 8227 i 8228

Pod nadzorom Ministarstva narodnog gospodarstva.

Rezervirano za

Krapinsku tekstilnu d. d.

»NORIS«
Veletrgovina elektrotehničkog, tehničkog materijala i strojeva
ZAGREB
Ul. bivše Kr. Marije 21
SAMOPRODAJA:
„ELEKTROPROIZVOD" - ZAGREB
Pod isključivom upravom i slobodnim raspolaganjem NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE
po Ministarstvu Narodnog Gospodarstva ureda za obnovu privrede

TEKSTILNA INDUSTRIJA

MILAN PRPIĆ

PREDIONICA I TKAONICA

ZABOK

Proizvadja sve vrsti muških i ženskih vunenih tkanina

Od ukosnice
do najelegantnije haljine

sve dobijete kod nas pod jednim krovom

R o b n a k u ć a

Kastner i Ohler

Z a g r e b, I l i c a 4 i 6